

Issue №20

Part 2

International periodic scientific journal

ONLINE

www.sworldjournal.com

D.A.Tsenov Academy of Economics - Svishtov (Bulgaria)

Indexed in
INDEXCOPERNICUS
(ICV: 87.25)
GOOGLESCHOLAR

SWorld Journal

Issue №20
Part 2
July 2023

Published by:
SWorld & D.A. Tsenov Academy of Economics, Svishtov, Bulgaria

UDC 08
LBC 94

Editor: Shibaev Alexander Grigoryevich, *Doctor of Technical Sciences, Professor, Academician*
Scientific Secretary: Kuprienko Sergey, *PhD in Technical Sciences*

Editorial board: More than 250 doctors of science. Full list on page:
<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/about/editorialTeam>

Expert-Peer Review Board of the journal: Full list on page:
<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/expertteam>

The International Scientific Periodical Journal "SWorldJournal" has gained considerable recognition among domestic and foreign researchers and scholars. Today, the journal publishes authors from from different countries.

Journal Established in 2018. Periodicity of publication: twice a year

The journal activity is driven by the following objectives:

- Broadcasting young researchers and scholars outcomes to wide scientific audience
- Fostering knowledge exchange in scientific community
- Promotion of the unification in scientific approach
- Creation of basis for innovation and new scientific approaches as well as discoveries in unknown domains

The journal purposefully acquaints the reader with the original research of authors in various fields of science, the best examples of scientific journalism.

Publications of the journal are intended for a wide readership - all those who love science. The materials published in the journal reflect current problems and affect the interests of the entire public.

Each article in the journal includes general information in English.

The journal is registered in the INDEXCOPERNICUS, GoogleScholar.

UDC 08
LBC 94
DOI: 10.30888/2663-5712.2023-20-02

Published by:
SWorld &
D.A. Tsenov Academy of Economics
Svishtov, Bulgaria
e-mail: editor@sworldjournal.com

Copyright
© Authors, scientific texts 2023

УДК 338.24

**STATISTICAL METHODS OF ECONOMIC ANALYSIS IN THE
ENTERPRISE MANAGEMENT SYSTEM**
**СТАТИСТИЧНІ МЕТОДИ ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ
ПІДПРИЄМСТВОМ**

Kudyrko O.M. / Кудирко О.М.*PhD in Economics, as.prof. / к.е.н., доц.*

ORCID: 0000-0002-5090-1208

Lobacheva I.F./ Лобачева І.Ф.*PhD in Pedagogics, as.prof. / к.пед.н., доц.*

ORCID: 0000-0001-6387-5240

*Vinnitsya Institute of Trade and Economics of State University of Trade and Economics,**Vinnitsya, Soborna, 87, 21050, Ukraine**Вінницький торговельно-економічний інститут**Державного торговельно-економічного університету, вул. Соборна, 87, 21050, Україна*

Анотація. В статті розглядається використання статистичних методів під час проведення горизонтального та вертикального аналізу ефективності діяльності суб'єктів господарювання в сучасних умовах. Метою горизонтального аналізу є виявлення тенденцій зміни окремих показників у динаміці. Можливість екстраполяції забезпечується двома обставинами: загальні умови, що визначали тенденцію розвитку в минулому і не будуть істотно змінюватися у майбутньому; тенденція розвитку явища характеризується тим чи іншим аналітичним рівнянням. Вертикальний аналіз результативності роботи підприємства в умовах ринку виконано із застосуванням індексного методу.

Ключові слова: економічний аналіз, методи аналізу, горизонтальний аналіз, статистичні методи, управління, підприємство, управлінське рішення.

Вступ.

Економічний аналіз займає проміжне місце між збиранням інформації та прийняттям рішення в системі управління підприємством та слугує цілям управління як інструмент обробки інформації для обґрунтування управлінських рішень. Він необхідний на всіх стадіях підготовки та прийняття рішення, особливо на етапах формування мети, відбору кращого варіанту для оцінки результатів реалізації управлінського рішення.

Економічний аналіз – це загальна методологія, спосіб вирішення; система, спрямована на те, щоб структурувати невизначену проблему, встановити взаємозв'язки, надати кількісні оцінки, забезпечити вибір оптимального рішення шляхом обґрунтування альтернатив, відсіву нераціональних, порівняння та вибору найбільш кращих варіантів, аналізу очікуваних результатів.

Питання використання методів економічного аналізу в системі управління підприємством розглядали такі вчені: Даценко Г., Коцеруба Н., Крупельницька І., Мних Є, Синькевич Н.

Мета дослідження.

Метою статті є вивчення умов використання статистичних методів економічного аналізу з метою прийняття ефективних управлінських рішень.

Основний текст.

Виходячи із загальновідомих підходів до управління господарською діяльністю підприємства можна відзначити такі основні системи проведення

аналізу результативності діяльності підприємства: горизонтальний аналіз, вертикальний аналіз, порівняльний аналіз, аналіз ризиків, аналіз коефіцієнтів, інтегральний аналіз. Більш детально розглянемо застосування статистичних методів в горизонтальному та вертикальному аналізі. *Горизонтальний (або трендовий) аналіз* результативності ґрунтується на вивченні динаміки окремих її показників у часі. В процесі використання цієї системи аналізу визначаються загальні тенденції зміни її рівня. Можна виділити такі види горизонтального (трендового) аналізу:

- порівняння показників результативності звітного періоду з показниками попереднього періоду;
- порівняння показників результативності звітного періоду з показниками аналогічного періоду минулого року. Цей вид аналізу можна застосовувати на підприємствах з сезонним коливанням виробництва продукції;
- порівняння показників результативності за ряд попередніх періодів [2].

Метою цього виду аналізу є виявлення тенденцій зміни окремих показників у динаміці. Для продовження в майбутнє тенденції, що спостерігалася в минулому, застосовується екстраполяція.

Можливість екстраполяції забезпечується двома обставинами:

1. Загальні умови, що визначали тенденцію розвитку в минулому і не будуть істотно змінюватися у майбутньому;
2. Тенденція розвитку явища характеризується тим чи іншим аналітичним рівнянням.

Загальна тенденція розвитку може бути охарактеризована за допомогою змістовного економічного аналізу. Разом з тим розрахунок таких показників, як швидкість росту, темпи росту, дозволяє визначити наявність чи відсутність стійкої тенденції розвитку й обґрунтувати форму рівняння тренду. Якщо умови формування рівнів ряду змінюються, то розрахунок параметрів рівняння не слід вести за даними всього періоду часу. У цьому випадку доцільно розбити ряд динаміки на етапи, орієнтуючись на стійкість абсолютних приростів чи коефіцієнтів росту. Значення \hat{y}_t , отримане в результаті екстраполяції, використовують для визначення прогнозного значення на майбутнє.

При складанні прогнозів оперують не крапковою, а інтервальною оцінкою, визначаючи так звані довірчі інтервали прогнозу. Величина довірчого інтервалу визначається в загальному виді так [1]:

$$\hat{y}_t = \pm t_a \frac{S_{\hat{y}}}{\sqrt{n}} \quad (1)$$

де $S_{\hat{y}}$ – середнє квадратичне відхилення від тренда;
 t_a – табличне значення *r*-критерію Ст'юдента .

Величина визначається за формулою:

$$S_{\hat{y}} = \sqrt{\frac{\sum_1^n (y_i - \hat{y}_t)^2}{n - m}}; \quad (2)$$

де \hat{y}_i і \hat{y}_t – відповідно фактичне і розрахункове значення рівнів динамічного ряду;
 n – число рівнів ряду;
 m – кількість параметрів у рівнянні тренда (для рівняння прямої $m = 2$).

Величина середньої квадратичної помилки може бути розрахована іншим методом, що дозволяє уникнути помилки при округленнях величини $(y_i - \bar{y}_t)$. Для рівняння лінійного тренда $\hat{y}_t = b_0 + b_1 t$ величина $S_{\hat{y}}$ визначається за формулою [1]:

$$S_{\hat{y}} = \sqrt{\sum_{i=1}^n y_i^2 - b_0 \sum_{i=1}^n y_i - b_1 \sum_{i=1}^n y_i t_i} \quad (3)$$

Якщо скористатися методом кінцевих різниць для вибору форми рівняння тренду, при умові, що абсолютні прирости не є постійними, то в цьому випадку, як було показано вище, для вирівнювання може використовуватися парабола другого порядку: $\hat{y}_t = b_0 + b_1 t + b_2 t^2$. Система нормальних рівнянь для знаходження параметрів рівняння параболи (при дотриманні принципу відліку від умовного початку) буде мати вигляд [1]:

$$\begin{cases} \sum_{i=1}^n y_i = b_0 n + b_2 \sum_{i=1}^n t_i^2 \\ \sum_{i=1}^n y_i t_i = b_1 \sum_{i=1}^n t_i^2 \\ \sum_{i=1}^n y_i t_i^2 = b_0 \sum_{i=1}^n t_i^2 + b_2 \sum_{i=1}^n t_i^4 \end{cases} \quad (4)$$

Величина середнього квадратичного відхилення фактичних рівнів динамічного ряду від вирівняних для рівняння параболи другого порядку визначається за формулою:

$$S_{\hat{y}} = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n y_i^2 - b_0 \sum_{i=1}^n y_i - b_1 \sum_{i=1}^n y_i t_i - b_2 \sum_{i=1}^n y_i t_i^2}{n-3}} \quad (5)$$

Розрахунки при цьому слід розглядати не як завершальну стадію прогнозування, а лише як попередній етап у розробці прогнозу. Для складання прогнозу повинна бути притягнута додаткова інформація, що не міститься в самому динамічному ряді.

Якщо в змінах рівнів виявляється тенденція до сталості темпів росту, то вирівнювання ряду варто проводити по показовій кривій:

$$\hat{y}_t = b_0 b_1^t, \quad (6)$$

де b_0 – коефіцієнт росту.

За обчисленим значенням логарифмів визначаємо величини параметрів рівняння показової кривої b_0 і b_1 . Сучасні комп'ютерні програми по аналізу тимчасових рядів дозволяють автоматично визначати тип моделі, адекватної вихідним даним, на основі відповідного критерію [3].

Аналітичне рівняння являє собою математичну модель розвитку явища і відбиває статистичну закономірність, що виявляється в рядах динаміки. Варто пам'ятати, що прийом аналітичного вирівнювання містить деякі умовності, зв'язані насамперед з тим, що рівні, які характеризують той чи інший динамічний ряд, розглядаються як функція часу. У дійсності ж розвиток явищ обумовлений не тим, скільки часу пройшло з відправного моменту, а тим, які фактори впливали на розвиток, у якому напрямку і з якою інтенсивністю. Розвиток явищ у часі виступає як зовнішнє вираження цих факторів, як їхня сумарна дія, що робить вплив на зміну рівня в окремо взяті проміжки чи моменти часу. Виявити основну тенденцію розвитку явища методом найменших квадратів можна лише тоді, коли з'ясовано, що процеси, які змінюються в часі, протікають протягом усього розглянутого проміжку часу однаково, що їх кількісна і якісна зміна

відбувається під дією того самого комплексу основних факторів, що визначають рух даного ряду динаміки [4].

Використання екстраполяції в умовах, що змінилися, поява нових факторів, що роблять вплив на формування рівнів тимчасового ряду, буде сполучено з більш-менш значними помилками. Причому екстраполяція на віддалені дати піддається більш значним помилкам, ніж короткострокова екстраполяція. Це певною мірою може пояснюватись інерційністю розвитку керованих об'єктів: чим вище рівень управління, тим більш інерційний об'єкт управління. Однак з віддаленням періоду прогнозу від фактичних рівнів динамічного ряду вплив інерційності розвитку знижується і зростає вплив нових умов і факторів. Тому доцільно постійно оновлювати динамічні ряди в міру одержання нових даних, що обумовлює і коректування рівнянь тренду.

Вертикальний (або структурний) аналіз результативності ґрунтується на структурному розкладі агрегованих показників результативності. В процесі застосування цієї системи аналізу розраховується питома вага окремих структурних складових агрегованого показника результативності.

Висновки.

Отже, використання зазначених систем і методів аналізу результативності діяльності підприємства на основі кінцевих фінансових результатів, на нашу думку, сприяють підвищенню ефективності управління підприємством в умовах ринку. Аналіз ефективності не обов'язково повинен містити в собі математичні розрахунки, він може бути і неформальним (експертні оцінки, змістовний аналіз якості роботи підприємств і управління ними). Проте можна виявити стратегічні напрямки аналізу ефективності. Головне на рівні господарської діяльності – аналіз нормативної ефективності (обґрунтування цілей цієї діяльності); на рівні підприємств – аналіз співвідношення результатів і цілей підприємства; на рівні управління – співвідношення затрат і ресурсів з отриманими результатами.

Література:

1. Даценко Г., Коцеруба Н., Крупельницька І., Кудирко О., Лобачева І. Аналіз господарської діяльності: навч. посіб. Електронні дані. Вінниця: Редакційно-видавничий відділ ВТЕІ КНТЕУ. 2021. URL: http://10.0.2.150/docs/Pidruchnyky/2022/Datsenko_AHD.pdf.
2. Даценко Г., Коцеруба Н., Крупельницька І., Кудирко О., Лобачева І., Откаленко О. Аналітичний інструментарій посилення конкурентоспроможності підприємств у нестабільних економічних умовах. Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. Том 3, №44. 2022. WOS. URL: <https://fkd.net.ua/index.php/fkd/article/view/3785>.
3. Ковтуненко Ю.В., Телеганенко Р.Л., Бормотіна А.В. Роль економічного аналізу в процесі управління підприємством. *Інфраструктура ринку*. 2019. № Вип. 31. С. 269–274. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2019/31_2019_ukr/42.pdf.
4. Литвин З.Б. Необхідність економічного аналізу в системі управління суб'єкта господарювання. *Інфраструктура ринку*. 2019. № Вип. 36. С. 508–515. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2019/36_2019_ukr/81.pdf.

УДК 657:336.74

**CRYPTOCURRENCY AS AN OBJECT OF ACCOUNTING:
PROBLEMS OF RECOGNITION
КРИПТОВАЛЮТА ЯК ОБ'ЄКТ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ: ПРОБЛЕМИ
ВИЗНАННЯ**

Pokynchereda V.V./ Покинньчереда В.В.*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor / к.е.н., доц.*

ORCID: 0000-0003-2734-8667

Maister L.A./ Майстер Л.А.*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor / к.е.н., доц.*

ORCID: 0000-0002-1097-9940

*Vinnitsia Institute of Trade and Economics of State University of Trade and Economics,**Vinnitsia, Soborna, 87, 21050**Вінницький торговельно-економічний інститут**Державного торговельно-економічного університету, м. Вінниця, Соборна, 87, 21050*

Анотація. У статті розглянуто економічну сутність криптовалюти, наведено підходи до трактування віртуальних активів в нормативно-правових документах. З метою обґрунтування можливості відображення інформації про криптовалюту в обліковій системі підприємства розглянуто підходи до визнання криптовалюти як об'єкта бухгалтерського обліку відповідно до міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та фінансової звітності.

Ключові слова: бухгалтерський облік, віртуальні активи, криптоактиви, криптовалюта, токен.

Вступ.

На сьогодні спостерігається зростання інтересу до криптовалют, які стають популярним об'єктом інвестування та дедалі частіше використовуються в ролі засобу платежу. Значна поширеність серед інвесторів та зростаюча динаміка застосування криптовалют у різних сферах життя суспільства вимагає чіткого визначення їх правового статусу, розробки методики відображення віртуальних активів в обліковій системі підприємств.

Питанням обліку та оподаткування операцій з криптовалютами приділена значна увага вчених-економістів, зокрема: Р. Бруханського, Р. Коршикової, А. Макуріна, А. Озеран, О. Новак, В. Онищенко, І. Спільник та ін. Втім, зважаючи на високий ступінь новизни цих питань, визначення правового статусу криптовалют, їх місця у системі об'єктів бухгалтерському обліку підприємства та порядку відображення інформації у фінансовій звітності потребують подальшого вивчення.

Метою написання статті є обґрунтування сутності криптовалюти як об'єкта бухгалтерського обліку та визначення підходів до відображення інформації про криптовалюту в обліковій системі підприємства.

Основний текст.

Однією з характерних рис сучасної економіки є швидкий розвиток віртуальної сфери та зростання впливу цифрових технологій на реальний сектор економіки. Невід'ємною складовою і важливим атрибутом цього процесу є широке використання криптовалют, які здобувають все більше визнання,

подекуди кидаючи виклик усталеним економічним законам [1].

Криптовалюта – це програмний код, що складається з символів, цифр та літер, є об'єктом права власності, може використовуватися як засіб обміну, а інформація про транзакції зберігається і реєструється у блокчейн системі як облікові одиниці. Криптовалюти не мають фізичної форми і не залежать від будь-якої валюти, уряду, центрального банку, базового активу чи товару.

Власником криптовалюти може бути будь-яка фізична особа, фізична особа-підприємець або юридична особа, яка на законних підставах володіє криптовалютою та може проводити із криптовалютою такі транзакції: торгувати криптовалютою, тобто обмінювати одну криптовалюту на іншу, або ж конвертувати криптовалюту у фіатні валюти; переказувати криптовалюту між електронними гаманцями; використовувати криптовалюту як засіб платежу; використовувати криптовалюту як об'єкт інвестування, тобто утримувати з метою перепродажу тоді, коли її вартість на ринку зростає [2, 3]. У зв'язку із зростанням популярності та проникненням криптовалют у різні сфери суспільного життя виникає потреба у нормативно-правовому регулюванні їхнього обігу. В Україні у 2022 р. прийнято Закон «Про віртуальні активи» [5], однак нормативний документ й досі не набрав чинності. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про віртуальні активи» [5], віртуальний актив – це нематеріальне благо, що є об'єктом цивільних прав, має вартість та виражене сукупністю даних в електронній формі. При цьому нормативним документом визначено, що віртуальні активи не є засобом платежу на території України та не можуть бути предметом обміну на майно (товари), роботи (послуги).

Докладний аналіз нормативно-правових документів вказує на наявність невирішених питань та невизначеностей щодо взаємозв'язку та тотожності понять «віртуальний актив» та «криптовалюта». У законодавстві відсутнє трактування поняття «криптовалюта», однак якщо виходити з наведеної сутності поняття «віртуальний актив» (має нематеріальну форму, існує в електронній формі та має вартість), то можна стверджувати, що під це визначення підпадає криптовалюта [4]. Необхідність формування правового забезпечення для унормування обігу криптоактивів та можливості відображення їх в обліку та звітності підприємств була обговорена у 2015 р. на засіданні Ради з міжнародних стандартів фінансової звітності. У липні 2018 р. на засіданні Ради з міжнародних стандартів фінансової звітності прийнято рішення про розробку рекомендацій для обліку операцій з криптовалютами. Після подальших обговорень та дискусій Комітет з тлумачень міжнародних стандартів фінансової звітності у червні 2019 р. опублікував рішення з цього питання «Утримання криптовалют» (оригінал – «Holdings of Cryptocurrencies») [6]. Відповідно до рішення Комітету з тлумачень міжнародних стандартів фінансової звітності криптовалюту в бухгалтерському обліку за різних умов необхідно визнавати як запаси або нематеріальний актив [6]. Так, до криптовалюти, яка утримується для продажу за умови звичайної діяльності, потрібно застосовувати положення МСБО 2 «Запаси», в усіх інших випадках – положення МСБО 38 «Нематеріальні активи», оскільки відповідно до п.3 МСБО 38 «Нематеріальні активи» нематеріальним активом не може бути актив, утримуваний для продажу за умов звичайної

діяльності [3].

МСБО 2 «Запаси» безпосередньо не регламентує, що запаси мають зберігатися у фізичній формі, а швидше у формі активів, призначених для продажу за умов звичайної діяльності [4; 6]. Таким чином, обліковувати криптовалюту у складі ТМЦ доцільно у випадку, коли підприємство утримує криптовалюту для продажу. Однак, якщо підприємство утримує криптовалюту в інвестиційних цілях протягом тривалого часу, виконання критеріїв визнання криптовалюти як запасів є сумнівним. У такому разі, на наш погляд, обліковувати криптовалюту доцільно відповідно до МСБО 38 «Нематеріальні активи». Не дивлячись на наявні нормативні документи, що регламентують питання обігу та обліку криптовалют, необхідно відзначити, що на сьогодні продовжуються вестися активні дискусії щодо правового статусу криптоактивів і питання їх правового статусу остаточно не вирішено. Так, Комісія з цінних паперів і бірж США (SEC) вважає криптовалюти цінними паперами. Така позиція ґрунтується на відповідності криптовалют таким критеріям цінних паперів: 1) інвестор вкладає кошти; 2) від цих вкладень інвестор очікує отримати прибуток; 3) вкладення зроблені інвестором в спільне підприємство; 4) прибуток генерується третьою стороною і розподіляється між інвесторами. Відповідно до наведених вище критеріїв будь-яку криптовалюту на основі адгоритму Proof-of-Stake можна вважати цінним папером, тому що інвестор може розраховувати отримати прибуток зі стейкінгу. Водночас криптовалюти на основі алгоритму Proof-of-Work не підпадають під критерії цінних паперів, тому що для майнінгу, тобто отримання прибутку, не потрібно купувати криптовалюту.

Узагальнюючи вищенаведене, відзначимо, що на сьогодні розробляються пропозиції щодо визначення категорії «крипто валюта», тому залишається невирішеним питанням до якої групи активів віднести криптовалюту: коштів, товарів, нематеріальних активів чи цінних паперів або криптовалюта матиме власну термінологію.

Висновки.

Криптовалюта набула значної популярності та широкого використання в бізнес-процесах. Це призводить до необхідності законодавчого регулювання обігу криптовалют. Важливо регламентувати та стандартизувати облік операцій з криптовалютою. Це може бути досягнуто через врегулювання правового статусу криптовалюти та наступної розробки облікового стандарту, що систематизуватиме та створюватиме передумови для формування достовірної інформації про криптовалюту у звітності.

Література:

1. Бруханський Р.Ф., Спільник І.В. Криптоактиви у системі бухгалтерського обліку та звітності. *Проблеми економіки*. 2019. № 2(40). С. 145-156.
2. Озеран А.В., Коршикова Р.С. Визнання криптовалюти у фінансовій звітності: актив чи витрати. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2020. Випуск 33. Частина 1. С. 130-135. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/33_1_2020ua/25.pdf.
3. Онищенко В. Криптовалюти: правовий статус, облік і декларування.

URL: <https://www.golovbukh.ua/article/9106-kriptovalyuti-pravoviy-status-oblk-deklaruvannya-2021>.

4. Покинъчерета В.В., Бондаренко В.М. Криптовалюта: економічна сутність та підходи до облікового відображення. *Ефективна економіка*. 2022. № 9. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/536/543>.

5. Про віртуальні активи: Закон України від 17.02.2022 № 2074-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text>.

6. Holdings of cryptocurrencies. IFRS Developments. URL: <https://www.ifrs.org/content/dam/ifrs/meetings/2019/june/ifric/ap12-holdings-of-cryptocurrencies.pdf>.

References:

1. Brukhanskyi R.F., Spilnyk I.V. (2019), Kryptoaktyvy u systemi bukhgalterskoho obliku ta zvitnosti [Crypto Assets in the System of Accounting and Reporting]. *Problemy ekonomiky*, vol. 2(40), pp. 145-156.

2. Ozeran A., Korshykova R. (2020) Vyznannia kryptovaliuty u finansovii zvitnosti: aktyv chy vytraty [Recognition of cryptocurrency in financial statements: assets or expenses]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. [Online], vol. 33(1), pp. 130-135, URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/33_1_2020ua/25.pdf.

3. Onyshchenko V. (2021), Kryptovaliuty: pravovyi status, oblik i deklaruvannya [Cryptocurrencies: legal status, accounting and declaration], URL: <https://www.golovbukh.ua/article/9106-kriptovalyuti-pravoviy-status-oblk-deklaruvannya-2021>.

4. Pokynchereta V.V., Bondarenko, V.M. (2022), Kryptovaliuta: ekonomichna sutnist ta pidkhody do oblikovoho vidobrazhennia [Cryptocurrency: Economic Esence and Accounting Approaches], *Efektivna ekonomika*. [Online], vol. 9, URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/536/543>.

5. Verkhovna Rada of Ukraine (2022), Law of Ukraine Pro virtualni aktyvy [About virtual assets], URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text>.

6. International Accounting Standards Board (2019), Holdings of cryptocurrencies, IFRS Developments, URL: <https://www.ifrs.org/content/dam/ifrs/meetings/2019/june/ifric/ap12-holdings-of-cryptocurrencies.pdf>.

Abstract. *In the article was examined the economic essence of cryptocurrency, provides approaches to the interpretation of virtual assets in regulatory and legal documents. In order to substantiate the possibility of displaying information about cryptocurrency in the company's accounting system, approaches to recognizing cryptocurrency as an accounting object in accordance with international accounting and financial reporting standards were considered.*

Keywords: *accounting, virtual assets, crypto assets, cryptocurrency, token.*

Стаття відправлена: 23.07.2023 р.
© Покинъчерета В.В., Майстер Л.А.

УДК 330.34:004.9:005.412:621.39

FORMATION OF THE MANAGEMENT STRATEGY OF
TELECOMMUNICATION SERVICES ENTERPRISES ON THE BASIS OF
DETERMINING THE VECTORS OF MANAGEMENT OF INTEGRATIVE
DEVELOPMENTФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ
ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ ПОСЛУГ НА ОСНОВІ ВИЗНАЧЕННЯ ВЕКТОРІВ
УПРАВЛІННЯ ІНТЕГРАТИВНИМ РОЗВИТКОМ**Khavrova K.S. / Хаврова К.С.***d.e.s., as.prof. / д.е.н., доц.*

ORCID: 0000-0001-9376-0700

Goloborodko A.Yu. / Голобородько А.Ю.*d.e.s., as.prof. / д.е.н., доц.*

ORCID: 0000-0001-5416-0526

*State University of Information and Communication Technologies**Ukraine, Kyiv, Solomenska street, 703680,**Державний університет інформаційно-комунікаційних технологій,**Україна, Київ, Солом'янська, 7, 03680*

Анотація. В умовах цифровізації та трансформації всіх процесів, управління підприємствами повинно бути засновано на формуванні обґрунтованих стратегій розвитку, які сфокусовані на векторах управління інтегративним розвитком. У статті надано власне визначення стратегії управління підприємствами телекомунікаційних послуг; представлено алгоритм формування стратегічних рішень управління підприємствами телекомунікаційних послуг на основі запропонованих векторів інтегративного розвитку: пасивному, сфокусованому, сталому, проактивному та відповідно до них обґрунтовано дерево цілей щодо реалізації обраних стратегічних цілей: при пасивному управлінні інтегративним розвитком - стратегія цифрового стратегічного партнерства на засадах злиття або поглинання; при сфокусованому інтегративному розвитку - розвиток соціальної відповідальності або технологічної інтелектуалізації і генерації штучного інтелекту у свою діяльність; при сталому інтегративному розвитку - управління на розвитку data-driven технологій та підготовки до впровадження 5G покриття; при проактивному управлінні інтегративним розвитком підприємствам - створення цифрових стратегічних партнерств.

Ключові слова: стратегія управління підприємством телекомунікаційних послуг, стратегічні рішення, управління, інтегративний розвиток, підприємства телекомунікаційних послуг, цифровізація.

Вступ.

Управління будь-яким підприємством вимагає від своїх керівників формування і реалізацію виваженої стратегії, метою котрої є забезпечення інтегративного розвитку – переходу до вищої стадії життєвого циклу підприємства, де цифрова трансформація виступає головним чинником такого розвитку та має забезпечити реалізацію цифрових процесів. Відповідно, на підприємствах телекомунікаційних послуг в умовах цифровізації має бути сформована стратегія управління відповідних стратегічних рішень та відбору стратегічних альтернатив для такого розвитку на основі встановлених векторів управління інтегративним розвитком, реалізація якої дозволить досягти стратегічної мети діяльності підприємства.

Постановка проблеми.

Питанню стратегічного управління підприємства присвячено багато закордонних та вітчизняних наукових робіт. Вони стосуються важливих аспектів з обґрунтування стратегії, прийняття стратегічних змін на довгострокову або короткострокову перспективу. Однак, незважаючи на поглиблений інтерес до контенту стратегічного управління, для підприємств телекомунікаційних послуг це питання є актуальним і залишається нерозкритим через відсутність аргументованих теоретико-методологічних розробок щодо формування засад стратегічного управління підприємств телекомунікаційних послуг у мовах сучасної економічної парадигми цифровізації та існуючого кризового і посткризового зовнішнього середовища. Стратегічне управління підприємств має чітко окреслювати можливі стратегічні напрями розвитку, що забезпечить ефективне, стає функціонування підприємств телекомунікаційних послуг.

Основний текст.

Стратегічного управління як економічна категорія заснована на основних ознаках визначення поняття «стратегія». Термін «стратегія» древньогрецького походження, в перекладі означає «stratos» – «армія» та «agos» – «я керую». Отже, поняття «стратегія» первинно визначалось як наука про мистецтво ведення воєнних дій і охоплювала питання теорії й практики підготовки до війни, її планування та ведення, досліджувало закономірності війни. [1]. У 60-х роках ХХ ст. контент стратегії почав використовуватись у сфері організаційно-економічного управління підприємством.

Однак дотепер не існує загальноприйнятого та узгодженого визначення терміну «стратегія». Одними з перших ґрунтовних досліджень сутності стратегії і стратегічного управління підприємством зроблено І. Ансоффом. Він вважав, що стратегія – «перелік правил для прийняття рішень, якими організація керується у своїй діяльності» [3]. Тобто стратегія заснована на системному підході управління підприємством, що забезпечує збалансованість і корегує напрям зростання в умовах мінливого зовнішнього середовища. У своєму визначенні І. Ансофф виділяє ключові ознаки стратегії – складність, ієрархічність, системність, збалансованість, цілеспрямованість, довгостроковість до розробки і виконання набору запланованих дій. Вчений зосереджує увагу на системі правил здійснення стратегічного управління підприємством: перспективна оцінка результатів діяльності підприємства; пристосуванні підприємства до зовнішнього середовища його функціонування; внутрішньої організаційної структури та культури на підприємстві; правила, організації основної оперативної економічної діяльності підприємства.

А. Томпсон і А. Стрикленд розкривають сутність стратегії як засобу конкурентної боротьби, а саме «як комбінацію із запланованих дій і швидких рішень по адаптації до нових досягнень промисловості та нової диспозиції на полі конкурентної боротьби» [3]. Автори наголошують на тому, що «...стратегія – це специфічний управлінський план дій, спрямованих на досягнення встановлених цілей, який визначає як організація функціонуватиме та розвиватиметься, а також яких підприємницьких, конкурентних і функціональних заходів і дій буде вжито для того, щоб організація досягла

бажаного стану...» [3].

Отже, в даному контексті стратегія – це комплексний, детальний план подальшого розвитку підприємства, однак процес формування і реалізації стратегії підприємств у сучасних кризових умовах має динамічний складно прогнозований характер.

На думку вчених Г. Мінцберга, Б. Альстренда, Д. Лемпела «стратегія – це напрямок, вектор або курс майбутніх дій; модель, тобто певна послідовність дій у часі» [4]. Тобто, автори вважають, що стратегія – це план реалізації моделі потоку прийняття управлінських рішень враховуючи якісно-кількісні характеристики конкурентного середовища.

У представлених визначеннях поняття «стратегія» розкривається як відкрита система взаємодії внутрішнього механізму з зовнішнім середовищем функціонування за для досягнення власних цілей.

Американській вчений А. Дюпон Чандлер під стратегією розуміє «метод визначення довгострокових цілей компанії, програми дій і пріоритетних напрямків з використання ресурсів» [5, с. 115]. Відмінністю даного підходу є постановка довгострокових цілей без їх перегляду (за винятком суттєвих змін зовнішнього або внутрішнього середовища).

Низка вчених М. Мескон, М. Альберт і Ф. Хедоурі розглядають стратегію, «як детальний всебічний комплексний план, призначений для того, щоб забезпечити здійснення місії організації і досягнення її цілей» [6].

Отже, представлені вище автори розкривають поняття «стратегії» через парадигму ціліорієнтованості, що передбачає створення варіативних модифікацій альтернатив якісно-кількісного характеру процесу формування цілей підприємства і можливість корегування окремих задач досягнення головної мети економічної його діяльності.

Змістовне та актуальне визначення для підприємств в сучасних складних ринкових умовах діяльності наведено Міщенко А.П. З цієї призми стратегія визначається як «основа підвищення конкурентоспроможності фірми, сильної конкурентної позиції і формування такої організації, яка за допомогою удосконалювання структури управління і підвищення організаційної культури могла б успішно працювати у жорстких ринкових умовах» [7].

На підприємствах процес розробки і реалізації стратегії у діяльність підприємства заснований на стратегічному управлінні. Тому, вважаємо за доцільним розкрити поняття «стратегічне управління», яке є ключовим інструментом для досягнення успіху підприємства в цифровій епохі.

А. Томпсон і А. Стрикленд під стратегічним управлінням розуміють «багатоплановий, формально-поведінковий управлінський процес, який допомагає формулювати та виконувати ефективні стратегії, що сприяють балансуванню відносин між організацією, включаючи її окремі частини, та зовнішнім середовищем, а також досягненню встановлених цілей» [3].

Дж. Хіттенс також при розумінні сутності стратегічного управління враховує конкурентне середовище діяльності підприємств і вбачає під стратегічним управлінням «процес управління з метою здійснення місії організації з допомогою управління взаємодією фірми з її оточенням» [8]. В

даному визначенні при розкритті сутності стратегічного управління акцентується увага на досягненні ефективності при певному розподілі і використанні ресурсів підприємства.

Деякі автори розкривають зміст контенту стратегічного управління з концептуальної системно-інтегративної позиції. Так, Шершньова З. Є. під стратегічним управлінням розуміє «реалізацію концепції, в якій поєднуються цільовий, системний, ситуаційний та інтегральний підходи до діяльності підприємства, що дає змогу встановлювати цілі розвитку, порівнювати їх з наявними можливостями підприємства та приводити їх у відповідність з останніми, розробляючи та реалізуючи систему стратегій» [9].

Василенко В. О., Ткаченко Т. І. стверджують, що стратегічне управління – «це не тільки сукупність концепцій, підходів і методів, це складна система, що являє собою динамічний процес аналізу, вибору стратегій, планування, забезпечення і реалізацію розроблених планів організацією» [10].

Слід зазначити, що стратегічне управління телекомунікаційними підприємствами на сучасному кризовому етапі економічної діяльності має важливе значення. Цьому сприяє сутнісна природа практичних проблем розвитку підприємств телекомунікаційної сфери. Як відомо, стратегічне управління має тактичний і оперативний характер. Оскільки інформаційно-телекомунікаційна сфера діяльності має динамічний характер і високу кореляційну залежність від розвитку інновацій і технологічних рішень. Тобто стратегічні плани мають терміни реалізації на 2-3 роки. При цьому стратегічне управління повинно мати адаптивне варіативне планування з декількома сценаріями подальшого розвитку.

З урахуванням вищевикладеного, керуючись необхідністю вирішення науково-практичного завдання щодо формування стратегії управління підприємствами телекомунікаційних послуг на основі інтегративного розвитку в умовах цифровізації, пропонуємо під стратегією підприємств телекомунікаційних послуг вважати план послідовних управлінських дій для забезпечення ефективності домінуючих потоків інтегративного розвитку підприємств телекомунікаційних послуг в умовах цифровізації, шляхом реалізації векторів управління інтегративним розвитком. Виходячи з наведеного визначення поняття стратегії підприємств телекомунікаційних послуг, стає зрозумілим, що тільки завдяки запропонованим векторам управління інтегративним розвитком за кожним з відібраних потоків можливо забезпечити його ефективний інтегративний розвиток в умовах цифровізації як в кризовий, так і посткризовий період, враховуючи чинники впливу зовнішнього середовища.

Проведене дослідження діяльності підприємств телекомунікаційних послуг на основі моделювання процесів інтегративного розвитку підприємств методом диференціальних рівнянь з визначеними початковими умовами, дозволило виявити залежність отримання результату від конфігурації матеріального, інноваційно-інтелектуального, інформаційно-маркетингового та фінансового потоків і запропонувати вектори їх інтегративного розвитку, як: пасивний, сфокусований, сталий та проактивний, що слугувало формуванню стратегій

управління телекомунікаційними підприємствами.

На основі наведеного вище нами розроблено наступний алгоритм формування стратегії управління підприємствами телекомунікаційних послуг на основі запропонованих векторів управління інтегративним розвитком (СУВІР) (рисунок 1).

Відповідно, на будь-якому підприємстві телекомунікаційних послуг має бути сформована стратегія управління та пакет стратегічних рішень на основі запропонованих векторів інтегративного розвитку, реалізація якої дозволить досягти стратегічної мети інтегративного розвитку.

Виходячи з розробленого алгоритму стає зрозуміло, що сама СУВІР має сенс для розробки на підприємстві телекомунікаційних послуг за умови, якщо встановлена головна причина гальмування цифрової трансформації, що криється в недостатньому інтегративному розвитку (3 етап). Однак, як свідчать результати проведених емпіричних досліджень підприємств телекомунікаційних послуг за змістом розділу 3 дисертаційного дослідження, такий взаємозв'язок встановлений на кожному з них, що впливає не тільки з практичних реалій, а й з суті самої моделі управління інтегративним розвитком. Саме наявність корінної (причинної) проблеми викликає необхідність визначення генеральної та стратегічної мети, серед яких домінуючою (№ 1) є вирішення проблем щодо вектору проактивної інтеграції, без якого неможливо ні забезпечити сфокусованої інтеграції підприємства телекомунікаційних послуг (стратегічна ціль № 2), ні його інтегративний розвиток, тобто досягти стратегічної генеральної мети.

Ключовим етапом самого алгоритму за умови продовження формування СУВІР є визначення домінуючих заходів щодо стратегічних цілей (етап 5).

Очевидно, що самі заходи визначаються керівниками підприємств телекомунікаційних послуг, які контролюють та аналізують хід їх виконання на відповідність стратегічним цілям, пріоритет яких визначає номер (від № 1 – стратегічна мета, досягнення якої є першочерговим і без досягнення якої не можна досягти інших).

У той же час, послідовність визначення заходів щодо окремої стратегічної цілі відбувається на основі планування процесу їх реалізації, де приймаються такі положення:

- по-перше, послідовність реалізації окремого заходу визначається, виходячи зі ступеня значущості певного потоку формування інтегративного розвитку в умовах цифровізації, що є логічним, і слідом з гостроти проблеми, яку необхідно вирішувати насамперед;

- по-друге, при прийнятті певного заходу щодо кожної стратегічної мети його реалізація сприятиме використанню керівником принципів та методів управління інтегративним розвитком підприємства телекомунікаційних послуг на основі реалізації виокремлених потоків;

- по-третє, на цих підставах розробляється стратегічний план виконання заходів відповідно до етапу 6 алгоритму, контролюється та аналізується хід виконання керівником підприємства.

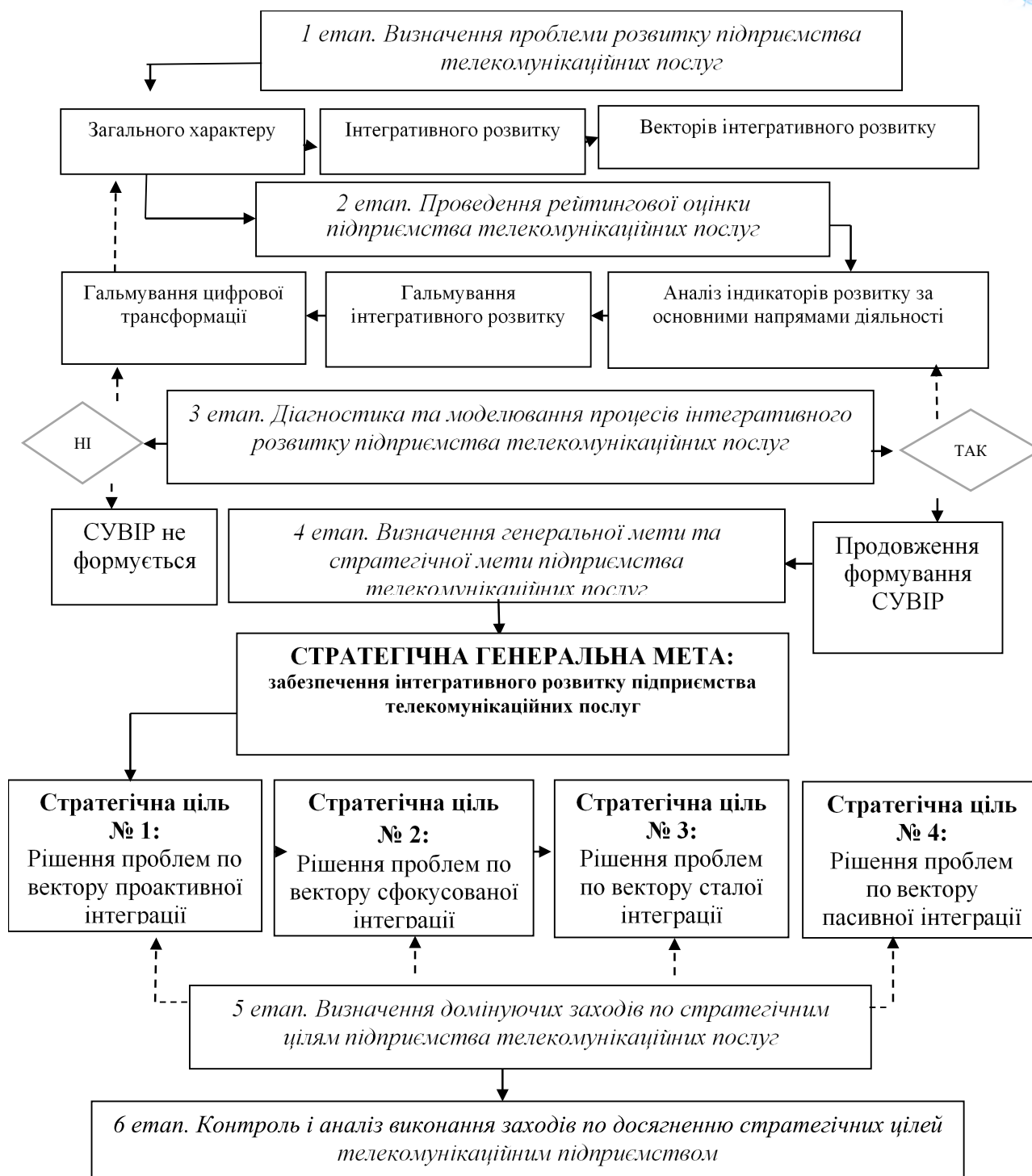

Рисунок 1 - Алгоритм формування стратегічних рішень управління підприємствами телекомунікаційних послуг на основі запропонованих векторів інтегративного розвитку (СУВІР)

Джерело: розроблено авторами

Таким чином, для забезпечення ефективності діяльності підприємств в роботі сформовано дерево цілей щодо реалізації обраних стратегічних цілей. (рисунок 2).

Розроблене Дерево цілей для підприємств телекомунікаційних послуг дозволить керівникам цих підприємств послідовно реалізувати заходи відповідно до пріоритету стратегічних цілей, здійснювати контроль та аналіз їх

виконання за планом дій, що складається виходячи зі ступеня значущості та визначається на основі відібраних потоків, спрямований на досягнення бажаних ефектів від впровадження запланованих інновацій.

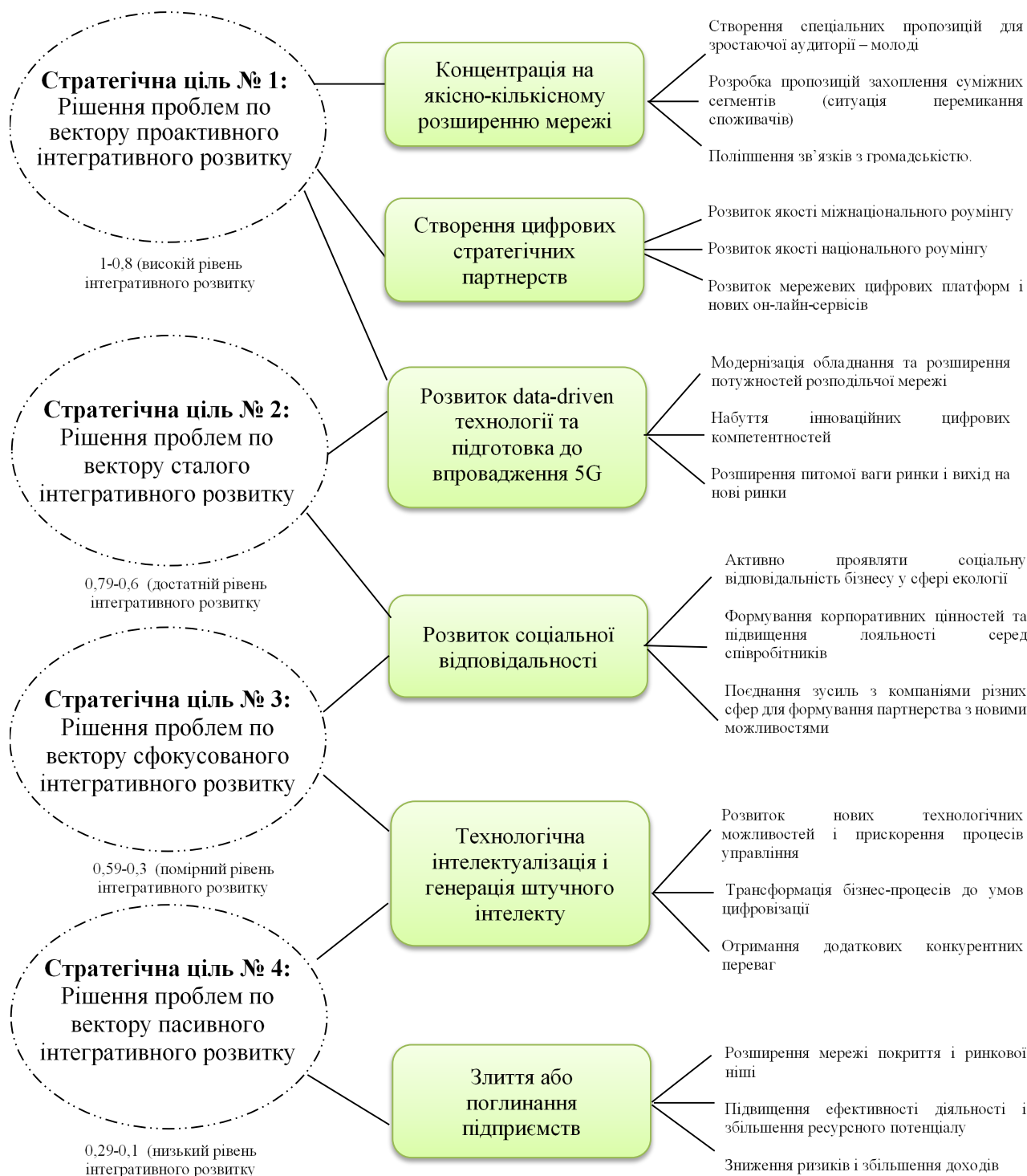

Рисунок 2 - Дерево цілей формування СУВІР щодо забезпечення інтегративного розвитку підприємств телекомунікаційних послуг

Джерело: розроблено авторами

Отже, при пасивному управлінні інтегративним розвитком підприємствах доцільно обрати стратегію цифрового стратегічного партнерства на засадах злиття або поглинання.

При сфокусованому інтегративному розвитку підприємства можуть обрати стратегічний напрямок розвитку соціальної відповідальності або технологічної інтелектуалізації і генерації штучного інтелекту у свою діяльність. При сталому інтегративному розвитку підприємствам можливо зосередити увагу управління на розвитку data-driven технологій та підготовки до впровадження 5G покриття. При проактивному управлінні інтегративним розвитком підприємствам, на наш погляд, доцільно приділити окрему увагу створенню цифрових стратегічних партнерств і сконцентруватись на якісно-кількісних аспектах і механізмах розширення мереж.

Таким чином, завдяки обґрунтованим науковим положенням щодо формування СУВІР, можна дійти таких висновків: базисом для формування СУВІР є виокремлення потоків, їх моделювання на засадах комбінування і визначення домінуючих потоків, принципи та методи управління розвитком підприємств телекомунікаційних послуг на основі векторів інтегративного розвитку, внаслідок чого керівниками підприємств телекомунікаційних послуг приймаються стратегічні рішення та відбираються стратегічні альтернативи щодо вирішення визначених проблем інтегративного розвитку підприємств в умовах цифровізації; вченими-економістами не обґрунтовано теоретичного базису для формування СУВІР на підприємствах телекомунікаційних послуг, що призвело до необхідності обґрунтування наукових положень формування цієї стратегії; обґрунтування теоретичного базису дозволило констатувати, що стратегія управління телекомунікаційним підприємством на основі векторів управління інтеграційним розвитком являє собою систему взаємопов'язані між собою потоки стратегічного управління та розвитку підприємства телекомунікаційних послуг, в якій інтегративний розвиток реалізується та мобілізується менеджерами для вирішення стратегічних завдань на кожному з виокремлених потоків з метою вирішення домінуючих проблем інтегративного розвитку, що дозволяють підвищити цифрові технології, покращити основні показники діяльності, забезпечити інтегративний розвиток підприємства телекомунікаційних послуг; для формування СУВІР потрібне рішення розробленого алгоритму, що складається з 6-ти етапів, починаючи з визначення проблем розвитку підприємства телекомунікаційних послуг і закінчуючи контролем та аналізом виконання заходів та досягнення стратегічних цілей, а також розробка Дерева цілей.

Висновки.

Надано власне визначення поняття «стратегія управління підприємствами телекомунікаційних послуг», як план послідовних управлінських дій для забезпечення ефективності домінуючих потоків інтегративного розвитку підприємств телекомунікаційних послуг в умовах цифровізації, шляхом реалізації векторів управління інтегративним розвитком. Обґрунтовано стратегічні рішення управління підприємствами телекомунікаційних послуг на основі запропонованих векторів управління інтегративним розвитком, які на основі діагностично-аналітичних інструментів оцінки ефективності діяльності дозволяють визначити проблеми розвитку підприємств, розробити рекомендаційні заходи щодо досягнення стратегічних цілей.

Література:

1. Енциклопедія бізнесмена, економіста, менеджера / за ред. Р. Дяківа. Київ: Міжнародна економічна фундація, ТзОВ “Книгодрук”, 2000. 704 с.
2. Strategic management, H. Igor Ansoff, Wiley, New York, 1979.
3. Strategic Management. Concepts and Cases. Arthur A. Thompson, A. J. Strickland. McGraw-Hill Education. 2001.
4. Mintzberg H., Ahlstrand B.W., Lampel J. Strategy Safari: A Guided Tour through the Wilds of Strategic Management. New York. Free Press, 1998. P. 407.
5. Strategy and structure: chapters on the history of the industrial empire. Alfred D. Chandler. The M.I.T Press. 1962.
6. Management / Michael H. Mescon, Michael Albert and Franklin Khedouri Addison-Wesley Educational Publishers, Incorporated, 1988. 784 p.
7. Міщенко А. П. Стратегічне управління: навч. посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2012. 224 с.
8. Higgins J. M. Organizational Policy and Strategic Management. Text and Cases. Chicago: The Dryden Press, 1983. 237 p.
9. Шершньова З.Є. Стратегічне управління: підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: КНЕУ, 2004. 699 с.
10. Василенко В. О., Ткаченко Т. І. Стратегічне управління: навч. посібник. Київ: ЦУЛ. 2003. 396 с.

References

1. Encyclopedia of a businessman, economist, manager / edited by R. Dyakiva. Kyiv: International Economic Foundation, Knygodruk LLC, 2000. 704 p.
2. Strategic management, H. Igor Ansoff, Wiley, New York, 1979.
3. Strategic Management. Concepts and Cases. Arthur A. Thompson, A. J. Strickland. McGraw-Hill Education. 2001.
4. Mintzberg H., Ahlstrand B.W., Lampel J. Strategy Safari: A Guided Tour through the Wilds of Strategic Management. New York. Free Press, 1998. P. 407.
5. Strategy and structure: chapters on the history of the industrial empire. Alfred D. Chandler. The M.I.T Press. 1962.
6. Management / Michael H. Mescon, Michael Albert and Franklin Khedouri Addison-Wesley Educational Publishers, Incorporated, 1988. 784 p.
7. A.P. Mishchenko Strategic management: education. manual. Kyiv: Center for Educational Literature, 2012. 224 p.
8. Higgins J. M. Organizational Policy and Strategic Management. Text and Cases. Chicago: The Dryden Press, 1983. 237 p.
9. Shershnyova Z.E. Strategic management: a textbook. 2nd ed., revision. and additional Kyiv: KNEU, 2004. 699 p.
10. Vasylenko V. O., Tkachenko T. I. Strategic management: education. manual. Kyiv: TsUL. 2003. 396 p.

Abstract. *In the context of digitalization and transformation of all processes, enterprise management should be based on the formation of sound development strategies that focus on the vectors of integrative development management. The article provides the author's own definition of the management strategy of telecommunication services enterprises; presents an algorithm for forming strategic decisions for the management of telecommunication services enterprises based on the proposed vectors of integrative development: passive, focused, sustainable, proactive, and according to them, a tree of goals for the implementation of selected strategic goals is substantiated.*

in the case of passive management of integrative development - a strategy of digital strategic partnership on the basis of merger or acquisition; in the case of focused

Keywords: *management strategy of a telecommunication services enterprise, strategic decisions, management, integrative development, telecommunication services enterprises, digitalization.*

УДК 331.101.262:316.42]:339.92

THE HUMAN DIMENSION OF POSTINDUSTRIALISM IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION PROCESSES**ЛЮДСЬКИЙ ВИМІР ПОСТІНДУСТРІАЛІЗМУ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ****Atamanchuk Z. / Атаманчук З. А.***Ph.D. in Economics, Assoc. prof. / к.е.н., доц.*

ORCID: 0000-0002-6139-1653

*Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia,**Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця***Makohin Z. / Макогін З. Я.***Ph.D. in Economics, Assoc. prof. / к.е.н., доц.*

ORCID: 0000-0001-8559-8141

*Ivan Franko National University of Lviv, Lviv,**Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів***Didovych I. / Дідович І. І.***Ph.D. in Economics, Assoc. prof. / к.е.н., доц.*

ORCID ID: 0000-0001-5000-3814

*Ukrainian national forestry university, Lviv**Національний лісотехнічний університет України, Львів*

Анотація. У статті обґрунтовано, що економічний поступ та міжнародна конкурентоспроможність країн головним чином залежить від процесів інтелектуалізації виробництва, який полягає у переважанні інтелектуальних чинників забезпечення збільшення продуктивності праці, зростання ролі знань, компетенцій та інтелекту, носієм яких є людина, саме людський ресурс є ключовим фактором у системі факторів постіндустріальної моделі глобального економічного розвитку. Систематизовано поняття «економіка знань». Визначено фактори, які впливають на процес управління знаннями. Досліджено місце країн світу та України у Глобальному індексі знань, визначено сфери переваг для України. Обґрунтовано дані Індексу людського розвитку в країнах і регіонах світу. На основі дослідження основних детермінант формування глобального інтелектуального ринку, доведено, що основною відмінністю постіндустріалізму є формування суспільства, важливою сферою економіки якого виступає виробництво послуг та інформації, а технологічним базисом – якісно нова роль науки та теоретичного знання – формування «суспільства знань».

Ключові слова: постіндустріалізм, людський ресурс, глобальний інтелектуальний ринок, економіка знань, суспільство знань, управління знаннями, трикутник знань.

На сучасному етапі формування глобальної економічної системи на постіндустріальних засадах, економічний поступ та міжнародна конкурентоспроможність країн головним чином залежить від процесів інтелектуалізації виробництва, що полягає у переважанні інтелектуальних чинників забезпечення збільшення продуктивності праці, зростання ролі знань, компетенцій та інтелекту, носієм яких є людина.

Саме інтелект немає ніяких кордонів, а тому вільно переміщається за допомогою цифрових та інформаційно-комунікаційних технологій [1, с. 67]. Умови існування людства потребують переходу до нової стратегії суспільства – до інтелектуалізації економіки на основі широкомасштабного використання інформації, знань як стратегічних ресурсів його розвитку [2], інтелектуалізація капіталу визначає рівень інноваційного розвитку держави. Фундаментом

постіндустріальної моделі світового господарства стає «нова економіка», яку часто ототожнюють з поняттям «економіка знань» [3, с. 194], яке було вперше введене в науковий обіг американським економістом Ф. Махлупом у 1962 р.

Проблемні питання використання знань як фактору виробництва були ґрунтовно опрацьовані у роботах К. Маркса, А. Маршалла, П. Хейне, Й. Шумпетера та ін. Дослідженням людського виміру постіндустріалізму присвячено наукові праці Д. Лук'яненка, А. Поручника, А. Колота, Я. Столярчук та ін. Процеси становлення та розвитку економіки знань стали об'єктом наукового пошуку таких вчених як: В. Глухов, С. Коробко, А. Жарінова, Т. Марініна, Л. Мельник, М. Сорока, Л. Федулова. Значний внесок у розвиток науково-методичних засад управління інтелектуальним капіталом зробили Е. Брукінг, В. Гойло, Б. Леонт'єв, Т. Стюарт та багато інших науковців. Така зацікавленість даною проблемою з боку академічної спільноти зумовлює її актуальність.

Метою наукової статті є дослідження людського виміру постіндустріальної моделі глобального економічного розвитку, ролі людського фактору в економіці знань, у процесі управління знаннями.

В Енциклопедії сучасної України зазначено, що «нова економіка» є феноменом «високотехнологічних компаній, що використовують Інтернет як основний економічний ресурс; виступає глобальним кластером економіки, що виробляє програмне забезпечення або постачає технології для інших напрямів; є набором електронних практик, які інструментально засновані на інтернеті й спрямовані на створення нових моделей господарювання, підвищення продуктивності. Водночас, «економіка знань» створює, розповсюджує та використовує знання для забезпечення зростання і конкурентоспроможності; охоплює усі сфери матеріального та нематеріального виробництва, де виробничі й соціальні відносини розвиваються на основі динамічного прирощення та оновлення знань [4], що свідчить про існування певних розбіжностей між обома поняттями.

Для тлумачення поняття «економіки знань» також вживаються й інші терміни, зокрема: постіндустріальна економіка, цифрова економіка, інформаційна економіка, суспільство знань, суспільство навчання протягом життя, суспільство мережевого інтелекту та інші. Не можна не погодитись з думкою вітчизняних науковців про першочергове значення інтелектуальної власності як чинника створення доданої вартості в умовах економіки знань [5].

У табл. 1 систематизовано визначення поняття «економіки знань», серед яких доцільно виокремити такі основні особливості: знання виступають основним чинником розвитку суспільства на усіх рівнях функціонування економічної системи; зростання ролі наукомістких галузей в економічному зростанні; інтенсифікація впровадження інноваційних технологій, виникнення нових сфер діяльності та професій, пов'язаних з генеруванням та управлінням знаннями; розвиток системи захисту інтелектуальної власності, активізація використання новітніх інформаційних технологій, зростання ролі інтелектуального капіталу, розвиток освітньої та науково-дослідної діяльності, виникнення та розвиток інфраструктури знань [5].

Таблиця 1 - Тлумачення поняття «економіка знань»

Автор	Тлумачення поняття «економіка знань»
Енциклопедія сучасної України [4]	Економіка знань – економіка, за якої рушійною силою прогресу є знання, зосереджені в людському капіталі. Тут людину розглядають не тільки як фактор виробництва (праця), але і як його результат. Процес розвитку такої економіки полягає у нарощуванні запасу здібностей і набору потреб людини
Організація економічного співробітництва та розвитку [6]	Економіка знань – це економіка, яка безпосередньо базується на створенні, дистрибуції і використанні знань та інформації
Мельник Л. Ю. [7]	Економіка знань – це економіка, в якій головним фактором є процеси накопичення та використання знань; спеціалізовані (наукові) знання, як і повсякденні, стають важливим ресурсом, який поряд із працею, капіталом і природними ресурсами забезпечує зростання і конкурентоспроможність економічної системи
Жарінова А. Г. [8]	Економіка знань – сфера виробництва товарів і послуг як сфера практичної реалізації людського інтелекту, де домінуючим і пріоритетним ресурсом є знання, котрі стають новою актуальною основою конкурентоспроможної діяльності економічних суб'єктів у сучасному глобальному господарстві
Федулова Л. І. [9]	Економіка знань – спеціальна галузь, що стає універсальною складовою загальної економіки, до складу якої входять такі основні сфери: науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи (НДДКР) та інновації, освіта, інформаційно-комунікаційні технології
Сорока М. В. [10]	Економіка знань – це економіка, що тісно пов'язана з постіндустріальною економікою, де основною рушійною силою прогресу є знання, зосереджені у людському капіталі та інформаційному навколишньому середовищі. Це те принципово нове утворення, яке має прийти на зміну економіці винищення та експлуатації природи, економіці сліпого бажання людини отримати максимум прибутку. Її основою є не споживацький мотив людини, а прагнення задовольнити свої потреби таким чином, щоб не завдати шкоди природі, сприяючи при цьому її відтворенню. Економіка знань покликана задовольнити потреби вищого рівня: самореалізація, духовне зростання особистості тощо
Глухов В. В., Коробко С. Б., Марініна Т. В. [11]	Економіка знань – система загальних уявлень, сукупність досягнень практики, систему методів створення умов для функціонування і підтримки науково-дослідної діяльності

До сектору знань засновник поняття «економіка знань» Ф. Махлуп відносить: освіту, наукові дослідження та розробки, засоби масової інформації, інформаційну техніку та послуги, адже саме у сфері науки та освіти відбуваються активна генерація та накопичення знань, а їх здобутки можуть поширюватися засобами масової інформації, через інформаційні послуги [12, с. 48]. У сучасному світі цінуються знання, як елемент управління бізнесом, але управління

знаннями, як щоденна практика, не береться до уваги. Це спричинене в першу чергу браком перевірених моделей і процедур, які могли б служити для них певним провідником [11]. Управління знаннями є процесом, за допомогою якого організація накопичує багатство, спираючись на свої інтелектуальні чи засновані на знаннях організаційні активи.

Фактори, які впливають на процес управління знаннями, представлені у табл. 2.

Таблиця 2 - Фактори, які впливають на процес управління знаннями

Фактори	Характеристика факторів впливу на процес управління знаннями
Людський фактор	Бажання співробітників комунікувати між собою, ефективність засвоєння корпоративних знань, вміння знаходити необхідну інформацію – усе це має бути враховано в процесі управління знаннями
Індивідуальний фактор	Цінність працівника компанії визначається тими знаннями, які він може внести в її інформаційні активи
Фактор навчання	У процесі трудової діяльності важливими є не тільки знання, набуті під час навчання у школі, закладі вищої освіти, але і навчання упродовж життя, стажування, підвищення кваліфікації, внутрішньофірмове навчання
Технологічний фактор	Наявність інформаційних технологій, що дозволяють формалізувати, класифікувати, тиражувати необхідну інформацію є необхідною передумовою матеріалізації знань компанії та управління ними
Організаційний фактор	Керівництво компанії повинно більше уваги приділяти організації всіх процесів, які дозволять скористатися знаннями компанії, зокрема, ознайомитися з методикою, етапами, процедурами й особливостями впровадження системи управління знаннями
Філософський фактор	Суспільство в умовах інформаційної епохи більш усвідомлено ставиться до того факту, що знання – це сила, яку можна виразити в матеріальних цінностях, тобто отримати грошовий еквівалент. З огляду на це, важливим питанням є проблема еквіваленту вартості знань, які пропонуються з однієї сторони та знань, які купуються з іншої; проблема ефективного використання знань, накопичених силами компанії і її персоналу та знань, придбаних за межами компанії за гроші
Системний фактор	Знання, отримані в одній системі знань, можуть успішно трансформуватися в іншу систему
Глобальний фактор	У зв'язку з розширенням кордонів інформаційного простору управління знаннями має глобальний характер
Фактор часу	Швидкість отримання необхідної інформації є важливим параметром технологічних зв'язків і впливає на результативність прийняття рішень
Біологічний фактор	Компанія та її персонал існують у ринковому середовищі як самостійний, хоча й взаємозалежний з іншими учасник ринку, як єдиний біологічний організм
Раціональність знання	Раціональним є таке знання, яке відносно легко піддається формалізації і появу якого можна логічно (науково) обґрунтувати і повторити
Ірраціональність знання	Прояви ірраціональних знань характеризуються спонтанністю, одномоментністю, різноманітністю форм прояву. Вони вимагають додаткової інтерпретації й залежать від рівня розвитку людини, її кваліфікації

Джерело: систематизовано автором за [11]

Для визначення рівня розвитку економіки знань сьогодні існують певні методичні підходи. Одним з найбільш комплексних та конструктивних підходів до вимірювання економіки знань є підхід, запропонований Світовим банком у рамках програми «Знання для розвитку» (Knowlegde for Development) у 2005 році. Методика (The Knowledge Assessment Methodology), що передбачає використання 109 структурних та якісних показників, які об'єднані у чотири групи (табл. 3), на основі яких обчислюють агрегований Індекс економіки знань, дозволяє оцінити готовність будь-якої країни до переходу на модель розвитку, засновану на знаннях.

Таблиця 3 - Структура індексу економіки знань за групами показників

Групи показників	Характеристика групи показників
Група 1	Інституційний режим, який створює мотивацію для ефективного використання існуючого та нового знання і розвитку підприємництва
Група 2	Ступінь освіти населення та наявність у нього навичок створення, розповсюдження та використання знань
Група 3	Національна інноваційна система, яка включає в себе фірми, дослідницькі центри, університети, консалтингові та інші організації, які адаптують глобальне знання до місцевого рівня, створюють нові знання та нові технології
Група 4	Інформаційна та комунікаційна інфраструктура, яка сприяє ефективному розповсюдженню та переробці інформації

Джерело: [14]

Глобальний індекс знань (Global Knowledge Index) є важливим інструментом для моніторингу рівня знань країн у ключових сферах, включаючи освіту, інновації та інформаційно-комунікаційні технології. Охоплюючи 154 країни та 232 індикатори, дані Індексу дозволяють політикам, дослідникам, громадянському суспільству та приватному сектору розвивати суспільства, засновані на знаннях, а також долати прогалини в знаннях. Індекс економіки знань показує, як нові тенденції в технологіях, навчанні та інноваціях радикально змінюють наші суспільства. Тепер країни повинні використовувати свою інфраструктуру знань, щоб відкривати нові можливості, створювати робочі місця, розвивати економіку, що сприятиме економічному зростанню.

Економічний розвиток і знання тісно пов'язані. Кореляція між накопиченням знань, виміряним індексом економіки знань (KEI – Knowledge Economy Index), і рівнями економічного розвитку становить близько 80% – 87% [16]. Країни з вищими значеннями KEI мають вищий рівень економічного розвитку. Ця позитивна кореляція не встановлює причинно-наслідкового зв'язку між KEI та економічним розвитком. Ймовірно, що країни з високим рівнем доходу можуть дозволити собі більше інвестицій у знання. Така кореляція не дозволяє передбачати з будь-яким рівнем надійності, що створення певних умов для розвитку ознак, які стосуються знань та освіти у бідній країні неодмінно призведе до швидкого економічного зростання [17].

Україна за підсумками 2021 р. посіла 61 місце серед 154 країн у Глобальному індексі знань (Global Knowledge Index) і 5 місце серед 39 країн з

високим людським розвитком. Зокрема, за секторальним індексом доуніверситетської освіти ми знаходимось на 23 позиції зі значенням індексу 78,5; професійно-технічна освіта і навчання – 78 позиція зі значенням 50,5; вища освіта – 54 (49,3); дослідження розробки та інновації – 77 (30,6); інформаційні та комунікаційні технології – 66 (48,2); економіка – 109 (45,9); навколишнє середовище – 74 (54,4). У Топ-10 країн рейтингу увійшли: Швейцарія, Швеція, США, Фінляндія, Нідерланди, Сінгапур, Данія, Великобританія, Норвегія, Ісландія [15]. Сферами переваг для України визначено: концентрацію ринку; коефіцієнт бідності; рівень грамотності дорослого населення; рівень завершення середньої освіти; гендерний паритет; співвідношення вчителів, які здійснюють підготовку учнів у середній школі. Серед напрямків, які потребують удосконалення виокремлено: необхідність збільшення кількості дослідників у сфері вищої освіти; збільшення співвідношення заробітку за професіями висококваліфікованого працівника до середньої заробітної плати; зменшення частки неповернених банківських кредитів, фінансова прозорість тощо [15].

Моделі економіки, заснованої на знаннях, притаманна особливість, яка полягає у постійному прагненні компаній до інтелектуального та технологічного лідерства. Через гальмування темпів інтелектуального та технологічного розвитку компанії втрачають свої лідерські позиції на ринку. Очевидно, що саме людський ресурс є ключовим фактором в системі факторів постіндустріальної моделі глобального економічного розвитку. Саме від людини, її рішень залежить ефективність використання усіх інших видів ресурсів. Якість людського ресурсу нації можна оцінити не лише за його інтелектуальними, етичними і духовними складовими, але й матеріальним проявом, що піддається дослідженню та кількісному аналізу [3].

Для вивчення стану розвитку людського ресурсу країн досить показовими є дані Індексу людського розвитку (Human Development Index) – комплексного показника, що характеризує розвиток людини в країнах і регіонах світу, який було розроблено у 1990 році групою економістів на чолі з пакистанцем Махбубом-уль-Хаком, але концептуальна структура індексу була створена з ініціативи Амарта'я Сена. Складається Програмою розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН), вимірюючи досягнення країни з точки зору: очікуваної тривалості життя – оцінює довголіття; рівня грамотності (освіченості) населення країни (середня кількість років, витрачених на навчання та очікувана тривалість навчання); рівня життя, оціненого через ВНД на душу населення за паритетом купівельної спроможності в доларах США.

Після трьох десятиліть безперервного зростання Індексу людського розвитку, очікується, що пандемія COVID-19 та війна росії проти України стануть ключовими факторами у падінні Індексу людського розвитку (ІЛР) у загальносвітових масштабах у найближчі роки [19]. Іншими проблемами, які сприятимуть падінню ІЛР ряду країн можуть стати глобальні кліматичні зміни та проблеми виплати державного боргу близько 80 країнами світу. У версії звіту ІЛР за 2021-2022 рр. окреслено «новий комплекс невизначеності», в якому зростають три чинники: поширення та посилення політичної та суспільної поляризації, небезпечна планетарна зміна клімату та широка суспільна

промислова трансформація, зокрема, посилення автоматизації. Ці та інші фактори породжували нові та непередбачувані види невизначеності. Доповідь пропонує пандемію COVID-19 і війну в Україні, як приклад проявів цього нового комплексу невизначеності [20].

У табл. 4 відображено ТОП-10 країн з найвищим індексом людського розвитку та Топ-10 країн з найнижчим значенням цього показника у 2022 році.

Таблиця 4 - Топ-10 країн світу за Індексом людського розвитку в 2022 році

Топ-10 країн з найвищим індексом людського розвитку			Топ-10 країн з найнижчим індексом людського розвитку		
Рейтинг у 2021 році	Економіка країни	Значення індексу	Рейтинг у 2021 році	Економіка країни	Значення індексу
1	Швейцарія	0,962	1	Південний Судан	0,385
2	Норвегія	0,961	2	Чад	0,394
3	Ісландія	0,959	3	Нігер	0,400
4	Гонконг	0,952	4	Центральноафриканська республіка	0,404
5	Австралія	0,951	5	Бурунді	0,426
6	Данія	0,948	6	Малі	0,428
7	Швеція	0,947	7	Мозамбік	0,446
8	Ірландія	0,945	8	Буркіна-Фасо	0,449
9	Німеччина	0,942	9	Ємен	0,455
10	Нідерланди	0,941	10	Гвінея	0,465

Джерело: складено автором за [21]

У більшості розвинутих країн показник Індeksu людського розвитку 0,8 або вище, що відносить їх до дуже високого рівня людського розвитку. Для цих країн характерні стабільні уряди, широко поширена доступна освіта та охорона здоров'я, високий рівень якості життя та його тривалість, а також зростаюча потужна економіка. На противагу цьому є найменш розвинені країни світу, які, як правило, мають показник ІЛР нижче 0,55 у категорії «низький рівень людського розвитку». Для цих країн характерні: нестабільні уряди, бідність, відсутність доступної медичної допомоги, низький рівень освіти, високий рівень народжуваності, низький дохід і низька тривалість життя. Фактично і для цього формується ІЛР, щоб зорієтувати, які саме країни найбільше потребують допомоги та підтримки.

Дані про Україну й інші країни колишнього СРСР уперше було внесено до Доповіді 1993 року. Тоді Україна посідала за цим індексом, як і через рік, 1994-го, 45 місце у світі. Тривала економічна криза, яка призвела до падіння виробництва, ВВП на душу населення та скорочення тривалості життя, зумовила зниження ІЛР і погіршення рейтингу. У Доповіді 1995 р. наша держава була на 54 місці, 1996 р. — на 80-му, 1997 р. — на 95-му, 1998 р. опустилися на 102 сходинку. Потім рейтинг України почав підвищуватися: у Доповіді 1999 р. вона піднялася на 91 місце, 2000 р. — на 78, 2010 р. — 69 місце, 2015 р. Україна була на 81-й сходинці. За 2016 р. значення ІЛР склало 0,743 пункти. Цей показник відноситься до високої категорії людського розвитку і поставив нашу державу на

84 позицію зі 188 країн і територій. У 2020 р. ми знаходилися на 74-й позиції, а 2021 р. Україна з показником 0,773 зайняла 77 місце в рейтингу країн за ІЛР [22].

Науковці визначають основні детермінанти формування глобального інтелектуального ринку, які тісно взаємопов'язані між собою [3, с. 200]:

1. Географічна або територіальна приналежність інтелектуального центру до певної держави. Країни, які зосередили зусилля на розвиток інтелектуалізації суспільства, збільшили обсяги капіталовкладень у людський ресурс, в програми підвищення рівня освіти, науки, технологічних розробок, охорони здоров'я, соціального захисту, займають лідируючі позиції у сфері інновацій. Швейцарія вже 12 рік поспіль є світовим лідером з інновацій. Всесвітня організація інтелектуальної власності (ВОІВ) оприлюднила щорічний звіт Глобальний інноваційний індекс (Global Innovation Index) 2022, в якому порівнюється інноваційна діяльність 132 економік світу. У звіті 2022 р. найбільш інноваційною країною визнано Швейцарію, за нею йдуть США, Швеція, Велика Британія та Нідерланди. До ТОП-10 інноваційних економік світу наблизився Китай (11 місце), в той час як Туреччина та Індія вперше увійшли до ТОП-40. Україна в Глобальному інноваційному індексі 2022 року посідає 57 місце, утримуючи 4-ту позицію серед 36 країн економічної групи lower-middle income [23];

2. Залежно від основного координатора, яким можуть виступати держави, інтеграційні об'єднання або транснаціональні корпорації (ТНК). Держави, інтеграційні угруповання за допомогою відповідних органів, установ, інституцій, повноважень, затверджених стратегій та програм, фінансування, можуть регулювати та стимулювати розвиток процесу інтелектуалізації економік [3, с. 200]. ТНК, які контролюють близько 80% світового технологічного потенціалу в приватному секторі [24, с. 189], інвестуючи в працівників, активізують їхню трудову діяльність через скорочення витрат робочого часу на одиницю продукції, інтенсифікацію праці, зростання її якості та продуктивності, інвестують в систему заходів щодо профілактики та зміцнення фізичного та психологічного здоров'я працівників, що в результаті сприяє підвищенні конкурентоспроможності компанії та результатів її діяльності;

3. Інституційно-функціональна основа глобального інтелектуального центру. В цій групі суб'єктами виступають: класичні університети та корпоративні навчальні заклади; динамічні індустріальні кластери, зокрема, кластери інноваційної активності, а саме: «Силіконове болото» в Кембриджі, «Радіодолина» у Стокгольмі, «Силіконова долина» в Каліфорнії. Університети, які функціонують у «Силіконовій долині», що розташована в безпосередній близькості від суб'єктів промисловості, інтенсивно взаємодіють з ними в рамках прикладних науково-дослідних робіт. Конкуруючи між собою, підприємств-товаровиробники фінансують діяльність університетів, беручи участь у процесі промислового освоєння інноваційних продуктів і технологій [25]; транснаціональні стратегічні альянси, зокрема за програмою IMS (Intelligent Manufacturing System), яка об'єднала 73 фірми та 60 університетів США, Канади, Західної Європи, Австралії та Японії [26]; інтелектуальні центри мігрантів за

кордоном, а саме: студентські (наукові), локальні асоціації висококваліфікованих емігрантів, об'єднання експертів (наприклад, ТОКТЕН), інтелектуальні мережі діаспори;

4. Існування різних суб'єктів глобального інтелектуального ринку в матеріальній та віртуальній формі, наприклад, наукові центри діаспори, інтелектуальні центри мігрантів за кордоном та MOOCs.

У цій площині важливо зазначити про так званий «трикутник знань» (Triangle of Knowledge). «Трикутник знань» — це об'єднання трьох складових «інновації — освіта — дослідження», здійснюване в рамках співпраці в класичному варіанті: університетів, бізнес-підприємств і органів державної влади [3, с. 201]. Формування сучасних партнерських відносин між державними органами, діловими колами, а також підтримуючими виробництво науковими й освітніми центрами в межах так званого трикутника «Влада-Бізнес-Університет» є складним комплексним процесом. Задача науковців – розвивати ідеї, створювати концепції, а бізнес повинен їх втілювати в життя. Від співпраці виграють усі [25]. З метою побудови рівноцінних та ефективних партнерських відносин в межах трикутника «Влада-Бізнес-Університет» освітня політика закладів вищої освіти має бути системною, послідовною та науково обґрунтованою [27, с. 91-97]. Результатом такої співпраці буде досягнутий синергетичний ефект, пов'язаний з трансформацією економіки держави в «економіку знань».

Висновки. Основною відмінністю постіндустріалізму є формування суспільства, важливою сферою економіки якого виступає виробництво послуг та інформації, а технологічним базисом – якісно нова роль науки та теоретичного знання – формування «суспільства знань» (knowledge society).

Основними ознаками постіндустріалізму є: домінування виробництва послуг над виробництвом товарів у сфері економіки; перетворення теоретичного знання у важливе джерело нововведень і ключовий фактор економічної політики у суспільстві; зростаюча потреба ринку праці у професіоналах; забезпечення суспільного контролю над технологією та технологічними оцінками діяльності; орієнтація процесу прийняття управлінських рішень на створення нової інтелектуальної технології.

Очевидно, що саме людський фактор, якість якого можна оцінити за його інтелектуальним, духовним, етичним та матеріальним проявом, є вирішальним у системі факторів постіндустріальної моделі глобального економічного розвитку, адже від людини, її знань, компетенцій та рішень залежить ефективність функціонування будь-якої системи в цілому.

Література

1. Попова Д. В. Інтелектуалізація економіки в контексті генези світового господарства. *Центральноукраїнський науковий вісник*. Економічні науки. 2020. Вип. 5(38). С. 67-82.

2. Новіцька О. В. Інтелектуалізація економіки як чинник інноваційного розвитку. *Ефективна економіка*. 2016. № 10. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5201> (дата звернення: 24.07.2023).

3. Гурова Ю. С. Роль інтелектуальних центрів у глобальному розвитку людського ресурсу. К.: КНЕУ імені Вадима Гетьмана. 2016. С. 192-204. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/43282815.pdf> (дата звернення: 20.07.2023).
4. Енциклопедія сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/article-18730> (дата звернення: 09 липня 2023).
5. Маслак О. І., Данилко В. К., Гришко Н. Є., Скрипнюк К. О. Економіка знань: еволюція наукових уявлень, складові та чинники формування в новітніх умовах. *Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка»*. 2020. № 12. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/12_2020/19.pdf (дата звернення: 06 липня 2023).
6. Organization for Economic Cooperation and Development. The knowledge-based economy. OECD/GD (96) 102. Paris, 1996.
7. Мельник Л. Ю. Еволюція наукових уявлень про економіку знань. *Економічний вісник університету*. 2015. Вип. № 26/1. С. 37-42.
8. Жарінова А.Г. Економіка знань : зміст та роль інтелекту людини в її формуванні. *Проблеми підвищення ефективності інфраструктури*. 2010. Вип. 28. URL: http://www.nbuiv.gov.ua/portal /soc_gum/ppei/2010_28/Jarinova.pdf (дата звернення: 10.07.2023).
9. Федулова Л.І. Концептуальні засади економіки знань. *Економічна теорія*. 2008. № 2. С. 37–60.
10. Сорока М. В. Значення розвитку економіки знань для України. URL: <http://www.confcontact.com/2009kach/soroka.htm> (дата звернення: 21.07.2023).
11. Рак Н. Є. Економіка знань: сутність та фактори управління знаннями. *Регіональна економіка*. 2009. № 3. С. 224-232.
12. Іванова В. В. Економіка, заснована на знаннях, та економіка знань: адекватність використання категорій. *Механізм регулювання економіки*. 2011. № 3. С. 47-54.
13. Прохорова В. В., Мних О. Б. Гузенко І. Ю. Людський капітал підприємства у глобальному просторі економіки знань. *Науковий журнал Економічний вісник Національного гірничого університету*. 2021. №2. С. 115-124.
14. World Bank. URL: worldbank.org (дата звернення: 15.07.2023).
15. Global knowledge index. 2021. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/arabstates/GKI-Report-2021---CPs-3_Full_compressed.pdf (дата звернення: 16.07.2023).
16. Measuring Knowledge in the World's Economies. Knowledge Assessment Methodology and Knowledge Economy Index. URL: https://web.worldbank.org/archive/website01030/WEB/IMAGES/KAM_V4.PDF (дата звернення: 19.07.2021).
17. Вінничук О. Ю., Вінничук І. С. Вплив економіки знань на економічне зростання: панельна регресія. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/jspui/bitstream/> (дата звернення: 09.07.2023).
18. Інформаційно-аналітичне агентство «Центр гуманітарних технологій». URL: <http://gtmarket.ru/> (дата звернення: 05.07.2023).
19. COVID-19 та вторгнення в Україну: в ООН прогнозують глобальне

падіння Індексу людського розвитку. *Укрінформ*. 08.09.2022 р. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3567108-covid19-ta-vtorgnenna-v-ukrainu-v-oon-prognozuut-globalne-padinna-indeksu-ludskogo-rozvitku.html> (дата звернення: 03.07.2023).

20. Виникаючі проблеми в Індексі людського розвитку 2021-2022 рр. URL: <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/hdi-by-country> (дата звернення: 09.07.2023).

21. Індекс людського розвитку (ІЛР) за країнами 2023. URL: <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/hdi-by-country> (дата звернення: 03.07.2023).

22. UNITED NATIONS DEVELOPMENT PROGRAMME. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine> (дата звернення: 03.07.2023).

23. Global Innovation Index 2022. What is the future of innovationdriven growth? URL: <https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo-pub-2000-2022-en-main-report-global-innovation-index-2022-15th-edition.pdf> (дата звернення: 09.07.2023).

24. Зянько В. В. Інноваційне підприємництво: сутність, механізми і форми розвитку : монографія. Вінниця: УНІВЕРСУМ – Вінниця, 2008. 397 с.

25. Атаманчук З. А. Туристичні кластери як механізм генерації та поширення інновацій. *Ефективна економіка*, 2023. № 7. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/1863/1880> (дата звернення: 27.07.2023).

26. Мочерний С., Фомішин С. Інтернаціоналізація виробництва і сучасні тенденції розвитку світового господарства. *Економіка України*. 2006. №5. С. 47–55.

27. Атаманчук З. А. Роль освіти у формуванні кластерної ініціативи в міжнародному туризмі. *Збірник наукових праць Донецького державного університету управління*. Серія «Економіка». Маріуполь: ДонДУУ/ 2018. Т. XIX. Вип. 308. С. 91-97.

Abstract. *The article substantiates that the economic progress and international competitiveness of countries mainly depends on the processes of intellectualization of production, that consists of the predominance of intellectual factors of ensuring labor productivity increasing, the growth of the role of knowledge, competences and intellect, the carrier of which is a person, the human resource that is the key factor in the system of factors in the post-industrial model of global economic development. The concept of «knowledge economy» is systematized. Factors affecting the process of knowledge management have been determined. The place of the countries of the world and Ukraine in the Global Knowledge Index was studied, and the areas of advantages for Ukraine were determined. The data of the Human Development Index of the countries and regions of the world are substantiated. Based on the study of the main determinants of the global intellectual market formation, it was proved that the main difference of post-industrialism is the formation of a society in which the production of services and information is an important area of the economy, and the technological basis is a qualitatively new role of science and theoretical knowledge – the formation of a «knowledge society».*

Key words: *post-industrialism, human resource, global intellectual market, knowledge economy, knowledge society, knowledge management, triangle of knowledge.*

Стаття відправлена: 29.07.2023 р.
Атаманчук З.А., Макогін З.Я., Дідович І.І.

УДК 517.521

STUDY OF NUMBER SERIES BY ENGINEERING STUDENTS: TYPICAL PROBLEMS AND TIPS FOR OVERCOMING THEM (FROM OWN TEACHING EXPERIENCE)**ВИВЧЕННЯ ЧИСЛОВИХ РЯДІВ СТУДЕНТАМИ ТЕХНІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ: ТИПОВІ ПРОБЛЕМИ ТА ПОРАДИ ЩОДО ЇХ ПОДОЛАННЯ (З ВЛАСНОГО ДОСВІДУ ВИКЛАДАННЯ)****Repeta V.K. / Репета В. К.***c.f. and m.s., as.prof. / к.ф.-м.н., доц.*

ORCID: 0000-0002-5615-7889

National Aviation University,

1 Lyubomyr Huzar Ave., Kyiv, 03058

Національний авіаційний університет,

проспект Любомира Гузара, 1, Київ, 03058

Repeta L.A. / Репета Л. А.*c.f. and m.s., as.prof. / к.ф.-м.н., доц.*

ORCID: 0000-0002-6547-3998

National Technical University of Ukraine

"Ihor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute",

37 Peremogy Ave., Kyiv, 03056

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут

імені Ігоря Сікорського», проспект Перемоги, 37, Київ, 03056

Анотація. Становлення сучасного інженера неможливе без ґрунтовної математичної підготовки. Для технічних спеціальностей у закладах вищої освіти є курс вищої математики. Ряди є важливою складовою цього курсу. На певних етапах опанування цього розділу студенти припускаються помилок, які повторюються з року в рік. У статті розглядаються типові проблеми, які виникають у студентів технічних спеціальностей під час вивчення числових рядів, і пропонуються певні рекомендації щодо їх подолання.

Ключові слова: числовий ряд, частинні суми, сума ряду, достатні ознаки збіжності.

Вступ

Сучасний бурхливий розвиток техніки і технологій потребує висококваліфікованих освічених інженерів. Невід'ємною складовою такої освіти є математична підготовка. Недарма, кожен заклад освіти, який випускає спеціалістів технічного профілю містить у своїх навчальних програмах курс вищої математики або курс математичного аналізу. Важливим розділом цих курсів є розділ, пов'язаний з теорією рядів.

Ряди є важливим математичним апаратом для вивчення та дослідження функцій, проведення наближених обчислень. Перше знайомство з числовими рядами формується в старших класах загальноосвітньої школи під час вивчення арифметичної і геометричної прогресій.

Задача про перетворення нескінченного періодичного десяткового дробу у звичайний дріб за допомогою нескінченно спадної геометричної прогресії, також пов'язана із геометричним рядом. Окрім цього, у старших класах учні, здебільшого фізико-математичних класів, зустрічалися із завданнями, іноді олімпіадного характеру, на знаходження суми числового виразу

$f(1) + f(2) + \dots + f(n)$; за різних значень n ці суми по суті є частинними сумами відповідного числового ряду $\sum_{n=1}^{\infty} f(n)$.

Основний текст

Залежно від Навчальних програм теорію числових рядів у закладах вищої освіти ґрунтовно починають вивчати або після теми «Числові послідовності» або після вивчення диференціального та інтегрального числення функції однієї змінної [1]. Необхідною базою для опанування теорії рядів безперечно є теорія границь послідовностей, адже усі означення, пов'язані з рядами спираються саме на числові послідовності, їх границі та властивості. Приміром, за означенням числовий ряд $\sum_{n=1}^{\infty} u_n$ є збіжним, якщо існує скінченна границя $\lim_{n \rightarrow \infty} S_n$ послідовності його частинних сум $\{S_n\} = \{u_1 + u_2 + \dots + u_n\}$. Поняття границі послідовності фігурує не тільки в означеннях але й у формулюваннях багатьох теорем і тверджень.

Вивчення теорії числових рядів, як правило, здійснюють за наступною схемою:

- уведення основних означень і понять;
- елементарні властивості числових рядів;
- необхідна ознака збіжності і достатня ознака розбіжності;
- знакододатні числові ряди, достатні ознаки їх збіжності;
- знакозмінні ряди, ряд Лейбніца, ознака Лейбніца;
- абсолютна й умовна збіжності знакозмінних рядів.

Виокремимо деякі проблемні моменти та типові помилки, які щороку у тій чи іншій мірі кожен викладач спостерігає під час вивчення студентами теорії числових рядів.

1. Знаходження суми числового ряду або доведення його розбіжності. Вже саме поняття числового ряду та його суми викликає у багатьох студентів певне незрозуміння, зокрема того, як можна додавати нескінченну кількість доданків і отримати при цьому скінченну суму. Студентам слід пояснити, що насправді ніхто не додає нескінченну кількість доданків, що є неможливим. Загалом розв'язання задачі визначення суми числового ряду відбувається у кілька кроків, на першому з яких потрібно записати й ретельно проаналізувати частинні суми ряду, спробувати аналітично записати загальний член ряду (відповідно й усі інші, починаючи від u_1 до u_{n-1}) так, щоб можна було частинну суму S_n «згорнути» до кількох доданків. На другому кроці залишається лише знайти границю $\lim_{n \rightarrow \infty} S_n$ послідовності частинних сум $\{S_n\}$ заданого ряду і зробити висновок про його збіжність та суму.

Такі задачі доцільно починати з нескінченних сум арифметичних та геометричних прогресій, які знайомі студентам ще зі школи. А далі переходити до більш складних випадків.

Зокрема, не буде зайвим навести та проілюструвати студентам таку задачу.

Нехай потрібно знайти суму

$$S_n = u_1 + u_2 + \dots + u_n = \sum_{k=1}^n u_k,$$

де u_1, u_2, \dots, u_n — задані числа або функціональні вирази, причому $u_k = g(k)$.

Якщо $f(k)$ — функція натурального аргументу k така, що

$$u_1 = f(1) - f(2), u_2 = f(2) - f(3), \dots, u_n = f(n) - f(n+1), \quad (1)$$

тоді частинна сума

$$S_n = f(1) - f(n+1).$$

Аналогічно, якщо

$$u_1 = f(2) - f(1), u_2 = f(3) - f(2), \dots, u_n = f(n+1) - f(n), \quad (2)$$

тоді

$$S_n = f(n+1) - f(1).$$

Основна проблема цього методу — вибір функції $f(n)$. У загальному випадку представлення (1) чи (2) дістати досить непросто, оскільки для цього часто потрібно проявити певну міру інтуїції, винахідливості, виконати нестандартні дії тощо. Проте таке представлення завжди існує.

Може трапитися так, що $u_n = f(n+k) - f(n)$, де k — деяке натуральне число відмінне від 1. Тоді

$$S_n = f(n+1) + f(n+2) + \dots + f(n+k) - f(1) - f(2) - \dots - f(k).$$

Цю схему, наприклад, застосовують для знаходження суми рядів вигляду

$$\sum_{n=1}^{\infty} \frac{1}{n(n+k)} \quad (k \in \mathbb{N}),$$

не акцентуючи здебільшого увагу на наведених вище формулах.

Розглянемо детальніше складніший приклад. Знайдемо суму ряду

$$\sum_{n=1}^{\infty} \frac{24n+60}{(n+2)(n+3)(n+6)}.$$

Стандартний підхід – представлення загального члена ряду у вигляді суми елементарних дробів. Отримаємо

$$\frac{24n+60}{(n+2)(n+3)(n+6)} = \frac{3}{n+2} + \frac{4}{n+3} - \frac{7}{n+6}.$$

А тепер «лайфхак», що значно полегшує подальше розв'язання: звертаємо увагу та те, що сума чисельників елементарних дробів дорівнює нулю: $3+4-7=0$. Цей факт дає змогу записати загальний член ряду у вигляді

$$\frac{24n+60}{(n+2)(n+3)(n+6)} = 3 \left(\frac{1}{n+2} - \frac{1}{n+3} \right) + 7 \left(\frac{1}{n+3} - \frac{1}{n+6} \right).$$

Тоді

$$S_n = 3 \left(\frac{1}{3} - \frac{1}{n+3} \right) + 7 \left(\frac{1}{4} + \frac{1}{5} + \frac{1}{6} - \frac{1}{n+6} - \frac{1}{n+7} - \frac{1}{n+8} \right)$$

і шукана сума

$$S = \lim_{n \rightarrow \infty} S_n = 1 + 7 \left(\frac{1}{4} + \frac{1}{5} + \frac{1}{6} \right) = 5 \frac{19}{60}.$$

Допитливим студентам слушно запропонувати розглянути загальну задачу знаходження суми ряду вигляду

$$\sum_{n=1}^{\infty} \frac{P_l(n)}{(n + \alpha_1)(n + \alpha_2) \dots (n + \alpha_{m-1})(n + \alpha_m)},$$

де $\alpha_1, \alpha_2, \dots, \alpha_m$ — цілі невід'ємні числа, $0 \leq \alpha_1 < \alpha_2 < \dots < \alpha_m$; $P_l(n)$ — многочлен l -го степеня, $m - l > 1$ [2], й обґрунтувати, що у представленні

$$\frac{P_l(n)}{(n + \alpha_1)(n + \alpha_2) \dots (n + \alpha_{m-1})(n + \alpha_m)} = \frac{A_1}{n + \alpha_1} + \frac{A_2}{n + \alpha_2} + \dots + \frac{A_{m-1}}{n + \alpha_{m-1}} + \frac{A_m}{n + \alpha_m}$$

за вказаних умов завжди справджуються рівності:

$$1) A_1 + A_2 + \dots + A_m = 0;$$

$$2) \frac{P_l(n)}{(n + \alpha_1)(n + \alpha_2) \dots (n + \alpha_{m-1})(n + \alpha_m)} = A_1 \left(\frac{1}{n + \alpha_1} - \frac{1}{n + \alpha_2} \right) + \\ + (A_1 + A_2) \left(\frac{1}{n + \alpha_2} - \frac{1}{n + \alpha_3} \right) + \dots + (A_1 + A_2 + \dots + A_{m-1}) \left(\frac{1}{n + \alpha_{m-1}} - \frac{1}{n + \alpha_m} \right).$$

2. Необхідна ознака збіжності: якщо ряд $\sum_{k=1}^n u_k$ збігається, то $\lim_{n \rightarrow \infty} u_n = 0$. На

практиці часто можна спостерігати таку картину: на прохання викладача сформулювати цю ознаку, яка складається лише з одного рядка, студенти чомусь

все переплутують і здебільшого кажуть навпаки, що якщо $\lim_{n \rightarrow \infty} u_n = 0$, то ряд $\sum_{k=1}^n u_k$

є збіжним. Цієї помилки студенти припускаються з року в рік. Пояснення такого негативного феномену слід шукати насамперед у неувважності та небажанні осмислити формулювання ознаки — можливо, занадто воно коротке, щоб приділяти йому достатню увагу. Якщо ж разом із необхідною ознакою збіжності запитувати студентів ще й достатню ознаку розбіжності, то тоді багато студентів просто губляться. У цьому разі розгляд класичних рядів як гармонічного та геометричного дещо покращують ситуацію.

3. Знакододатні ряди. У курсі вищої математики для технічних спеціальностей розглядають зазвичай п'ять достатніх ознак збіжності знакододатних рядів (дві ознаки порівняння — перша й гранична, Д'Аламбера, Коші — радикальна та інтегральна). Ці ознаки умовно можна об'єднати в дві групи: перша — ознаки порівняння, друга — ознаки Д'Аламбера та Коші. Різниця між цими групами ознак очевидно полягає в тому, що для застосування ознак порівняння потрібно правильно вибрати еталонний ряд. Для правильного вибору ряду для порівняння потрібно, по суті, знати збігається чи розбігається початковий ряд. Тоді виникає слушне запитання: навіщо проводити доведення того, що вже й так відомо?

І все ж таки зауважимо, що серед двох ознак порівняння переважно зручнішою є гранична ознака порівняння. Це пов'язано з тим, що задача знаходження границі відношення двох виразів є більш стандартизованою, ніж задача порівняння двох виразів, до того ще й потрібно знати, з яким знаком

потрібно довести нерівність, тоді як під час застосування граничної ознаки можна використовувати широкий набір еквівалентних як нескінченно малих так і нескінченно великих величин. Проте зустрічаються випадки, коли слід користуватися саме ознакою порівняння.

Приміром, ряд $\sum_{n=2}^{\infty} \frac{1}{\ln n}$ легко дослідити на збіжність, якщо спочатку побудувати графіки функцій $y = \ln x$ та $y = x$. З графіків цих функцій видно, що для всіх додатних значень x справджується нерівність $\ln x < x$. Отже, для всіх натуральних n , починаючи з 2, $0 < \ln n < n$ і $\frac{1}{\ln n} > \frac{1}{n}$. Тоді $\sum_{n=2}^{\infty} \frac{1}{\ln n} > \sum_{n=2}^{\infty} \frac{1}{n}$.

Оскільки гармонічний ряд розбігається, то й заданий ряд також розбіжний. Після дослідження цього ряду слушно запропонувати студентам дослідити на збіжність, наприклад, ряд $\sum_{n=2}^{\infty} \frac{1}{\ln(1+n^2)}$.

Ознаки Д'Аламбера і Коші сприймаються студентами набагато краще, тому що є заданий зрозумілий алгоритм дій. Проте і тут є підводні камені.

А саме, якщо для знакододатного ряду $\sum_{n=1}^{\infty} u_n$ границя відношення $\lim_{n \rightarrow \infty} \frac{u_{n+1}}{u_n} = 1$, то це не дає відповіді про збіжність розглядуваного ряду, у цьому випадку виникає потреба застосовувати іншу ознаку. Чи можна наперед передбачити такий результат? Так, якщо $\lim_{n \rightarrow \infty} \frac{u_{n+1}}{u_n} = 1$, то це означає, що u_n та u_{n+1} є еквівалентними, якщо $n \rightarrow \infty$. І навпаки, якщо u_n та u_{n+1} є еквівалентними, якщо $n \rightarrow \infty$, то $\lim_{n \rightarrow \infty} \frac{u_{n+1}}{u_n} = 1$. Тому перед тим, як застосувати ознаку Д'Аламбера

доцільно перевірити чи будуть еквівалентними n -й та наступний $(n+1)$ -й члени знакододатного ряду, зокрема за $n \rightarrow \infty$ еквівалентними є такі вирази $\ln n$ та $\ln(n+1)$, поліноми k -го степеня $P_k(n)$ та $P_k(n+1)$ тощо. Приміром, ряд

$\sum_{n=1}^{\infty} \frac{(2n+1)\ln^2 n}{n^3}$ досліджувати за ознакою Д'Аламбера не має сенсу. Аби ця ознака була продуктивною, необхідно, щоб загальний член ряду містив принаймні один вираз $g(n)$, який не еквівалентний виразу $g(n+1)$ за $n \rightarrow \infty$. Наприклад, якщо $g(n) = n!$ чи $g(n) = a^n$.

Така ж ситуація з радикальною ознакою Коші. У випадку, коли для ряду $\sum_{n=1}^{\infty} u_n$ границя $\lim_{n \rightarrow \infty} \sqrt[n]{u_n} = 1$ потрібно застосовувати інші ознаки.

4. Знакозмінні ряди. Здебільшого розглядають ряди Лейбніца, тобто ряди, в яких знаки членів строго чергуються. Перевірка умов ознаки Лейбніца у типових випадках до серйозних проблем не призводить. Значно складнішою є задача визначення як збігається збіжний знакозмінний ряд – абсолютно чи умовно.

Причиною цього, на наш погляд, є поверхневе розуміння означення абсолютної та умовної збіжності збіжного знакозмінного ряду.

Висновок

У статті авторами проаналізовано труднощі, які постають перед здобувачами вищої освіти під час вивчення теми «Числові ряди». Указано типові помилки, які виникають під час опанування теоретичного матеріалу та його застосування на практиці. Запропоновано своє бачення подолання деяких з цих проблем.

Література:

1. Репета В.К. Вища математика. Підручник – 2-е вид., виправ. – К.: НАУ, 2017. – Ч.2. – 504 с.
2. Репета В.К., Репета Л.А. Застосування перетворення Абеля до знаходження суми числових рядів певного вигляду. АВІА-2021: XV міжнародна науково-технічна конференція, 20-22 квітня 2021 р. – Київ, 2021.– С.16.24–16.27.

***Abstract.** Becoming a modern engineer is impossible without thorough mathematical training. For technical specialties in institutions of higher education, there is a course of higher mathematics. Rows are an important section of this course. At certain stages of mastering this section, students make mistakes that are repeated from year to year, in particular, errors when calculating the sum of a numerical series, applying the necessary sign of convergence, using sufficient signs of convergence for series with positive terms, etc. The article examines typical problems that students of technical specialties have when studying number series and offers certain recommendations for overcoming them.*

***Key words:** numerical series, partial sums, series sum, sufficient signs of convergence.*

Стаття відправлена: 19.07.2023 г.

© Репета В.К., Репета Л.А.

УДК 378:159.954

**CREATIVE POTENTIAL OF STUDENTS OF A TECHNICAL UNIVERSITY:
DEVELOPMENT OPPORTUNITIES****ТВОРЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ:
МОЖЛИВОСТІ РОЗВИТКУ****Makhynko V. M. / Махинько В. М.***d.t.s., prof. / д.т.н., проф.*

ORCID: 0000-0003-2039-5137

Makhynko L. V. / Махинько Л. В.*s.t.s., as.prof. / к.т.н., доц.*

ORCID: 0000-0003-4021-8947

Kharkhalup M. Yu. / Хархалуп М. Ю.*Master Student / магістрант**National University of Food Technologies, Kyiv, Volodymyrska 68, 01601**Національний університет харчових технологій, Київ, Володимирська 68, 01601*

Анотація. Сучасне постіндустріальне суспільство вимагає відповідних фахівців для свого ефективного функціонування. Але вони повинні володіти не лише технічними навичками свого фаху, але й мати розвинені здібності до технічної творчості. Адже технічний прогрес неможливий без інновацій, в основі яких — генерування нових ідей і рішень. Аби відповідати цим викликам, сучасний технічний університет потребує ширшого впровадження у свою освітню програму різноманітних навчальних курсів з розвитку технічної творчості (креативності). У статті розглянуто найпоширеніші методики розвитку творчого мислення, запропоновано критерії їх вибору й можливі способи оцінювання. Визначено основні напрями, в яких повинен рухатися заклад технічної вищої освіти, аби його випускники стали висококваліфікованими та інноваційними фахівцями. Тільки в цьому випадку вони будуть здатними відповідати на різноманітні виклики сучасного інформаційно-технологічного світу і передбачати майбутні запити суспільства.

Ключові слова: креативність, технічна творчість, університет, методики творчості, інновації.

Вступ.

Навчально-дослідницька робота завжди була невід'ємною складовою підготовки фахівців у технічних закладах вищої освіти. У свій час стрімкий розвиток індустріального суспільства поставив перед освітньою галуззю виклики, на які вона відповіла розробленням і впровадженням відповідних навчальних дисциплін. Так, вже з 70-х років минулого століття у більшості технічних інститутів з'являється дисципліна «Основи наукових досліджень», яка в подальшому розширюється до «Основи наукових досліджень і технічної творчості». Однак у подальшому спостерігаємо переорієнтацію змісту цієї дисципліни в більш теоретичну (наукову) площину, що відбивається і на назві — «Методологія наукових досліджень» (або «Методологія і організація...») [1,2]. Продовженням цієї традиції є те, що в сучасних освітніх реаліях іноді спостерігаємо поширення хибної думки, ніби технічна освіта має бути спрямована на опанування студентами виключно практичних навичок, потрібних для роботи в технічних галузях. А сферу креативності асоціюють насамперед з різноманітним гуманітарним напрямом: маркетинг, дизайн, іноді — педагогіка. Розвиткові творчого мислення у цих професіях присвячено велику

кількість наукових і науково-популярних праць, цим питанням присвячують міжнародні конференції й пишуть солідні монографії [3–6]. На цьому тлі нівелюється важливість розвитку творчих здібностей фахівців технічних спеціальностей

Основний текст.

Повсюдне впровадження робототехніки і прискорення технічного прогресу (в тому числі й насамперед — за рахунок широкого впровадження інформаційних технологій) зменшує в більшості галузей необхідність суто ручної низькокваліфікованої праці й ставить нові завдання, що потребують творчого підходу. Тому креативне мислення і вивчення технічних дисциплін мають взаємодоповнювати одне одного, сприяючи всебічному розвитку та майбутньому кар'єрному успіхові студента. Виділимо декілька напрямів, що підтверджують важливість розвитку творчого мислення у контексті технічної освіти:

✓ **інновації:** технічні галузі постійно розвиваються, і для того, щоб утримувати лідерство та створювати нові технології, необхідне творче мислення. Креативні студенти можуть генерувати оригінальні та новаторські ідеї, вдосконалення та рішення, які ведуть до покращення технологій, і навіть мислити й творити з певним випередженням.

✓ **комплексність:** у технічних галузях все частіше зустрічаються складні проблеми, які вимагають нетрадиційних підходів. Творчі студенти можуть поглянути на такі проблеми з різних перспектив та знаходити незвичайні рішення.

✓ **гнучкість та адаптивність:** освіта має готувати студентів до роботи в змінному середовищі. Творчість навчає студентів бути гнучкими, легко і швидко адаптуватися до змін і нових викликів.

✓ **міждисциплінарність:** необхідність вирішення складних завдань заохочує студентів досліджувати різні аспекти технічних наук, встановлювати зв'язки між різними дисциплінами та об'єднувати отримані знання для досягнення нових результатів.

✓ **комунікативність:** творчий процес зазвичай передбачає тісну співпрацю та обмін ідеями між фахівцями різних галузей. Розробляючи технічні проекти, студенти навчаються ефективно передавати свої ідеї, зрозуміло і переконливо висловлювати свої думки, співпрацювати з іншими учасниками процесу.

✓ **самовпевненість:** розвинена здатність генерувати творчі ідеї та рішення допомагає студентам підвищити рівень впевненості в собі та своїх здібностях. Вони стають впевненішими у своїх можливостях і готовими приймати виклики сучасності.

✓ **конкурентоспроможність:** сучасні компанії та організації шукають спеціалістів з творчим мисленням, які зможуть привнести новаторські ідеї та допоможуть вирішити існуючі виклики.

Як підсумок, розвиток креативного мислення сприяє особистісному розвитку та професійному зростанню, а також робить студентів більш адаптованими до сучасного швидкозмінного світу.

На сьогодні існує цілий ряд перевірених методик і підходів, спрямованих на стимулювання та розвиток творчого потенціалу студентів [7,8]. Серед них виявилися найефективнішими і набули найбільшого поширення такі:

✓ проблемне навчання: у ході викладання дисципліни широко використовуються проблемно-орієнтовані завдання та ситуації, які заохочують студентів до пошуку нових творчих рішень.

✓ творчі проекти: студенти залучаються до розроблення та реалізації креативних проектів, які дають змогу перевірити отримані теоретичні знання й навички у практичних ситуаціях.

✓ відкрите мислення: сприяння розвиткові відкритого та гнучкого мислення заохочує студентів дивитися на проблему з різних боків та знаходити нетрадиційні рішення.

✓ спільне навчання: заохочення до співпраці та обміну ідеями між студентами в ході обговорення проблемних ситуацій та прийняття рішень щодо їх розв'язання допомагає стимулювати творчий процес та взаємне навчання.

✓ експериментальне навчання: створення умов для вільних експериментів та творчості, заміна критичного підходу на консультаційний.

✓ перевернутий урок (flipped classroom): студенти самостійно досліджують новий матеріал перед заняттями, а на лекціях або практичних заняттях активно обговорюють і співпрацюють над завданнями, залучаючи викладача лише для консультацій та з'ясування незрозумілих частин навчального матеріалу.

✓ метод кращого рішення: окремі студенти готують і презентують свої рішення конкретних проблем, а потім разом обирають найкраще з них, обґрунтовуючи свій вибір. Цей процес допомагає студентам розвивати аналітичні та оцінювальні навички, а також сприяє творчій емпатії (розумінню чужої ідеї).

✓ творчі зустрічі: організація зустрічей, де студенти з різних навчальних потоків, груп чи навіть спеціальностей можуть ділитися своїми ідеями та працювати над спільними проектами, сприяє взаємодії та створенню плідного середовища для розвитку творчого мислення.

✓ самостійність: забезпечення свободи у виборі студентам проектів, завдань та ідей для їх вирішення стимулюватиме їхню творчість та підвищуватиме мотивацію до розвитку.

Варто розуміти, що не існує якогось єдиного найкращого методу — саме поєднання декількох підходів може забезпечити комплексний підхід до розвитку творчості та сприятиме ефективному навчанню. Найпростішим для впровадження у технічних закладах вищої освіти є створення і пропонування студентам різноманітних технічних проектів. Вони відіграють важливу роль у стимулюванні творчості студентів, адже дають змогу студентам відразу застосовувати отримані знання та навички у реальних ситуаціях, що створює сприятливе середовище для розвитку їхньої творчої ініціативності та інноваційності. Перевірка практикою знань, отриманих на лекціях та в навчальних аудиторіях, покращує розуміння теоретичних концепцій і збагачує технічні навички студентів. Додатковими перевагами таких занять є розвиток навичок роботи з даними (їх збираннями, оцінюванням та інтерпретуванням), а

також технічна міждисциплінарна комунікабельність, спроможність застосовувати знання з однієї сфери знань в іншій.

В Національному університеті харчових технологій розвитку навичок технічної творчості увага приділялася протягом усіх років викладання дисципліни «Основи наукових досліджень і технічної творчості». На кафедрі технології хлібопекарських і кондитерських виробів багато років діяв наукових гурток, що навчав студентів методик подолання психологічної інерції та активізації творчого мислення. Разом зі студентами розв'язувалися актуальні практичні задачі галузевих підприємств — зокрема, способи розширення їх асортименту [9]. За ініціативи студентів було запропоновано впровадження у навчальний процес асоціативний мап мислення (Mind map) для підвищення ефективності конспектування та подальшого поновлення в пам'яті законспектованої інформації [10]. Вже на цьому етапі було зрозуміло, що широке впровадження подібних проєктів потребуватиме певної переорієнтації як роботи окремих викладачів, так і навчального процесу в цілому. В рамках інноваційного університету акцент має бути зроблений на використанні сучасних технологій (таких як віртуальна реальність і машинне навчання), які максимально наблизять студентів до реальних умов їх майбутньої професійної діяльності.

Важливим аспектом педагогічного процесу, орієнтованого на впровадження методів стимулювання технічної творчості студентів, є вибір чи розроблення ефективних методів оцінювання. Адже тут не будуть придатними традиційні механістичні підходи, у тому числі — різноманітні тестові завдання. Як варіант, оцінювання творчої діяльності студентів може бути проведено за допомогою таких методик:

✓ портфоліо: протягом навчання студент може наповнювати своє портфоліо творчих робіт, що буде показником зростання та розвитку його творчих здібностей.

✓ участь у творчих конкурсах (проєктах): розв'язуючи творчі завдання, студенти можуть продемонструвати свої знання, вміння та творчість. Здобутки в подібних заходах можуть слугувати показником успіху їхнього творчого розвитку.

✓ експертне оцінювання: залучення зовнішніх експертів, фахівців галузі для оцінювання студентських проєктів і творчих робіт студентів може забезпечити об'єктивність оцінювання і водночас забезпечить самопрезентацію студентів перед майбутніми роботодавцями.

✓ анкетування: проведення опитування студентів стосовно їхнього сприйняття процесу розвитку творчості дасть змогу виявити зміни у їхньому мисленні та оцінити ефективність обраних педагогічних підходів.

Найкращим варіантом буде поєднання кількісних (оцінка за виконання) та якісних (рівень новизни ідеї) показників. Якщо ця робота буде розпочати на перших курсах навчання у закладах вищої чи навіть професійно-технічної (фахової передвищої) освіти, це дасть змогу виявляти динаміку розвитку творчих здібностей студентів і цілеспрямовано на них впливати.

Як бачимо, оцінювання результативності розвитку творчості не може бути

одноразовим заходом, а має стати системним та комплексним процесом, що враховує різноманітні аспекти та особливості роботи зі студентами. При цьому слід пам'ятати, що саме у сфері творчості правильне оцінювання може суттєво стимулювати розвиток талановитих студентів, надихати їх на нові досягнення. Тоді як механістичний підхід до подібних проєктів суттєво знизить бажання студентів розвивати свої творчі здібності, повернувши їх на рівень «відбування» нав'язаних їм занять.

Додатковими викликами, що постануть перед закладом освіти і конкретним викладачем, що прагнутиме до ширшого впровадження елементів розвитку технічної творчості в навчальних процес, можуть стати неоднорідність знань студентів (потреба враховувати різний рівень знань, навичок і мотивації студентів), а також обмежений час, лімітований навчальними планами.

Зважаючи на вказане, лише ретельно проведені дослідження й науково обґрунтовані результати щодо переваг розвитку творчих здібностей студентів технічних університетів можуть стати підставою для зміни сприйняття і підходу до вивчення дисциплін, орієнтованих на технічну творчість і креативність. Вивчення цих питань є важливою темою досліджень, оскільки може виявитися суттєвим фактором навчальних та професійних успіхів. Насамперед слід зосередитися на таких аспектах:

- ✓ розроблення та впровадження інноваційних методів навчання (інтерактивні технології, віртуальна реальність, штучний інтелект, проєктне навчання, колективні обговорення);

- ✓ вплив розвитку творчих здібностей на академічні результати та професійний успіх;

- ✓ адаптація методів розвитку творчості для різних спеціалізацій;

- ✓ розроблення спеціалізованих курсів та програм для розвитку творчості;

- ✓ співпраця з промисловістю та роботодавцями щодо пропонування реальних практичних проблем та професійних ситуацій;

- ✓ підтримання студентської дослідницької діяльності;

- ✓ вплив культурного та навчального середовищ;

- ✓ роль викладачів та наукових керівників у заохоченні до творчої діяльності;

- ✓ врахування індивідуальних інтересів та потреб студентів.

Найбільше зацікавлення викликає питання, чи існує кореляція між розвитком творчих здібностей та академічними досягненнями студентів, а також між розвитком творчості в ході навчання та успішністю у майбутній професійній діяльності.

Грунтовне дослідження та впровадження розроблених рекомендацій допоможе покращити навчальний процес і підготувати креативних та інноваційно налаштованих майбутніх технічних фахівців. Адже технологічні галузі постійно змінюються та розвиваються, і високий рівень креативності допоможе студентам адаптуватися до нових викликів та швидко знаходити ефективні рішення навіть у невизначених ситуаціях. Додатковими перевагами стануть розвиток особистісних якостей студентів (самостійність, впевненість у своїх силах, ініціативність) і навичок співпраці й комунікації.

Висновки.

У статті розглянуто проблеми і перспективи викладання у технічному університеті дисциплін, спрямованих на активізацію технічної творчості й креативності студентів. Наведено сфери професійної діяльності майбутніх фахівців, що потребуватимуть творчого підходу, наведено ряд ефективних методик розвитку креативності, зазначено проблеми широкого впровадження такого підходу в теперішніх закладах вищої освіти. Переконаливо показано, що активізація творчого мислення студентів технічних спеціальностей є ключовим елементом успішної підготовки майбутніх інженерів. Творчість сприяє інноваціям, адаптивності, розв'язанню складних проблем, співпраці та особистісному зростанню студентів. Впровадження ефективних методик та прийомів стимулювання творчого мислення у навчальні програми технічних університетів є важливим кроком у підготовці кваліфікованих та інноваційних фахівців для вирішення сучасних викликів технологічного світу.

Література:

1. Дмитришин О. Навчально-дослідницька робота зі студентською молоддю у класичних університетах України. (Друга половина ХХ – початок ХХІ століть) // Обрії. — 2015. — № 2. — С. 50–52. — URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/obrii_2015_2_17
2. Кузнєцов Ю. «Основи технічної творчості» — обов'язкова дисципліна для всіх бакалаврів технічних вишів // Матеріали ХХІІІ-ї науково-технічної конференції «Прогресивна техніка, технологія та інженерна освіта», 2023. — С. 224–228. — doi:10.20535/2409-7160.2023.XXIII.282103
3. Чернявська Т. Креативне мислення менеджерів // Ринкова економіка: сучасна теорія і практика. — 2021. Том 20 № 1(47). — С. 146–157. — doi:10.18524/2413-9998.2021.1(47).227013
4. Вовчаста Н., Байрамова О., Чорна Г. Розвиток навичок креативного мислення у здобувачів вищої освіти // Український педагогічний журнал. — 2022. № 1. — С. 87–97. — doi: 10.32405/2411-1317-2022-1-87-97.
5. Павленко В. В. Креативність: сутність, структура, закономірності формування і розвиток // Педагогічна освіта: Теорія і практика. Педагогіка. Психологія : зб. наук. праць / редкол. : Огнев'юк В. О., Хоружа Л. Л. [та ін.]. — К. : ун-т ім. Б. Грінченка, 2015. Вип. 23. — 128 с. — С. 15–21.
6. Теоретичні і прикладні аспекти розвитку креативної освіти у вищій школі: монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. — Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. — 284 с.
7. Кулешков Ю. В. Принципи інженерної творчості: навч. посіб. / Ю. В. Кулешков, Т. В. Руденко, М. В. Красота [та ін.] ; Центральноукраїн. нац. техн. ун-т. — Кропивницький : ЦНТУ, 2019. — 105 с.
8. Тарара А. М. Науково-технічна творчість: практ. посіб. — К. : Педагогічна думка, 2019. — 128 с.
9. Махинько В. М., Махинько Л. В., Козир О. М. Наукові підходи до пошуку асортиментних ніш хлібопекарського виробництва // Хранение и переработка зерна. — 2010. — №1(127). — С. 46–49. — URL:

<http://dSPACE.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1238/1/mvmpndpanhv.pdf>

10. Махинько В. М., Ковбаса В. М. Використання принципів радіантного мислення для інтенсифікації навчальної діяльності студента // Імплементация сучасних технологій навчання у навчальний процес : матеріали Міжнародної наукової конференції, 17-18 березня 2015 р. — К. : НУХТ, 2015. — С. 205-211. — URL: <http://dSPACE.nuft.edu.ua/jspui/handle/123456789/1238>

Abstract. *Modern post-industrial society requires appropriate specialists for its efficient functioning. But they must have not only technical skills in their profession but also developed abilities for technical creation. After all, technical progress is impossible without innovations, which are based on the generation of new ideas and solutions. To meet these challenges, a modern technical university requires a wider introduction of various educational courses in the development of technical creativity into its curriculum. The paper considers the most common methodologies for the development of creative thinking, suggests criteria for their selection and possible methods of assessment. It determines the main directions a higher technical education institution should move in for its graduates to become highly qualified and innovative specialists. Only in this case will they be able to respond to the various challenges of the modern information technology world and anticipate future society's requests.*

Key words: *creativity, technical creative work, university, methodology of creative work, innovation.*

References:

1. Дмитришин, О. (2015). Навчально-дослідницька робота зі студентською молоддю у класичних університетах України. (Друга половина ХХ–початок ХХІ століть). Обрії, (2), 50–52.
2. Кузнєцов, Ю. (2023). “Основи технічної творчості” — обов’язкова дисципліна для всіх бакалаврів технічних вишів. Матеріали науково-технічної конференції "Прогресивна техніка, технологія та інженерна освіта", (ХХІІІ), 224–228. <https://doi.org/10.20535/2409-7160.2023.XXIII.282103>
3. Чернявська, Т. . (2021) «Креативне мислення менеджерів», Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління. Одеса, Україна, 20(1(47)), 146–157. doi: 10.18524/2413-9998.2021.1(47).227013
4. Вовчаста, Н., Байрамова, О. і Чорна, Г. (2022) «Розвиток навичок креативного мислення у здобувачів вищої освіти», Український Педагогічний журнал, (1), 87–97. doi: 10.32405/2411-1317-2022-1-87-97
5. Павленко, В. В. (2016) «Креативність: сутність, структура, закономірності формування і розвиток», Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка. Київ, (23), 15–21.
6. Антонова, О. Є., Дубасенюк, О. А., Сидорчук, Н. Г. (2012) Теоретичні і прикладні аспекти розвитку креативної освіти у вищій школі: монографія. Житомир, 284 с.
7. Кулешков, Ю. В., Руденко, Т. В., Красота, М. В., Магопець, С. О., Бевз, О. В., & Осін, Р. А. (2019). Принципи інженерної творчості. Кропивницький, 105 с.
8. Тарара А. М. (2019). Науково-технічна творчість. Київ, 128 с.
9. Махинько, В. М., Махинько, Л. В., & Козир, О. (2010). Наукові підходи до пошуку асортиментних ніш хлібопекарського виробництва. Хранение и переработка зерна. №1(127), 46–49.
10. Махинько, В. М., & Ковбаса, В. М. (2015). Використання принципів радіантного мислення для інтенсифікації навчальної діяльності студента. Імплементация сучасних технологій навчання у навчальний процес. Київ, 205-211.

Стаття відправлена: 19.07.2023 р.

© Махинько В.М.

DEVELOPMENT OF THE QUALITY ASSURANCE SYSTEM OF HIGHER EDUCATION IN EUROPEAN COUNTRIES

РОЗВИТОК СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇНАХ

Kachur O. / Качур О.

PhD, Assistant Professor / доктор філософії, асист./

ORCID:0000-0002-899704797

Zahrychuk H. / Загречук Г.

PhD, Associate Professor / канд.хім.наук, доц.

Garlitska N / Гарліцька Н

PhD, Associate Professor / канд.,біол.наук, доц.

Milian I. / Мілян І.

PhD, Assistant Professor / канд.фарм.наук, асист.

I.Horbachevsky Ternopil National Medical University /

Тернопільський національний медичний університет імені І. Горбачевського,

Тернопіль, вул. Руська 36, 46001/36 Ruska Street, Ternopil, 46001

Анотація. Європейські країни володіють високорозвинутою системою вищих медичних навчальних закладів різного рівня акредитації. Тут випускаються спеціалісти для потреб вітчизняної охорони здоров'я, а також фахівці для інших країн світу. У статті обговорені питання розвитку якості вищої медичної освіти в Великій Британії та Франції. Висвітлено проблеми та визначенні основні стратегічні напрями моніторингу внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості вищої освіти.

Ключові слова. медична освіта, інтеграція освіти, Велика Британія, розвиток освіти, система європейської вищої освіти

Вступ.

Якісна професійна підготовка спеціалістів медичної сфери є основним компонентом у формуванні висококваліфікованого та конкурентоспроможного фахівця. У даному напрямку важливим є питанням підвищення якості вищої освіти шляхом зростання конкурентоспроможності закладів вищої медичної освіти. Якість освіти є наріжним каменем сучасної парадигми освіти, пріоритетом освітньої політики більшості країн світу. Відповідно до наукових джерел система стандартів та якості освіти в ЄС складається із зовнішніх та внутрішніх компонентів забезпечення якості освіти. Зовнішні механізми включають органи регулювання якістю освіти на рівні ЄС та ЄПВО. Внутрішні механізми складаються з національних органів регулювання якістю освіти на рівні держав-членів ЄС й ЄПВО та управлінь контролю якості всередині ВНЗ.

Мета статті полягає в аналізі та розкритті основних тенденцій внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості вищої європейської освіти.

Основний текст.

Однією важливих та актуальних проблем вищої школи є питання забезпечення якості вищої освіти. Якість вищої освіти (Quality in Higher Education) - це ключове поняття Болонського процесу, результат здобутих особою знань, умінь, навичок, інших компетентностей, що відображає її рівень відповідно до стандартів вищої освіти. Однак, значна частина науковців звертають увагу на багатогранності даного поняття. Сюди ж можна віднести

кваліфікацію викладачів, матеріально-технічний стан бази, якість і кількість науково-методичної літератури, сучасність навчальних програм, якість професійних студентських практик та ін [5,6].

У Європейському просторі вищої освіти, відповідно до принципів Болонського процесу, було створено Європейську асоціацію гарантій якості вищої освіти (*European Association for Quality Assurance in Higher Education, ENQA*). У межах ENQA було розроблено низку документів, що містять загальні вимоги до кваліфікацій та компетентностей фахівців з вищою освітою та поради щодо системного забезпечення якості вищої освіти у країнах ЄС. Головними документами ENQA є «Структура кваліфікацій європейської зони вищої освіти» та «Стандарти і рекомендації із забезпечення якості в європейському просторі вищої освіти» [7,10].

Основними завданнями ENQA є: проведення експертизи та вдосконалення процедур забезпечення якості вищої освіти; поширення нових ідей та кращих практик у галузі забезпечення якості серед членів організації та зацікавлених сторін; проведення експертиз діяльності агентств-членів асоціації та співробітництво з зарубіжними (не європейськими) організаціями, об'єднаннями та асоціаціями [6,9].

Європейська система забезпечення якості освіти базується на Європейських стандартах і рекомендаціях (ESG). ESG складаються з трьох частин: внутрішнього забезпечення якості у вищих навчальних закладах; зовнішнього забезпечення якості вищої освіти; забезпечення якості у діяльності агенцій із зовнішнього забезпечення якості.

Європейські стандарти щодо внутрішнього забезпечення якості у вищих навчальних закладах включають:

- Політика закладу і процедури забезпечення якості
- Затвердження, моніторинг і періодичний перегляд програм і дипломів.
- Оцінювання студентів.
- Забезпечення якості викладацького складу.
- Навчальні ресурси та підтримка студентів.
- Інформаційні системи.
- Публічність інформації.

Ключову роль у забезпеченні якості вищої освіти (як зовнішнього, так і внутрішнього сегментів) відіграють незалежні агентства з акредитації. Такі некомерційні організації створені у всіх країнах ЄС. Спеціалізованих акредитаційних агенцій – громадських організацій, що займаються розробкою інструментарію й методик оцінки якості, а також здійснюють перевірку якості освіти. Основні завдання агенцій полягають у акредитації навчальних програм, закладів та їхнє внутрішнє управління якістю, оцінювання, аудит або сертифікацію [3,7].

Періодизація реформування вищої освіти європейських країн нерозривна з усією державною політикою Європейського Союзу. Саме з середини ХХ ст. у Європі активно пропагувалось об'єднання держав для забезпечення економічної міцності та прогресивного розвитку, тому почали створюватись різноманітні союзи, об'єднання у різних сферах економіки, що,

відповідно, спонукало до організації співробітництва між національними освітніми системами, обміну досвідом між ними та запровадження нових ідей. Країни Західної Європи (Німеччина, Франція, Велика Британія, Австрія, Швейцарія та ін.) історично були більш розвинутими в економічній, освітній та культурній галузі, що забезпечило високу якість життя, тому їх вплив є більш значним і прогресивним у життєдіяльності європейської співдружності [4].

Практично в кожній країні Європи склалася власна система оцінювання якості вищої освіти. На думку експертів, першими прогресивними країнами, які визначили забезпечення якості вищої освіти як пріоритет, були Великобританія, Франція та Нідерланди [10,11].

Британська система вищої освіти відзначається складністю та значною кількістю специфічних факторів. Однак, науковці відзначають, що саме система освіти у Великій Британії є однією з найбільш модернізованих та європейсько-центрованих систем освіти [1].

Багатоступеневу систему акредитації університетів та оцінки освітніх програм здійснює Агенція із забезпечення якості у вищій освіті (Quality Assurance Agency (QAA). Агентство було створено у 1997 р., як незалежний недержавний орган, що займається оцінкою якості вищої освіти в Об'єднаному Королівстві (за наявності певних процедурних відмінностей в Англії, Північній Ірландії, Шотландії та Уельсі) [3,7]. Місія QAA у захисті стандартів і покращенні якості вищої освіти Великобританії. У 2013 році QAA було перевірено Європейською асоціацією агентств із забезпечення якості вищої освіти (ENQA) і було визнано таким, що повністю відповідає Європейським стандартам і рекомендаціям (ESG) [2,4].

У своїй роботі QAA керується «Кодексом якості вищої освіти». Кодекс є орієнтиром для всіх вищих навчальних закладів Великої Британії [10]. Він чітко окреслює, що повинні робити вищі навчальні заклади, чого вони можуть очікувати один від одного, і що суспільство може очікувати від них.

У своїй роботі QAA використовує принцип peer-review — рецензування роботи «рівними» (peers), тобто виконання навчальної функції ВНЗ оцінюють викладачі інших закладів, адміністративної - представники адміністрацій. До системи моніторингу залучені також і студенти. Працівники агенцій водночас займаються впорядкуванням отриманих звітів, організацією процесу оцінювання тощо. QAA обов'язково публікує звіти про проведені оцінювання. Уся ця інформація знаходиться у вільному доступі на веб-сайті Асоціації [11,12].

Методи перевірки QAA базуються на самооцінці діяльності університетів відносно встановлених академічних стандартів, що подається кожним університетом, а також на щорічному національному опитуванні студентів випускників щодо їх ставлення до освітньо-професійних програм й самооцінці власного рівня засвоєння професійних знань, формування практичних умінь і навичок [9].

Моніторинг якості медичної освіти також здійснюється інспекціями з Забезпечення Якості Базової Медичної Освіти Генеральної Медичної Ради (GMC Quality Assurance of Basic Medical Education – QABME). Генеральна медична рада (General Medical Council, GMC) бере початок з 1858 р. Основні завдання

медичної ради – видача ліцензій на медичну практику лікарям, створення єдиного реєстру медичних фахівців, організація системи медичних шкіл, створення єдиних стандартів для лікарів та контроль діяльності медиків та юридична допомога пацієнтам [10,11]. Варто зазначити, що й на сьогодні Генеральна медична рада є найвпливовішою структурою моніторингу медичної освіти у Великій Британії. GMC по всьому Королівству відповідає за встановлення стандартів, моніторинг медичної освіти та навчання на кожному етапі. Основні стандарти медичних шкіл повинні відповідати навчанню та оцінці набутих вмінь та навичок студентів. Генеральна медична рада контролює та перевіряє, щоб ці стандарти підтримувалися. Зрештою, робота GMC полягає в тому, щоб вирішити, чи дозволити університету видавати медичні ступені [8].

У дослідженнях Черняхової Ж. зазначено, що більшість вищих навчальних закладів у Великобританії є автономними, тому повністю відповідають за моніторинг внутрішнього забезпечення якості освіти. Внутрішній моніторинг якості освіти проводять фахівці самого навчально-виховного закладу з метою підвищення ефективності адміністрування, активізації навчально-виховної діяльності, проведення науково-дослідної роботи тощо. Як правило, в кожному навчальному закладі існує правління або рада, що підтримується комітетами і відповідає за конкретну роботу [9,11].

Францію досить часто відносять до еталонних держав європейської культури та освіти. Систему забезпечення якості вищої освіти Франції можна розділити систему на зовнішнього та внутрішнього оцінювання якості. Усі законодавчі та нормативні положення, що стосуються французької освітньої системи, включені в єдиний довідковий документ - Кодекс освіти [3].

З літературних джерел відомо, що освітні департаменти Франції надають великого значення моніторингу якості навчання на національному рівні та приділяють значну увагу міжнародним моніторинговим проектам з урахуванням національних надбань французької вищої школи [8].

Національна система зовнішнього оцінювання якості вищої освіти Франції складається з національних агентств, що є частиною Європейської асоціації із забезпечення якості вищої освіти (ENQA) і включені до Європейському реєстру агентств із забезпечення якості (EQAR) [3,8].

Перелік зовнішніх агентств з оцінюванні якості вищої Франції:

- Вища рада з оцінювання досліджень та вищої освіти (Hcéres) (колишній (CNE) та пізніше (AERES));
- Генеральна інспекція державного управління освітою та навчанням (IGAENR)
- Комісія дипломованих інженерів (CTI);
- Комісія з оцінювання підготовки та дипломів у сфері менеджменту (CEFDG);
- Консультативна національна комісія університетських технологічних інститутів (CCN-IUT).

Провідною незалежною адміністративною організацією із оцінки якості вищої освіти є Вища рада з оцінювання досліджень та вищої освіти (Hcéres).

Основними цінностями Ради є незалежність, прозорість та справедливість [3,8].

Вища рада з оцінювання (Hcéres) працює над оцінкою закладів вищої освіти, науково-дослідних організацій, фондів наукової співпраці та Національного агентства досліджень. До основних завдань належить оцінювання дослідницьких підрозділів; оцінювання дипломів, призначене закладом вищої освіти, перевірка процедури оцінювання, здійснену іншими органами; оцінювання викладацького та науково-дослідного персоналу та місії, покладених на них законом та статутом; сприяння діяльності з поширення науково-технічної та виробничої культури в кар'єрі викладацьких і науково-дослідних кадрів; оцінювання інвестиційних програм, а також приватно-правових структур, які отримують державні кошти, призначені для наукових досліджень та вищої освіти [3,5].

Генеральна інспекція державного управління освітою та дослідженням (L'inspection générale de l'administration de l'éducation nationale et de la recherche (IGAENR)) працює спільно з Міністерству національної освіти та молоді та Міністерству вищої освіти та дослідження. Щорічна програма її роботи визначається міністрами [8]. Генеральна інспекція здійснює контроль, дослідження та оцінювання, формулює пропозиції щодо ефективності системи освіти та досліджень; здійснює моніторинг системи освіти, підтримуючи різних суб'єктів освітнього процесу на державному, університетському та навчальному рівнях; здійснює моніторинг територіальної реорганізації академій, що впливає на відносини останніх із закладами вищої освіти; контролює дотримання домовленості між державою та закладами вищої освіти щодо автономного управління (I.G.A.E.N.R.) [3,5].

Система внутрішнього забезпечення якості вищої освіти Франції базується на законі «Про вищу освіту та дослідження» та вимагає, щоб кожна установа на внутрішньому рівні створила комітети з самооцінювання. До даної ланки належать комітети з оцінювання, обсерваторії, мережі якості вищої освіти та досліджень [6,9].

Процедура самооцінювання закладів вищої освіти (або внутрішнього оцінювання) впроваджуються в університетах під наглядом провідних національних зовнішніх агентств з оцінювання досліджень та вищої освіти

Висновки.

Аналіз досліджуваної проблеми дозволяє визначити сутність моніторингу якості освіти в контексті інтернаціоналізації; схарактеризувати зміст діяльності міжнародних організацій і агентств на національному й міжнародному рівнях; проаналізувати досвід провідних країн Європи щодо моніторингу якості освіти в європейського освітнього простору.

Список літератури:

1. Andreikova I., Moiseienko N., Boichuk P., Iliichuk L., Fedchenko K., Bezliudnyi O., Sopivnyk R. Ensuring the Quality of Higher Education in the United Kingdom Using Informatization. *International Journal of Computer Science and Network Security*. 2022; 22 (11):324-330.
2. Crampton P., Mehdizadeh L., Page M., Knight L., Griffin A. Realist evaluation of UK medical education quality assurance. *BMJ Open*. 2019;

29;9(12):e033614.

3. Mospan, N. Quality Assurance Organisational and Management Structure in the European Union. *Educological Discourse*. 2018; 1–2 (20–21): 363–373.

4. Акімова О.В., Пустовіт Г.П., Магрламова К.Г. Загальні підходи до національної системи кваліфікацій майбутніх лікарів у Великій Британії. *EUROPEAN HUMANITIES STUDIES: State and Society*. 2019;17(1);30-53.

5. Булах І.Є., Войтенко Л.П., Антоненко Ю.П. Моніторинг якості медичної освіти. Міжнародний досвід. *Медична освіта*. 2018; 3:1-9.

6. Завгородня Т. К. Зарубіжний досвід моніторингу якості вищої освіти в дослідженнях вітчизняних науковців. 2020; 45; 165-171.

7. Клімова Г. Забезпечення якості вищої освіти: європейський та вітчизняний досвід. *Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого*. 2023; 2(57).

8. Коляденко К. В., Стучинська Н. В., Федоренко О. Є., Кучеренко І. І. Система медичної освіти Франції: еволюція та сучасний стан. 2022;

9. Куницька А. Моніторинг якості вищої освіти великої британії і україни: специфіка, критерії, методи. 2020: 20; 275-278.

10. Магрламова К. Розвиток якості вищої медичної освіти у Великій Британії. *Молодь і ринок*. 2018;1(156):97-103.

11. Магрламова К.Г., Слюсар, Н.О. Огляд галузевої нормативної бази перебудови вищої медичної освіти на початку ХХІ сторіччя у Великій Британії. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2019; 64: 144-147.

12. Соколова І. Європейські підходи і практики забезпечення якості вищої освіти неперервна професійна освіта: теорія і практика (серія: педагогічні науки). 2020; 2 (63): 104-113.

Abstract. *European countries have a highly developed system of higher medical educational institutions of various accreditation levels. Produces specialists for the needs of domestic health care, as well as specialists for other countries of the world. The article examines the issues of qualitative development of higher medical education in Great Britain and France. The problems are highlighted and the main strategic directions of internal and external monitoring of the quality of higher education are defined.*

Key words. *medical education, integration of education, Great Britain, development of education, system of European higher education*

УДК 3054

THE ROLE OF MATHEMATICAL LITERACY FOR FUTURE SPECIALISTS IN THE FIELD OF SOFTWARE ENGINEERING

РОЛЬ МАТЕМАТИЧНОЇ ГРАМОТНОСТІ ДЛЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ГАЛУЗІ ПРОГРАМНОЇ ІНЖЕНЕРІЇ

Vakulenko A. M / Вакуленко А.М.

Senior Lecturer /старший викладач

National Academy of Statistics, Accounting and Auditing, Kyiv, Pidhirna, 1, 04107

Національна академія статистики, обліку та аудиту, Київ, Підгірна, 1, 04107

Анотація. В роботі розглядається сутність поняття «математична грамотність», її роль для успішної професійної діяльності майбутніх фахівців спеціальності «Інженерія програмного забезпечення», обґрунтовані змістовні складові процесу формування математичної грамотності в системі вищої освіти.

Ключові слова: математична грамотність, математична компетентність, математичні вміння, програмне забезпечення, програмна інженерія.

Вступ.

В останні десятиліття у сучасному світі спостерігається підвищення ефективності виробництва завдяки розвитку сучасних технологій й засобів, зокрема інформаційно-обчислювальної техніки. Набуває великого значення програмне забезпечення всіх галузей народного господарства. Сьогодні не докладаючи особливих зусиль здійснюються грошові операції через інтернет-банкінг з будь-якого куточка світу. Квантовий комп'ютер за лічені секунди обчислює операції, на які раніше витрачали роки.

В Україні створена розгалужена система ІТ-компаній, як на внутрішньому ринку та і в зовнішньоекономічному секторі, які приваблюють молодь цікавою творчою роботою, достойною оплатою праці, перспективою кар'єрного зростання. Програмування стає найбільш перспективною й динамічною сферою. Світовими лідерами в економіці є такі відомі компанії як Google, Microsoft, Apple, Tesla, Facebook. На ринку праці спостерігається постійний попит на висококваліфікованих, конкурентоспроможних спеціалістів ІТ-сфери. Пріоритетним напрямом в системі вищої освіти сьогодні є «Комп'ютерні науки та інформаційні технології», «Інженерія програмного забезпечення» та інші, які входять в Топ-10 спеціальностей вибору учнівської молоді.

«Усі винаходи та досягнення, як результат людської творчості пов'язані з різними аспектами життя і в тій чи іншій мірі спиралися на математичні підходи та інноваційні технології. Математизація людської діяльності актуалізувала проблему формування математичної грамотності сучасного молодого покоління в контексті суспільного та особистісного життя, освітньої, наукової й професійної діяльності.» [3].

Мета статті – розкрити сутність поняття «математична грамотність», визначити її роль для успішної професійної діяльності майбутніх фахівців спеціальності «Інженерія програмного забезпечення», обґрунтувати змістовні складові формування математичної грамотності в системі вищої освіти.

Результати та обговорення.

Аналіз сучасних досліджень і наукових публікацій свідчить про особливий інтерес вчених, педагогів, практиків до проблем математичної грамотності з точки зору сутності цього поняття, його змісту та структурного аналізу (К. Авраменко, І. Валеєв, Т. Вакуленко, С. Ломакович, Л. Нічуговська та інші).

Особливої уваги заслуговують праці, в яких розглядаються умови їх формування в системі вищої освіти (М. Горбунова, Т. Підгірна, О. Яценко, Л. Рослова, К. Краснянська, Е. Квитко та інші). В роботі «Проблеми формування статистичної грамотності в системі професійної підготовки майбутніх економістів» Г. Черушева, В. Пархоменко підкреслюють, що в умовах переходу до інформаційної цивілізації й цифрової економіки вища освіта потребує принципових якісних змін з впровадженням міждисциплінарного підходу та інформаційних технологій [4].

Не залежно від різних підходів розгляду даного феномену, всі науковці дотримуються спільної думки про соціально-педагогічну значущість математичної грамотності у розвитку аналітичних здібностей, креативного й критичного мислення. Загальноприйнятим є розуміння математичної грамотності – як здатності індивідуума проводити математичні міркування, формулювати, застосовувати та інтерпретувати математику для розв'язання проблем у різноманітних контекстах реального світу [5].

Враховуючи постійне зростання вимог до математичної освіченості та математичної культури нового покоління професійних кадрів у європейському вимірі, в Україні започатковані важливі реформи, що спрямовані на підвищення якості освіти, зокрема й на перегляд змісту математичної підготовки.

Оскільки програмне забезпечення є складною системою, студентам потрібні знання елементарної та вищої математики. Виходячи з того, що програмна інженерія передбачає застосування системного, вимірюваного підходу до розробки, використання та супроводу програмного забезпечення, та дослідження цих підходів, то розуміння математичних концепцій допоможе майбутнім інженерам розробляти ефективні алгоритми та забезпечувати правильність та надійність роботи програм.

Аналіз досвіду професійної підготовки майбутніх фахівців зі спеціальності «Інженерія програмного забезпечення» у Фаховому коледжі бізнесу та аналітики Національної академії статистики, обліку та аудиту дозволив виявити основні аспекти математичної грамотності, що включають:

1. Розуміння основних математичних концепцій, таких як алгебра, геометрія, тригонометрія, комбінаторика, аналітична геометрія. Це допомагає інженерам розуміти та використовувати математичні поняття для розробки та аналізу програмного забезпечення.

2. Знання математичних методів та алгоритмів, таких як чисельні методи, графові теорії та теорія ймовірності. Що дає змогу інженерам розробляти ефективні алгоритми для виконання різноманітних задач та забезпечувати правильність та надійність роботи програм.

3. Знання математичних моделей та методів моделювання, таких як математичне програмування, теорія систем та керування, диференціальні

рівняння. Що дозволяє інженерам зрозуміти та використовувати математичні моделі для проектування та розробки програмного забезпечення.

4. Вміння застосовувати математичний аналіз для оцінки ефективності та ризиків в програмному забезпеченні. Це дає змогу інженерам оцінювати та оптимізувати роботу програм та прогнозувати поведінку системи в різних умовах.

5. Здатність до використання математичних пакетів та інструментів для розробки програмного забезпечення. Це помагає інженерам зрозуміти та використовувати математичні алгоритми та методи для розробки програмного забезпечення.

В процесі професійної підготовки студенти засвоюють основи розробки вебсайтів, 3D-моделі, комп'ютерних ігор, програм для різних сфер діяльності.

Слід зазначити, що математична грамотність є необхідною компонентною для розуміння технічної документації та специфікацій, які використовуються в розробці програмного забезпечення. Програмне забезпечення являє собою сукупність програм, призначених для забезпечення роботи інформаційної системи. Інженери програмного забезпечення мають розуміти математичні формули, графіки й діаграми, що використовуються в цих документах.

Математична грамотність має велике значення також і в системі комунікації з іншими фахівцями в галузі програмної інженерії. Фахівці повинні володіти математичною термінологією, чітко і точно формулювати й передавати інформацію, пов'язану з математичними аспектами проекту, що допоможе уникнути непорозумінь та помилок; використовувати концепції для розуміння та обговорення різних проблем та рішень, що виникають при розробці програмного забезпечення.

Математична грамотність – це складне утворення, яке містить в собі комплекс компетентностей, що сприяють кваліфікаційному зростанню професійної діяльності майбутніх інженерів.

Математична грамотність складається з фундаментальних математичних ідей та математичної компетентності. Математична компетентність, на думку відомого науковця та дослідника С. А. Ракова, це спроможність особистості бачити та застосовувати математику в реальному житті, розуміти зміст і методи математичного моделювання, будувати математичну модель, досліджувати її методами математики, інтерпретувати отримані результати, оцінювати похибку обчислень. [1].

Математична компетентність є основою математичної грамотності (рисунок 1).

Слід зауважити, що на рисунку 1 показано лише окремі приклади багаточисельних математичних ідей, що вивчаються та застосовуються у різних галузях науки та практики. Ці математичні ідеї становлять основу для подальшого застосування математики.

Кожна математична компетентність має певне змістовне навантаження, що визначає сутність даної компетентності. Так, наприклад:

- *Знання базових математичних понять* включає: основні математичні поняття та функції; вміння застосовувати їх у комп'ютерних науках.

• *Розв'язання математичних задач* включає: володіння навичками використовувати математичні моделі для аналізу; проектування та оптимізації програмного забезпечення.

• *Аналіз та інтерпретація даних* включає: використання математичних моделей для прогнозування та прийняття рішень.

Математична компетентність визначається також рівнями навчальних досягнень, тобто рівнями математичних умінь (рисунок 2).

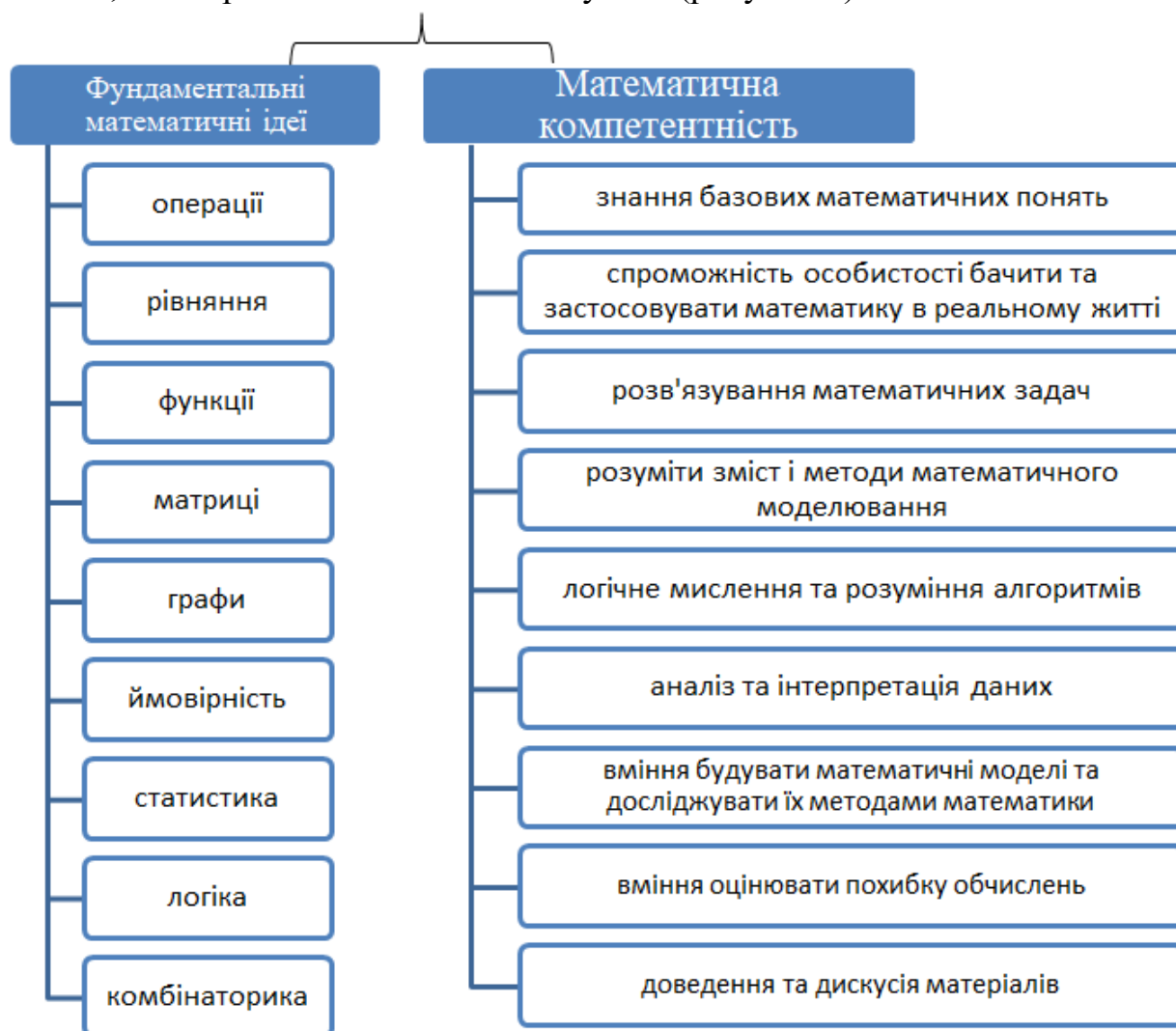

Рисунок 1. Структурні компоненти математичної грамотності.

Отже, до математичних умінь належать: математичне мислення; математичне аргументування; математичне моделювання; постановки та розв'язування математичних задач; презентації даних; оперування математичними конструкціями; математичні спілкування; використання математичних інструментів. Для досягнення сформованості математичної компетентності розробляються складніші завдання, що формують уміння визначати проблеми, які можуть бути розв'язані засобами математики; формулювати ці проблеми мовою математики; розв'язувати їх із використанням математичних знань та методів; інтерпретувати здобуті результати, враховуючи поставлену проблему; формулювати й записувати остаточні результати розв'язання поставленої проблеми.

Рисунок 2 Математичні уміння, як структурні складові компетентностей

Аналіз результатів навчальних досягнень під час поточних та підсумкових атестацій студентів дозволив виявити, що більшість випускників (89 %) можуть ефективно репрезентувати інформацію, проявляють здатність свідомо використовувати знання і навички при виконанні практичних завдань, пояснюючи явища повсякденного життя та проводячи дослідження або обробляючи отримані дані, а також здібності до прийняття самостійного творчого рішення в складних ситуаціях.

Висновки.

Були розглянуті: *математична грамотність* – як складне утворення, що складається з фундаментальних математичних ідей та математичної компетентності, як важлива складова професійної готовності майбутніх фахівців зі спеціальності «Інженерія програмного забезпечення»; змістовні аспекти математичної грамотності, а саме, математичні знання та вміння необхідні для розуміння та вирішення різноманітних завдань програмної інженерії (розробка складних алгоритмів, виконання математичного аналізу проекту та оцінювання ефективності програмного забезпечення); визначена роль математичної грамотності в контексті професійної діяльності майбутніх спеціалістів програмної інженерії, зокрема для успішної кар'єри інженера програмного забезпечення. Вона дає змогу розробляти ефективні та надійні програми, виконувати математичний аналіз проектів та спілкуватися з колегами у галузі програмної інженерії.

Аналізу досвіду ЗВО з підготовки фахівців зі спеціальності «Інженерія програмного забезпечення» свідчить, що навчання побудоване на

основоположних принципах сучасної освіти, сприяє кар'єрному росту, успішному працевлаштуванню та організації власного бізнесу.

Література

1. Раков С.А. Математична освіта: компетентнісний підхід з використанням ІКТ: Монографія.-Х.:Факт, 2005-360с.

2. Рослова Л.О., Краснянская К.А., Квитко Е.С. Концептуальные основы формирования и оценки математической грамотности. Отечественная и зарубежная педагогика. 2019. Т. 1, № 4 (61). С. 58–79.

3. Черушева Г. Б., Гетало А. Математична грамотність у європейському вимірі. The 3rd International scientific and practical conference “Modern science: innovations and prospects” (December 5-7, 2021) SSPG Publish, Stockholm, Sweden. 2021. PP. 541 - 548.

URI : <http://194.44.12.92:8080/jspui/handle/123456789/6843>

4. Черушева Г. Б., Пархоменко В. В. Проблеми формування статистичної грамотності в системі професійної підготовки майбутніх економістів. Сучасна статистика: проблеми та перспективи розвитку: матеріали XIX Міжнародної науково-практичної конференції з нагоди Дня працівників статистики. Київ: ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2021. С. 199-205.

URI: <http://194.44.12.92:8080/jspui/handle/123456789/6164>

5. Яценко О. М., Горбунов М. П. Формування лідерських якостей майбутніх менеджерів у процесі професійної підготовки : монографія / О. М. Яценко, М. П. Горбунов. – Харків, 2018. – 250 с

6. PISA: математична грамотність /уклад. Т.С. Вакуленко, В.П. Горох, С.В. Ломакович, В.М. Терещенко; перекл. К. Є. Шумова. – К.: УЦОЯО, 2018.– 60 с.

Abstract. *The work examines the essence of the concept of "mathematical literacy", its role for the successful professional activity of future specialists in the "Software Engineering" specialty, substantiated substantive components of the process of forming mathematical literacy in the higher education system. In recent decades, the modern world has seen an increase in production efficiency due to the development of modern technologies and tools, in particular information and computing technology. The software of all branches of the national economy is gaining great importance. Programming is becoming the most promising and dynamic field. Since software is a complex system, students need knowledge of elementary and advanced mathematics. Based on the fact that software engineering involves the application of a systematic, measurable approach to the development, use and maintenance of software, and the study of these approaches, an understanding of mathematical concepts will help future engineers to develop efficient algorithms and ensure the correctness and reliability of programs. Mathematical literacy is a complex education consisting of fundamental mathematical ideas and mathematical competence.*

Key words: *mathematical literacy software, mathematical competence, mathematical skills, software engineering.*

Науковий керівник: к.п.н., доцент Черушева Г.Б.

Стаття відправлена: 19.07.2023 г.

UDC 378.147:616-051

WAR AND HIGHER MEDICAL EDUCATION IN UKRAINE**Pashkovskyy V.M.**

MD, prof.

ORCID: 0000-0001-6066-371X

Pashkovska N.V.

MD, prof.

ORCID: 0000-0002-9896-1744

Tsaryk I.O.

PhD

ORCID: 0000-0002-5781-2558

Bukovinian State Medical University,
Chernivtsi, Teatralna Sq., 2, 58002

Abstract. War is a devastating event that impacts all aspects of society, including education. The education of students, especially those pursuing medical faculties, faces unique challenges during times of conflict. Medical faculties play a critical role in nurturing future healthcare professionals and ensuring the well-being of communities. However, war disrupts the usual academic environment, leading to a series of obstacles that students and educators must overcome. In this article, we explore the various challenges faced by medical students during war and the measures taken to continue their education under such extraordinary circumstances.

Key words: education, medical faculties, war.

Introduction.

War has been an unfortunate reality throughout human history, leaving behind a trail of destruction, loss, and suffering. In times of conflict, societies undergo significant upheavals, affecting all aspects of life, including education. One crucial sector that often feels the profound impact of war is higher medical education.

Ukraine has been grappling with the challenges posed by an ongoing armed conflict for several years. The Russo-Ukrainian War, which began in 2014, has significantly impacted various aspects of Ukrainian society. The situation significantly worsened after the full-scale invasion of Russian troops into Ukraine on February 24, 2022. The conflict in Ukraine has taken a heavy toll on the nation's educational infrastructure. Universities and colleges, particularly those located in regions close to the conflict zone, have faced severe disruptions. Destruction of buildings, loss of equipment, and displacement of faculty and students have been common challenges. Additionally, ongoing hostilities have created an atmosphere of fear and uncertainty, making it difficult for educational institutions to function normally (3,6).

As the war has escalated, Ukraine's economy has suffered, resulting in budgetary constraints for various sectors, including education. Higher education institutions have faced reduced funding, making it challenging to maintain educational standards and infrastructure. Moreover, research projects and academic programs have been adversely affected due to the scarcity of financial resources.

The war's prolonged duration and uncertain future have prompted a significant brain drain in Ukraine. Talented academics and researchers have sought opportunities abroad to escape the instability and seek more promising career prospects. As a result, many educational institutions have faced faculty shortages, leading to a decline in the

quality of education and research output.

Thousands of Ukrainians have been forced to flee their homes due to the conflict, including students pursuing higher education. These displaced students have encountered numerous challenges in continuing their studies. Integration into new educational institutions, recognition of prior credits, and adapting to unfamiliar environments have been obstacles they've had to overcome. However, some institutions and government initiatives have made efforts to support displaced students by offering scholarships and streamlined admission processes.

Despite the adversities brought by the conflict, Ukrainian higher education institutions have demonstrated resilience and flexibility. Many universities have restructured their curricula to address the changing needs of society during wartime. Courses focused on conflict resolution, humanitarian assistance, and reconstruction have been introduced to equip students with skills relevant to the current scenario.

In the face of turmoil, international collaborations and support have played a vital role in sustaining higher education in Ukraine. Partnerships with foreign universities and organizations have enabled knowledge exchange, research collaborations, and financial assistance. These collaborations have not only helped in rebuilding infrastructure but have also fostered academic growth and global exposure for students and faculty.

Amidst the chaos and destruction of war, education remains a cornerstone for nation-building and sustainable development. The resilience of the Ukrainian higher education system and the determination of its students and educators highlight the enduring significance of education during times of crisis. By investing in education, Ukraine can pave the way for a brighter future, fostering skilled individuals capable of rebuilding the nation.

Medical faculties play a critical role in nurturing future healthcare professionals and ensuring the well-being of communities. However, war disrupts the usual academic environment, leading to a series of obstacles that students and educators must overcome (6).

We explore the various challenges faced by medical students during war and the measures taken to continue their education under such extraordinary circumstances (1,2,4):

1. Safety and Security Concerns. During wartime, one of the primary concerns for medical students is their safety and security. The proximity of medical schools to conflict zones puts students at risk, making it challenging for them to focus on their studies. In regions where bombings, shootings, and military operations are frequent, the fear and uncertainty can affect the mental health of students and hinder their ability to learn effectively. Universities and medical institutions need to establish robust safety protocols to protect their students and ensure a conducive learning environment.

2. Disruption of Academic Infrastructure. War often results in the destruction of essential academic infrastructure. Lecture halls, laboratories, and libraries may be damaged or inaccessible due to fighting, making it difficult for medical students to attend classes and access necessary learning resources. In some cases, universities might be forced to close temporarily for safety reasons, further disrupting the students' academic progress.

3. *Shortage of Qualified Faculty.* War drives a mass exodus of people, including experienced faculty members and medical professionals, from conflict zones. The departure of qualified instructors can lead to a shortage of skilled faculty at medical schools, making it challenging for students to receive comprehensive and up-to-date education. In such situations, makeshift teaching arrangements and reliance on digital learning resources may become necessary to fill the gaps.

4. *Limited Access to Clinical Training.* Clinical training is a crucial component of medical education. However, during wartime, hospitals and healthcare facilities may become overwhelmed with casualties, reducing the opportunities for medical students to gain hands-on experience. Additionally, some hospitals may be forced to prioritize emergency care, limiting the exposure of students to various medical specialties and routine patient care.

5. *Psychological Stress and Trauma.* The psychological toll of war affects not only civilians but also students and educators. Witnessing the horrors of war and experiencing personal losses can lead to trauma and post-traumatic stress disorder among medical students. Coping with these emotional challenges can significantly hinder their learning capabilities and long-term mental well-being.

6. *Innovations in Remote Learning.* In the face of adversity, medical faculties have shown remarkable resilience and adaptability. During wartime, educators have embraced technology to facilitate remote learning, ensuring that students can continue their education despite the physical challenges. Virtual classrooms, online lectures, and teleconferencing platforms have become essential tools to bridge the gap and maintain educational continuity.

7. *Humanitarian Efforts and Experience.* Despite the challenges, war zones provide unique learning opportunities for medical students. Humanitarian organizations often step in to provide medical aid and assistance to affected populations. Students who volunteer or work with these organizations can gain valuable real-world experience in emergency medicine and disaster response, developing skills that go beyond the scope of a regular medical curriculum.

The War in Ukraine has undoubtedly left a profound impact on higher education in Ukraine. From the destruction of infrastructure to the brain drain and displacement of students, the challenges have been immense. However, amidst adversity, the resilience shown by educational institutions and their commitment to fostering knowledge and skills cannot be overlooked. International support and collaborations have played a crucial role in sustaining educational efforts during these trying times.

Opportunities Arising from Adversity (2,5,7):

1. *Focus on Emergency Medicine:* Despite the challenges, war often creates a demand for healthcare professionals with expertise in emergency medicine. Medical schools can adapt their curricula to address the specific needs of managing injuries and trauma resulting from conflict situations.

2. *Medical Research and Innovation:* In the face of adversity, medical institutions may be driven to conduct research and innovate to address the unique health challenges brought on by war. This can lead to advancements in medical technology, prosthetics, and treatment strategies.

3. *International Collaborations:* During and after conflicts, the international

community often extends support to rebuild educational institutions. Collaborations with foreign universities and organizations can help reinvigorate higher medical education and foster global connections among healthcare professionals.

4. *Resilience and Adaptability*: Students and educators in war-affected regions develop a unique sense of resilience and adaptability. These qualities can prove valuable in the medical field, where the ability to handle stressful situations and adapt to changing circumstances is critical.

As Ukraine continues its journey towards peace and stability, investing in higher education and empowering the younger generation with knowledge and expertise will remain crucial. Education will not only contribute to rebuilding the nation but will also serve as a beacon of hope for a better and brighter future.

Summary and conclusions.

The education of students of medical faculties during war is fraught with challenges that test their resilience, adaptability, and commitment to their profession. From safety concerns to academic disruptions, the impact of war on medical education is significant. However, with the collective efforts of educators, institutions, and the students themselves, the spirit of learning persists even in the face of adversity. Embracing technological innovations and humanitarian opportunities, medical faculties can continue to produce compassionate and skilled healthcare professionals who contribute to the healing and rebuilding of communities affected by conflict.

References:

1. Johnson, L., Trouvé, J., & Dolmans, D. (2018). Learning medicine in a war zone: A qualitative study of medical education in Aleppo, Syria. *Medical Teacher*, 40(1), 51-56.
2. Obeid, A., Alawwa, I., & Mohamed, A. (2019). Challenges facing medical education in war zones. *Libyan Journal of Medicine*, 14(1), 1626082.
3. Osvita Ukrainy v umovakh voiennoho stanu. Innovatsiina ta proiektna diialnist: Naukovo-metodychnyi zbirnyk/ za zahalnoi red. S. M. Shkarleta. Kyiv-Chernivtsi «Bukrek». 2022. 140 s.
4. Patel, P., Gibson-Fall, F., Sullivan, R., & Irwin, A. (2017). War and medical education: A cross-sectional survey of Syrian medical students. *BMC Medical Education*, 17(1), 35.
5. Reynolds, M., & Couper, I. (2015). Medical education in conflict zones: A literature review. *Medical Education*, 49(10), 1073-1079.
6. Skrypnik, I.M. et al. (2022). Medychna osvita v umovakh viiny: dosvid Poltavskoho derzhavnogo medychnoho universytetu. *Medychna osvita*. 3 (Hrud 2022), 60–64. DOI:<https://doi.org/10.11603/m.2414-5998.2022.3.13191>.
7. Zolfigol, M., Karami, S., & Khoshdel, A. (2020). The role of medical universities in rebuilding post-war Syria. *Journal of Public Health Policy*, 41(4), 437-443.

Article sent: 20.07.2023

© Pashkovskyy V.M.

UDC 004.853

PERSPECTIVES OF USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN POSTGRADUATE MEDICAL EDUCATION

Pashkovskyy V.M.

MD, prof.

ORCID: 0000-0001-6066-371X

Pashkovska N.V.

MD, prof.

ORCID: 0000-0002-9896-1744

Tsaryk I.O.

PhD

ORCID: 0000-0002-5781-2558

Bukovinian State Medical University,
Chernivtsi, Teatralna Sq., 2, 58002

Abstract. *The field of postgraduate medical education is continuously evolving, with advancements in technology playing a significant role in shaping its future. One such advancement is the integration of artificial intelligence (AI) or piece intelligence (PI) into medical education. AI has the potential to revolutionize how medical knowledge is imparted, accessed, and applied by postgraduate medical students. In this article, we explore the various perspectives surrounding the implementation of AI in postgraduate medical education and the potential benefits it brings to medical professionals and patients alike.*

Key words: *Medical education, postgraduate, Artificial Intelligence*

Introduction.

Artificial intelligence or AI refers to the simulation of human intelligence in machines that are programmed to think and act like humans. It has gained recent public prominence with the release of deep-learning models that can generate anything from art to term papers with minimal human intervention. This development has reinvigorated discussion of the existing and potential roles of AI in all aspects of life. Among the wide range of fields with possible applications of AI, however, medicine stands out as one in which there is tremendous potential along with equally substantial challenges (1).

The integration of AI into various industries has been revolutionary, and the field of medicine is no exception. AI has shown tremendous potential in transforming healthcare delivery, diagnosis, treatment, and research. One of the fascinating applications of AI in medicine is "piece intelligence" – a term that encompasses various AI techniques used in analyzing individual components of medical data. In this article, we will explore the perspectives of using piece intelligence in medicine and how it is shaping the future of healthcare.

The main text.

Machine Learning for Diagnosis: One of the primary applications of AI in medicine is using machine learning algorithms for diagnosis. These algorithms can analyze medical imaging data, such as X-rays, MRI scans, and CT scans, to detect abnormalities and identify potential diseases. For instance, a study conducted by Esteva et al. demonstrated the efficacy of a deep learning algorithm in classifying skin cancer as accurately as dermatologists, showcasing the potential of piece intelligence in aiding

early diagnosis (2).

Predictive Analytics and Personalized Medicine: AI-powered predictive analytics can help identify patients who are at a higher risk of developing certain diseases based on their medical history and genetic information. This approach enables healthcare professionals to provide personalized treatment plans and preventive measures. A study by Chen et al. highlighted how machine learning algorithms can predict cardiovascular disease risk with higher accuracy compared to traditional risk assessment methods (3).

Drug Discovery and Development: Piece intelligence is also transforming the pharmaceutical industry by expediting drug discovery and development processes. AI algorithms can analyze vast amounts of genomic and molecular data to identify potential drug candidates and predict their effectiveness in treating specific diseases. The work of Stokes et al. on using AI in predicting drug-target interactions exemplifies the potential of this approach (4).

Natural Language Processing for Electronic Health Records (EHRs): Extracting relevant information from unstructured medical records is a challenging task. Natural Language Processing (NLP) techniques, a subset of piece intelligence, can efficiently extract valuable insights from EHRs, enabling healthcare providers to make more informed decisions. A study by Liao et al. demonstrated the utility of NLP in extracting clinical information from EHRs for research purposes (5).

AI-assisted Surgery: In recent years, piece intelligence has been instrumental in advancing surgical practices. AI-powered robotic systems can assist surgeons during procedures, enhancing precision and minimizing risks. For example, the da Vinci Surgical System has been successfully used in various surgical fields, such as urology and gynecology (6).

Medical Image Analysis: AI algorithms can analyze medical images to identify patterns and anomalies that may not be apparent to the human eye. This ability can aid radiologists and pathologists in making more accurate diagnoses. A study by Litjens et al. demonstrated the potential of AI in segmenting and classifying prostate tumors from MRI scans, improving cancer detection rates (7).

The field of postgraduate medical education is continuously evolving, with advancements in technology playing a significant role in shaping its future. One such advancement is the integration of AI or piece intelligence (PI) into medical education. AI has the potential to revolutionize how medical knowledge is imparted, accessed, and applied by postgraduate medical students.

We explore the various perspectives surrounding the implementation of AI in postgraduate medical education and the potential benefits it brings to medical professionals and patients alike.

Augmented Learning and Personalized Curriculum. Integrating AI into postgraduate medical education enables a more personalized and adaptive learning experience for students. AI-powered platforms can analyze individual learning patterns and recommend personalized study plans based on strengths and weaknesses. This approach ensures that learners focus on areas that need improvement, leading to more efficient and effective learning (8).

Real-time Feedback and Assessment. AI can offer real-time feedback on medical

case simulations, diagnostic decisions, and treatment plans. By using AI-driven virtual patients, postgraduate medical students can practice clinical scenarios, receive immediate feedback, and learn from their mistakes without putting real patients at risk. This interactive approach enhances critical thinking, clinical reasoning, and decision-making skills (9,10).

AI-powered Mentorship and Guidance. AI chatbots can act as virtual mentors, providing continuous support to postgraduate medical students throughout their learning journey. These chatbots can answer questions, clarify doubts, and offer guidance on complex medical topics, thus supplementing traditional mentorship. Moreover, the AI mentorship model can bridge the gap between students and faculty, ensuring access to expert knowledge round the clock (11,12).

AI for Medical Research and Evidence-based Practices. AI can assist postgraduate medical students in researching and analyzing vast amounts of medical literature and clinical data. By employing natural language processing (NLP) algorithms, AI can extract relevant information, summarize research articles, and provide evidence-based recommendations. This AI-powered approach streamlines the process of staying updated with the latest medical advancements and incorporating evidence-based practices into patient care (13,14).

Summary and conclusions.

The integration of artificial intelligence, or piece intelligence, in postgraduate medical education holds immense potential for transforming the way medical knowledge is disseminated and acquired. Augmented learning, personalized curricula, real-time feedback, AI mentorship, and evidence-based practices are some of the key benefits that AI brings to medical education.

By embracing this technology responsibly and ethically, medical institutions can empower the next generation of medical professionals to deliver improved patient care, diagnostic accuracy, and treatment outcomes. However, it is essential to recognize that AI can never replace the value of human expertise and empathy in medicine but can significantly enhance the learning experience and healthcare practices.

References:

1. Beam AL, Drazen JM, Kohane IS, Leong TY, Manrai AK, Rubin EJ. Artificial Intelligence in Medicine. *N Engl J Med.* 2023 Mar 30;388(13):1220-1221. doi: 10.1056/NEJMe2206291.
2. Esteva, A., Kuprel, B., Novoa, R. A., Ko, J., Swetter, S. M., Blau, H. M., & Thrun, S. (2017). Dermatologist-level classification of skin cancer with deep neural networks. *Nature*, 542(7639), 115-118.
3. Chen, T., Li, Y., Li, M., Wei, D., Shi, Y., Zhang, L., ... & Sun, J. (2019). A prediction model for cardiovascular disease risk prediction using random forest. *BMC Medical Informatics and Decision Making*, 19(1), 1-10.
4. Stokes, J. M., Yang, K., Swanson, K., Jin, W., Cubillos-Ruiz, A., Donghia, N. M., ... & Collins, J. J. (2020). A deep learning approach to antibiotic discovery. *Cell*, 180(4), 688-702.
5. Liao, K. P., Cai, T., Savova, G. K., Murphy, S. N., Karlson, E. W., & Ananthakrishnan, A. N. (2015). Development of phenotype algorithms using electronic

medical records and incorporating natural language processing. *BMJ*, 350, h1885.

6. Rogers, C. G., & Laungani, R. G. (2018). Applications of robotics in endourology. *Asian Journal of Urology*, 5(2), 83-90.

7. Litjens, G., Kooi, T., Bejnordi, B. E., Setio, A. A. A., Ciompi, F., Ghafoorian, M., ... & Sánchez, C. I. (2017). A survey on deep learning in medical image analysis. *Medical Image Analysis*, 42, 60-88. Artificial Intelligence is increasingly integrated into postgraduate medical education, supporting personalized learning experiences and augmenting diagnostic accuracy. AI-powered systems can analyze vast amounts of medical data, assist in differential diagnoses, and recommend treatment plans based on evidence-based guidelines. Additionally, AI-driven adaptive learning platforms can tailor educational content to individual learners, catering to their strengths and weaknesses.

8. Hsu C, Sandford B. The Delphi Technique: Making Sense of Consensus. *Practical Assessment, Research & Evaluation*. 2007;12(10):1-8.

9. Cook DA, Triola MM. Virtual Patients: A Critical Literature Review and Proposed Next Steps. *Medical Education*. 2009;43(4):303-311.

10. Tolsgaard MG, et al. Feedback on Virtual Patients: An Iterative Approach to the Development of a Systematic Review Protocol. *JMIR Research Protocols*. 2013;2(2):e29.

11. Braun D, et al. Artificial Intelligence in Medical Education: A Review. In: 2018 27th IEEE International Symposium on Robot and Human Interactive Communication (RO-MAN). 2018. IEEE.

12. Wendel Garcia PD, et al. Artificial Intelligence as a Virtual Mentor in Medicine. *Cureus*. 2021;13(1):e12622.

13. Topol EJ. High-performance Medicine: The Convergence of Human and Artificial Intelligence. *Nature Medicine*. 2019;25(1):44-56.

14. Norgeot B, et al. Assessment of a Deep Learning Model Based on Electronic Health Record Data to Forecast Clinical Outcomes in Patients With Rheumatoid Arthritis. *JAMA Network Open*. 2019;2(3):e190606.

Article sent: 20.07.2023

© Pashkovskyy V.M.

УДК 378

**STUDENT FACULTY IN COMPUTER SCIENCES AND STEM EDUCATION
УЧНІВСЬКИЙ ФАКУЛЬТАТИВ З ІНФОРМАТИКИ ТА STEM-ОСВІТА****Litovchenko V.A. / Літовченко В.А.***d.f.-m.s., prof. / д.фіз.-мат.н., проф.*ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9848-3167>**Shykman I.I. / Шикман І.І.***master's student / магістрант**Yu. Fed'kovych Chernivtsi National University, Ukraine,**Chernivtsi, Kotsubins'ky Str., 2, 58021**Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна,**Чернівці, вул. Коцюбинського, 2, 58012*

Анотація. Розглянуто важливе питання про організацію та проведення шкільних факультативів з інформатики, а також посилення їх ефективності сучасними засобами навчання, зокрема, технологіями STEM-освіти.

Ключові слова: учнівський факультатив, інформатика, STEM-освіта.

Вступ

Важливою складовою пізнання навколишнього світу є інформація. Інформатика – одна із сучасних наукових дисциплін, яка вивчає властивості інформації, закономірності її пошуку, збереження, передачі та обробки за допомогою різних технічних засобів. Історія виникнення інформатики бере свій початок відтоді, як люди почали використовувати різні способи для збереження інформації. Сучасний етап розвитку інформатики характеризується глибоким розумінням загальнонаукового значення науково-інформаційної діяльності та широким застосуванням у ній ЕОМ.

Інформатизація системи освіти є однією із ланок загального процесу розвитку суспільства. Вона спрямована на підвищення ефективності навчання шляхом розширення обсягу засвоюваної інформації та вдосконалення методів її сприйняття засобами інформаційних технологій (ІТ), які впевнено входять у наше сьогодення.

Розвиток ІТ-галузі, робототехніки, нанотехнологій призводить до потреби у фахівцях високотехнологічних галузей, здатних до комплексної науково-інженерної діяльності, тому актуальним є вирішення питання щодо надання якісної освіти учнівству з природничо-математичних дисциплін, інженерії, програмування. Освіта повинна бути випереджувальною, відповідати тенденціям розвитку суспільства в майбутньому, тому особлива увага на сьогодні приділяється інноваційному напрямку STEM-освіті [1].

Дана робота присвячена дослідженню питання підвищення ефективності учнівського факультативу з інформатики шляхом залучення STEM-освіти.

Шкільний факультатив і STEM-освіта

Факультативні заняття сприяють підвищенню в учнів інтересу до досліджуваних навчальних предметів, посилюють пізнавальну діяльність, формують інтелектуальний, духовний і фізичний розвиток, готують до самостійного життєвого вибору, початку трудової діяльності чи продовження освіти.

При викладанні факультативних курсів застосовуються форми та методи, характерні для позакласних занять.

Зміст факультативів у старших класах передбачає не лише поглиблене вивчення окремих навчальних дисциплін, але також є сходинкою від засвоєння навчального предмета до вивчення основ науки цього предмета та використання його наукових методів дослідження.

За змістом шкільні факультативи бувають:

- ✓ із поглибленого вивчення конкретного предмету;
- ✓ із освоєння додаткових навчальних дисциплін набуття спеціальності;
- ✓ міжпредметні.

За дидактичною метою факультативи поділяються на: теоретичні, практичні, комбіновані.

Зазвичай *теоретичні* факультативи призначені для поглибленого опанування складних теоретичних проблем предмета, узагальнення та систематизації його окремих розділів чи тем. Для таких факультативів важливе формулювання гіпотези, створення проблемної ситуації, розробка проблемних завдань для учнів, навчання їх виокремлювати головне й основне, розкривати проблему шляхом аналізу та синтезу. При цьому можуть використовуватись методи й прийоми як традиційні: бесіда, пояснення, розповідь, так і частково-пошукові, дослідницькі: порівняння, зіставлення, явний або формуючий експерименти.

Розкриття проблеми здебільшого здійснюється викладом матеріалу вчителем, виступів учнів з рефератами, доповідями. Теоретичні факультативні заняття проводять у формі лекцій, науково-теоретичних конференцій семінарських занять.

Практичні факультативні заняття організовують з метою формування в учнів пошукових навичок і вмінь у процесі розв'язування технічних задач. Такі факультативи передбачають постановку завдань, обґрунтування їх актуальності, практичного значення, а також, пошук методів розв'язування задач та конкретизацію результатів роботи. Тут обов'язковим є обговорення результатів та підведення підсумків заняття.

Комбіновані факультативні заняття часто проводять у формі науково-практичних конференцій, комбінованих, лекційно- та семінарсько-практичних уроків. Структура таких занять залежить від дидактичних завдань. Вона допускає різноманітне поєднання компонентів. На початку заняття учні самостійно розкривають опрацьовані теоретичні питання, відтак індивідуально виконують дослідження. Під час обговорення результатів роботи учні підбивають підсумки заняття загалом.

Ефективність факультативного заняття значною мірою залежить від ступеня зацікавленості учнів темою заняття, майстерністю управління вчителем навчальним процесом, раціонального поєднання ним форм і методів навчання, проблемного та індивідуального підходів. Також тут важливе значення має спосіб формулювання проблемного завдання: постановка проблеми дослідження в контексті професійної орієнтації учнів або крізь призму сучасних досягнень науки і техніки без сумніву посилить ефективність факультативу.

Віднедавна в українській мові з'явилося популярне слово STEM, яке часто

стали вживати в контексті освіти. Слово STEM – зібране, воно є аббревіатурою і вживається для позначення сучасного та популярного напрямку в освіті, що охоплює природничі науки (Science), технології (Technology), технічну творчість (Engineering) та математику (Mathematics).

STEM-освіта – це категорія, що визначає педагогічний процес як технологію формування та розвитку розумово-пізнавальних і творчих якостей учнів.

Актуальність STEM-освіти зумовлена стрімким розвитком технологій, який веде до того, що незабаром найбільш популярними та перспективними фахівцями будуть програмісти, інженери, професіонали в галузі високих технологій, IT-фахівці тощо. Очікуємо на появу професії, про які ми зараз навіть уяви не маємо, всі вони будуть пов'язані з технологією і високо технологічним виробництвом на стику з природничими науками. У зв'язку з цим постає питання – як здійснювати підготовку таких фахівців? Стає зрозуміло, що навчання – це вже не просто передача знань від вчителя до учня, як це було раніше, – це спосіб розширення свідомості та зміни реальності. Майбутнє, засноване виключно на науці, навряд чи когось порадує. Згадаймо вислів: «Математика – суха наука». Але майбутнє, яке втілює синтез науки і мистецтва, хвилює нас уже тепер. Саме тому сьогодні потрібно думати, як виховувати кращих представників майбутнього.

Основою для STEM-освіти виступають наукові методи, математичне моделювання, інженерний дизайн та інноваційне мислення. З цього опису може скластися враження, що нам потрібна освіта, яка призначена винятково для підготовки майбутніх IT-фахівців, і якоюсь мірою це буде правдою. Однак, STEM-освіта – ширше поняття, оскільки тут поєднуються точні науки з креативним підходом, що сприяє розвитку обох сторін в особистості учнів.

У європейських країнах засобами STEM навчають і музикантів, і художників, і філологів. А все тому, що на ринку праці дедалі більше потрібними є фахівці, що знаються на технологіях. Уже сьогодні музиканти створюють популярну музику за допомогою спеціального програмного забезпечення, а лінгвісти – досліджують мову завдяки штучному інтелекту, здатному обробляти дані великих обсягів.

Розвинені країни, як от США, Сінгапур, Австралія та Ізраїль, здійснюють підготовку школярів за напрямками STEM-освіти вже десятки років. В Україні STEM-освіта почала офіційно запроваджуватися з 2015 року.

Однією з основних завдань STEM-освіти є навчити учнів системного мислення. Типовими STEM-вправами є завдання, що охоплюють одразу багато сфер, як от побудова розумної теплиці чи проектування роботи світлофорів на перехресті. Поєднуючи різні науки та погляди на реальність, STEM-освіта вчить дітей жити у сучасному світі, легко і швидко пристосовуватись до нових технологій і проявів сьогодення.

STEM-освіта сприяє більш ефективному засвоєнню навчального матеріалу, дає дитині комплексне розуміння предметів та процесів. Робить цікавим навчальний процес і мотивує вчитися. Розвиває креативність, оригінальність, мислення не за шаблоном. Також формує вміння формулювати дослідницьке питання та комплексно шукати рішення. Надає широкі можливості здобути

престижну освіту в найкращих закладах вищої освіти як в Україні, так і за її межами, знайти високооплачувану роботу.

Принципи STEM можна запроваджувати на факультативах з різних предметів як у початковій школі, так і в старших класах. Використання інструментів STEM урізноманітнить навчальний процес та унаочнить знання, тим самим зробить їх більш доступними для розуміння та запам'ятовування.

Плідним полем для застосування методів STEM-освіти є не тільки уроки інформатики але й факультативи з цього предмету, адже технології та програмування складають основу інформатики. Вчитель має не зациклюватися лише на програмуванні, натомість – використовувати засоби 3D-моделювання, наприклад, моделюючи геометричні фігури самостійно на сайті Geogebra, або вивчаючи людське тіло на сайті Zygote Body.

Висновки

Використання STEM-технологій в шкільних факультативах з інформатики дозволить, зокрема ефективно реалізувати вимоги Концепції НУШ, сприятиме формуванню в учнів критичного мислення, творчості, винахідництва, навичок науково-дослідницької й інженерної діяльності. Розвиватиме в них здатність самостійно опановувати великі масиви інформації, вміти користуватися новими технологіями та творчо підходити до пошуку рішень.

Література:

1. Методичні рекомендації щодо розвитку STEM-освіти в закладах загальної середньої та позашкільної освіти у 2022/2023 навчальному році, затверджені наказом ІМЗО № 22.1/10-1080 від 15.08.2022 р. Режим доступу: <https://imzo.gov.ua/>
2. STEM-освіта як перспективна форма інноваційної освіти в Україні // Матеріали обласної науково-практичної інтернет-конференції. / Автор-упорядник Ю. М. Зоря. Черкаси : ЧОШОПП, 2018. 117 с.
3. Постова К. Передумови та перспективи STEM-освіти в Україні. Наукові записки Малої академії наук України: зб. наук. праць. К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2017. Вип.10. С. 75-82.
4. Чернецький І. С., Сліпухіна І. А., Поліхун Н. І. Мультидисциплінарний підхід у формуванні STEM-орієнтованих навчальних завдань. *Наукові записки*. Вип. 12. Серія : Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти. Ч. 1. Кропивницький : РВВ ЦДПУ ім. Винниченка, 2017. С. 158-168.

Abstract. *The important issue of organizing and conducting school electives in informatics and strengthening their effectiveness with modern teaching tools, in particular, STEM-education technologies, was considered.*

Key words: *student elective, computer science, STEM-education.*

Стаття відправлена: 27.07.2023 р.

© Літовченко В., Шикман І.

УДК 37.014

**TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS FOR THE FORMATION OF THE NATIONAL-LINGUISTIC PERSONALITY OF THE PRE-SCHOOL CHILD
ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДО ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-МОВЛЕННЕВОЇ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ ПЕРЕДШКІЛЬНОГО ВІКУ****Kovshar O.V. / Ковшар О.В.***d.p., prof. / д.п.н., проф.*

ORCID: 0000-0003-3407-8570

Kryvyi Rih State Pedagogical University

Kryvyi Rih, Gagarina, 54, 50074

Криворізький державний педагогічний університет,

Кривий Ріг, пр.Гагарина, 54, 50074

Анотація: Відповідно до вимог соціального замовлення держави, одне з провідних завдань модернізації освіти є формування української національно свідомої мовної особистості, яка відзначається високою культурою спілкування, усвідомленим ставленням до української мови, сформованою мовленнєвою компетентністю в різних сферах спілкування, здатністю до творчості, мобільності, розвитку професійного потенціалу. Мовленнєву особистість необхідно виховувати ще на етапі дошкільного дитинства, і від того, наскільки досконало володіє мовою вихователь, наскільки його мовлення є точним, чистим, виразним, образним, залежатиме й мовлення його вихованців. Отже, актуальним є питання підготовки майбутніх фахівців педагогів-вихователів до формування національно-мовленнєвої особистості дитини передшкільного віку. Мета статті: дослідити педагогічні умови підготовки мабутніх фахівців педагогів-вихователів до формування мовленнєвої особистості дитини передшкільного віку. В статті визначені основні поняття національно-мовленнєва особистість дитини передшкільного віку, педагогічні умови підготовки фахівців до визначеного поняття.

Ключові слова: підготовка майбутніх фахівців, педагоги-вихователі, мовленнєва особистість, національно-мовленнєва особистість дитини передшкільного віку, педагогічні умови, дитина передшкільного віку

Вступ. Одним із пріоритетів сучасної вищої педагогічної освіти є підготовка компетентного, конкурентоспроможного фахівця до роботи в динамічно мінливих умовах сьогодення, здатного самостійно і творчо вирішувати професійні завдання, готового до самоосвіти та саморозвитку. Саме тому, як зазначається в Законі України про «Вищу освіту» [3], заклади вищої освіти «повинні створити всі передумови для набуття студентами – майбутніми фахівцями фундаментальних і спеціальних знань, розвитку їхніх здатностей до самоосвіти в контексті суспільних перетворень, кількість і якість яких постійно зростають» [3]. Таке розуміння проблеми професійної підготовки зумовлює нові вимоги до освіти в досліджуваній галузі.

Питання професійної підготовки майбутніх педагогів висвітлено в дослідженнях багатьох вітчизняних (В. Андрущенко, А. Богуш, І. Богданова, Е. Карпова, А. Капська, Н. Кічук, І. Княжева, О. Ковтун, В. Кремень, З. Курлянд, Т. Койчева, І. Зязюн, Н. Ничкало, М. Пентилюк, О. Попова, Т. Осипова, Л. Савченко, В. Нестеренко, С. Рябушко, Т. Танько, Н. Черненко та ін.) і зарубіжних (Б. Арнштайн, Р. Барр, Д. Брукс, Н. Гейл, Дж. Гудмен, М. Ендрю, Н. Ільїн, З. Квєцінські, С. Квятковські, В. Хол та ін.) учених.

Н. Ничкало наголошує, що головним завданням професійної освіти в умовах переходу до ринкових відносин є «підготовка кваліфікованих конкурентоспроможних кадрів із високим рівнем професійних знань, умінь, навичок, мобільності, що відповідають вимогам науково-технічного прогресу й ринковим відносинам в економіці, виховання соціально-активних членів суспільства, формування у них наукового світосприйняття, творчого мислення, кращих людських якостей та національної свідомості» [7, с.43].

Не можна не погодитись і з думкою С. Литвиненко, яка відзначає, що «педагогічна підготовка в закладі вищої освіти не тільки зумовлює професійне становлення студентів, але й виконує орієнтаційні, розвивальні, теоретичні, методологічні та діяльнісні функції, озброює майбутнього педагога методами теоретичного аналізу» [5, с.101] та, за твердженням авторки, «сприяє формуванню відповідних умінь і навичок, розкриває сутність, діалектичну природу, головні закономірності педагогічного процесу, забезпечує розуміння всього багатства педагогічних явищ, їх внутрішніх зв'язків і можливість прогнозування їх розвитку» [6, с.].

Основний текст.

Підготовка майбутніх фахівців педагогів-вихователів є сучасною та актуальною проблемою сьогодення. Завдання, яке стоїть перед кваліфікованими фахівцями педагогами-дошкільниками - виховати сучасне покоління, яке володіє провідними компетентностями: соціальною, громадянською та мовленнєвою. Формування національно-мовленнєвої особистості дитини передшкільного віку саме і спрямовано на виконання зазначеного завдання. На думку Е.Карпової та В. Нестеренко, професійна підготовка майбутніх педагогів-вихователів «характеризує динамічний освітній процес, кінцевою метою якого є формування в майбутнього спеціаліста професійних знань, умінь і навичок, що забезпечують його психологічну готовність до виконання певної професійної діяльності та компетентність у її виконанні» [4, с. 113].

Мета статті: дослідити педагогічні умови підготовки мабутніх фахівців педагогів-вихователів до формування мовленнєвої особистості дитини передшкільного віку.

Методи дослідження: аналіз наукової літератури, методи порівняльного та системного аналізу для зіставлення різних поглядів на досліджувану проблему, обґрунтування методичних і теоретико-методичних засад формування національно-мовленнєвої особистості дітей передшкільного віку; емпіричні методи.

Основним методологічним підходом підготовки майбутніх фахівців до формування національно-мовленнєвої особистості дітей передшкільного віку обраний діяльнісний підхід. Діяльнісний підхід ґрунтується на діяльнісній природі розвитку мовлення та включення особистості в різні види діяльності , які стимулюють її творчу активність, творчі мовленнєві прояви дитини, що, у свою чергу, дозволяє їй регулювати і коригувати своє мовлення та результати мовленнєвої діяльності.

Визначемо основну дефеніцію дослідження - національно-мовленнєва особистість дитини передшкільного віку. Так, в Державному стандарті

дошкільної освіти (БКДО) визначено комунікативну компетентність дошкільника: здатність дитини до спілкування з однолітками й дорослими в різних формах конструктивної взаємодії; здатність підтримувати партнерські стосунки, заявляти про свої наміри та бажання; узгоджувати свої інтереси з іншими, домовлятися, за потреби аргументовано відстоювати свою позицію [1].

Наприкінці дошкільного віку у дітей формується нова інтелектуальна функція мовлення – планувальнорегулювальна [2, с.13]. Мовлення дитини набуває креативності, тобто з'являються творчі можливості, здібності дитини та здатність їх реалізувати в мисленні, спілкуванні, в різних видах діяльності, зокрема в художньо-мовленнєвій діяльності. Отже, мовна особистість це насамперед соціальне явище, вона пов'язана із соціально - культурною сферою суспільства.

Національно-мовленнєва особистість це здатність дитини до мовленнєвої творчості, зв'язних висловлювань, використання засобів української мови у спілкуванні з дорослими та однолітками; формування мовленнєвої культури та навичок мовленнєвої поведінки; культивування кращих рис української ментальності. здатність до прояву особистісних якостей, соціальних почуттів, любові до Батьківщини; готовність до посильної участі в соціальних подіях, що відбуваються у дитячих осередках, громаді, суспільстві та спрямовані на покращення спільного життя.

Підготовку майбутніх фахівців педагогів-вихователів щодо формування національно-мовленнєвої особистості дитини передшкільного віку розуміємо як організовану, професійну, мовленнєво-освітню діяльність викладача, що передбачає цілеспрямований вплив на розвиток мовлення майбутніх вихователів, продукування студентами креативно-мовленнєвих текстів (розповіді, казки, оповідання, вірші, оповідки тощо), оволодіння навичками застосування майбутніми вихователями отриманих знань і вмінь та методикою їх використання у майбутній творчій професійно-мовленнєвій діяльності з дітьми передшкільного віку.

Процес підготовка майбутніх фахівців педагогів-вихователів до формування національно-мовленнєвої особистості дитини передшкільного віку має такі педагогічні умови: підготовка майбутніх фахівців до створення у закладі дошкільної освіти спеціального мовленнєвого розвивального середовища; включення в освітній процес інтерактивних ділових ігор, педагогічних ситуацій, спрямованих на підготовку майбутніх педагогів-вихователів до формування національно-мовленнєвої особистості дитини; залучення на педагогічній практиці студентів, майбутніх педагогів-вихователів до співпраці з батьками вихованців щодо реалізації завдань формування національно-мовленнєвої особистості дитини передшкільного віку.

Під мовленнєвим розвивальним середовищем розуміємо сукупність сімейних, побутових, соціально-педагогічних неорганізованих і цілеспрямованих умов спілкування дитини в системах «дорослий (батьки, родичі, вихователь, учитель) – дитина», «дитина – дорослий», «дитина – дитина». Вважаємо, що мовленнєве розвивальне середовище, яке оточує дитину, за своїм впливом на розвиток мовлення може бути стихійно-нестимульованим,

стимульованим і актуальним. Стихійно-нестимульованому мовленнєвому середовищу властива пасивна мовленнєва взаємодія. Дитина сприймає мовлення дорослих і всіх мовців цього середовища таким, яким вона його чує, мовлення, яке притаманне саме цій мовленнєвій спільноті. Дитина відчуває його вплив опосередковано у процесі щоденного спілкування в сім'ї, в соціумі (у дворі, з друзями, у дошкільному закладі, у школі і т. ін.). Перебування дитини в такому середовищі забезпечує набуття мовленнєвого досвіду спонтанним типом у повсякденному житті, у дошкільному закладі.

Стимульоване мовленнєве середовище – це організований процес навчання мови і розвитку мовлення на різних вікових етапах у навчальних закладах різного типу, який супроводжується педагогічно стимульованою мовленнєвою взаємодією педагога і дитини.

Розвивальне мовленнєве середовище – це потенційні можливості позитивного впливу різноманітних факторів у їх взаємодії на мовленнєвий розвиток дитини і формування її мовної компетенції. Зазначимо, що розвивальний потенціал може мати як стихійне, так і організоване мовленнєве середовище. Це залежить насамперед від якості мовлення, культури мовлення та мовної особистості мовців, які оточують особистість, з якими вона постійно спілкується, та інших нестимульованих факторів.

Розвивальне мовленнєве середовище марковано як комплекс спеціально організованих і цілеспрямованих заходів, педагогічних впливів, змін традиційного перебігу освітнього процесу, що спонукає студентів до професійно спрямованої національно-мовленнєвої діяльності та розвитку в них компетентності до формування національно-мовленнєвої особистості дитини.

Наступна педагогічна умова: включення в освітній процес інтерактивних ділових ігор, педагогічних ситуацій, спрямованих на підготовку майбутніх педагогів-вихователів до формування національно-мовленнєвої особистості дитини, доповнює фахову компетентність і створює на основі діяльнісного підходу в організації освітнього процесу ЗВО необхідні навички комунікативної взаємодії, закріплює у майбутніх вихователів навички щодо формування національно-мовленнєвої особистості дитини передшкільного віку та вміння здійснювати оцінні дії у процесі освітньої професійно-мовленнєвої діяльності. Цьому сприяло проведення рефлексійних бесід («Труднощі під час практики», «Креативність мовлення вихователя», «Хто Я?», «Допоможи мені» тощо), написання творів-роздумів («Компетентна вихователька», «Мої негативні емоції», «Теорія чи практика?», «Допоможи своїй дитині» тощо).

Завдання виробничої педагогічної практики майбутніх фахівців педагогів-вихователів допомагає реалізувати наступну педагогічну умову щодо підготовки у формуванні національно-мовленнєвої особистості дитини передшкільного віку - залучення студентів до співпраці з батьками вихованців щодо реалізації завдань формування національно-мовленнєвої особистості дитини передшкільного віку. Пропонуємо такі активні форми комунікативної взаємодії з батьками вихованців щодо формування національно-мовленнєвої особистості дитини передшкільного

віку: комунікативний тренінг «Дитина – дорослий – батько»; прес-конференції («Креативність мовлення дитини», «Мовлення батьків – лакмус для дитини», «Мовлення – джерело благополуччя» тощо), ділові ігри («Батьківські збори», «Добре там, де ми є», «Технічний прогрес чи регресу мовленнєвому розвитку?» тощо).

Висновки. Проблема формування національно-мовленнєвої особистості дитини на сучасному етапі розвитку суспільства є надзвичайно актуальною. Заклади дошкільної освіти покликані не лише навчати дітей певним знанням та вмінням, а й розвивати естетичні почуття, культуру мовлення та мислення, формувати особистість, яка вільно володіє мовою і має високий рівень комунікативної компетентності.

Тенденції сучасного суспільства вимагають підготовку людини, здатної до постійного розвитку і саморозвитку, яка вміє орієнтуватися в інформаційному просторі, володіє основами комунікативних навичок. Це підвищує значущість мовного навчання, формування комунікативної компетентності громадянина держави.

Серед основних завдань закладу вищої освіти окреслено таке: створити всі передумови для набуття студентами – майбутніми педагогами-вихователями фундаментальних і спеціальних знань, розвиток їхніх здатностей до формування основних якостей особистості дитини, а саме, формування національно-мовленнєвої особистості дитини передшкільного віку в контексті суспільних перетворень, кількість і якість яких постійно зростають.

Основним підходом в процесі підготовки майбутніх вихователів в означеній проблемі обраний діяльнісний підхід. Діяльнісний підхід ґрунтується на діяльнісній природі розвитку мовлення та включення особистості в різні види діяльності.

Визначемо основну дефініцію дослідження - національно-мовленнєва особистість дитини передшкільного віку, яку потрактуємо як здатність дитини до мовленнєвої творчості, зв'язних висловлювань, використання засобів української мови у спілкуванні з дорослими та однолітками; формування мовленнєвої культури та навичок мовленнєвої поведінки; культивування кращих рис української ментальності; здатність до прояву особистісних якостей, соціальних почуттів, любові до Батьківщини; готовність до посильної участі в соціальних подіях, що відбуваються у дитячих осередках, громаді, суспільстві та спрямовані на покращення спільного життя.

Підготовка майбутніх фахівців педагогів-вихователів до формування національно-мовленнєвої особистості дитини передшкільного віку має такі педагогічні умови: підготовка майбутніх фахівців до створення у закладі дошкільної освіти спеціального мовленнєвого розвивального середовища; включення в освітній процес інтерактивних ділових ігор, педагогічних ситуацій, спрямованих на підготовку майбутніх педагогів-вихователів до формування національно-мовленнєвої особистості дитини; залучення на педагогічній практиці студентів, майбутніх педагогів-вихователів до співпраці з батьками вихованців щодо реалізації завдань формування національно-мовленнєвої особистості дитини передшкільного віку.

Перспективи досліджень убачаємо в дослідженні психолого-педагогічних особливостей формування національно-мовленнєвої особистості дитини передшкільного віку.

Література:

1. Базовий компонент дошкільної освіти. Режим доступу: mon.gov.ua <https://mon.gov.ua> > app > media > rizne > 2021
2. Богуш А. Вплив полікультурного мовленнєвого середовища на формування мовної особистості. Гірська школа Українських Карпат. 2017. № 16. С. 11-14. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gasuk_2017_16_4.
3. Закон України "Про вищу освіту". Режим доступу: rada.gov.ua <https://zakon.rada.gov.ua>
4. Карпова, Е. Е. & Нестеренко, В. В. (). Теоретичні засади індивідуалізації професійної підготовки майбутніх педагогів в умовах заочного навчання у вищому навчальному закладі: монографія. Одеса: ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського». 2012. С. 112-115.
5. Литвиненко І. С. Професійна підготовка студентів-психологів до роботи з підлітками схильними до бродяжництва. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Психологічні науки. 2017. №1. С.101-107. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdups_2017_1_20
6. Ничкало Н. Г. Порівняльна професійна педагогіка як галузь педагогічного знання. Порівняльна професійна педагогіка. 2011. № 1. С. 6-18.
7. Ничкало Н. Г. Професійна педагогіка і психопедагогіка праці у діалектичному взаємозв'язку. Проблеми та тенденції розвитку педагогічної освіти. 2013. № 2. С. 42—53.

References:

1. Base component of preschool education. Access mode: mon.gov.ua <https://mon.gov.ua> - app - media - rizne - 2021.[in Ukrainian].
2. BogushA. (2017).Influence of multicultural speech environment on forming of language personality. Mountain school of Ukrainian Carpathians.№ 16. pp. 11-14. Access mode: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gasuk_2017_16_4.[in Ukrainian].
3. A law of Ukraine is "On higher education".Access mode: rada.gov.ua <https://zakon.rada.gov.ua>.[in Ukrainian].
4. Karpova, E. E. & Nesterenko, V. V. (2012) Teoretychni zasady indyvidualizatsii profesiinoi pidhotovky maibutnix pedahohiv v umovakh zaochnoho navchannia u vyshchomu navchalnomu zakladi [Theoretical bases of individualization of professional training of future teachers in the conditions of correspondence training in higher educational institution]. Odessa: DZ "Pivdenoukrainskyi natsionalnyi pedahohichniyi universytett im. K. D. Ushynskoho". [in Ukrainian].
5. Litvinenko I. C.2017.Professional makeready of students psychologists with teenagers apt to vagrancy. Scientific announcer of the Mykolaiv national university . Psychological sciences. №1.pp.101-107.[in Ukrainian].
6. NichkaloN.(2011).Comparative professional pedagogics as industry of pedagogical knowledge. Comparative professional pedagogics. № 1. pp. 6-18.[in Ukrainian].
7. NichkaloN.(2013).Professional pedagogics and психопедагогіка labours in dialectical intercommunication. Problems and progress of pedagogical education trends. pp. 42--53.[in

Ukrainian].

Abstract. *In accordance with the requirements of social order of the state, one of leading tasks to modernisation of education is forming of Ukrainian nationally conscious language personality that is marked the high culture of communication, by the realized attitude toward Ukrainian, by the formed speech competence in the different spheres of communication, by a capacity for work, mobility, development of professional potential. Speech personality must be brought up yet on the stage of preschool childhood, and from that, as far as to perfection an educator owns a language, as far as his broadcasting is exact, clean, expressive, vivid, broadcasting of his pupils will depend. Thus, actual is a question of preparation of future specialists of teachers-educators to forming of nationally-speech personality of child pre-school).*

Key words: *preparation of future specialists, teachers-educators, speech personality, pedagogical terms, child of pre-school age.*

Статья отправлена: 30.07.2023 г.

© Ковшар О.В.

УДК 37.013.42:347.64]:355.48(470+571): (477) "2022/..."(045)

FOSTER PARENTHOOD IN THE CONDITIONS OF WAR**ПАТРОНАТНЕ БАТЬКІВСТВО В УМОВАХ ВІЙНИ****Albul I.V. / Албул І.В.***s.p.s., assoc.prof. / к.п.н., доц.*

ORCID: 0000-0001-7056-3157

*Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University,
Uman, Sadova, 28, 20308**Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини, Умань, Садова, 28, 20308*

Анотація. Досліджено окремі аспекти патронатного батьківства як актуальної форми влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в умовах воєнного часу в Україні. Визначено сутність поняття «патронат», законодавче забезпечення існування вказаної форми влаштування дітей. Висвітлено питання формування готовності кандидатів до патронатного батьківства, зокрема представлено доцільність наукового підходу через врахування теорій прив'язаності, відновлення, кризового втручання, вікової періодизації розвитку особистості, андрагогіки. Розглянуто питання когнітивного та операційного компонентів готовності патронатних вихователів до забезпечення сприятливого родинного оточення для дитини.

Ключові слова: патронатна, патронатні вихователі, діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, влаштування, готовність до патронатного батьківства.

Вступ.

Війна вбиває, знедолює, сиротить...

На жаль, Україна і українці, як ніхто у світі, переконуються у цих страшних істинах. Лише за час повномасштабного вторгнення регіональні служби у справах дітей виявили 8512 маленьких українців, які залишились без батьківського піклування, сам-на-сам в умовах страшної війни. Згідно даних Національної сервісної служби, за період з 22 лютого 2022 року до 1 квітня 2023 р. 1476 дітей осиротіли саме внаслідок військової агресії рашистів в Україні.

Відповідно до Конституції України, турбота про дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування покладається на державу. Разом з тим варто відмітити унікальну форму громадянської активності: це небагато громадян, які з перших днів війни виявили бажання прихистити тих дітей, що залишились без батьківського піклування. Для цього був створений чат-бот «Дитина не сама» (ініціатива Міністерства соціальної політики, Офісу Президента України при підтримці ЮНІСЕФ), і вже через цей чат-бот пройшло понад 24 тисячі заявок батьків, які хотіли взяти дитину в сім'ю. Цей запущений державою механізм значно полегшує пошук інформації та можливостей прихистити дитину, стати усиновлювачами або патронатними вихователями.

В умовах воєнного часу дитина вважається такою, що позбавлена батьківського піклування, навіть тоді, коли доля батьків невідома. Таким дітям намагаються забезпечити родинне оточення: їх влаштовують у родини або родичів, або прийомних батьків, або патронатних родин [3].

Основний текст.

Патронат – це форма тимчасового догляду, виховання та реабілітації дитини

у іншій родині, родині патронатного вихователя. Зазначимо, що форму прихистку у патронатній сім'ї було запроваджено ще до повномасштабної війни, тоді ж було обмежено і термін перебування у такій родині – від трьох до шести місяців, оскільки вважалося, що за цей час цілком можуть бути подолані складні життєві обставини батьків дитини чи її законних представників.

На законодавчому рівні офіційний статус такої форми тимчасового влаштування дитини у родину було закріплено ще у 2016 році. Сьогодні ж питання особливостей патронату в умовах воєнного стану, специфіки отримувачів такої послуги, вимог до потенційних патронатних вихователів набувають все більшої актуальності.

Наголосимо, що Уряд України ухвалив спеціальне рішення, розроблене Координаційним штабом з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану, завдяки якому реалізується право дитини, влаштованої під патронат, на догляд та виховання в безпечному та сприятливому сімейному середовищі. Зокрема, Уряд доповнив Порядок створення та діяльності сім'ї патронатного вихователя, влаштування, перебування дитини в сім'ї патронатного вихователя правилами надання послуги патронату над дитиною під час воєнного або надзвичайного стану та у разі виникнення загрози життю чи здоров'ю дитини. Так, в документі ретельно прописано механізм переміщення дитини разом із сім'єю патронатного вихователя на безпечну територію у разі виникнення загрози її життю чи здоров'ю; можливість влаштування до сім'ї патронатного вихователя за його згодою дітей, які не є рідними братами та сестрами або такими, що виховувались в одній сім'ї; можливість продовження або припинення дії договору про патронат над дитиною з урахуванням фактичних обставин; механізм прийняття рішення про надання послуги патронату над дитиною та укладення договору про умови запровадження патронату за розпорядженням сільського, селищного, міського голови на підставі подання служби у справах дітей; розмежування функцій служб у справах дітей за місцем створення сім'ї патронатного вихователя та за місцем її переміщення на безпечній території [2].

Окрему увагу варто приділити питанню патронатних вихователів, адже виконання цієї надважливої і непростой місії вимагає володіння компетентностями догляду, виховання та реабілітації влаштованої в сім'ю патронатного вихователя дитини, взаємодії з батьками / законними представниками дитини та спеціалістами, залученими до організації послуги патронату над дитиною, у процесі забезпечення найкращих інтересів дитини та надання послуг її сім'ї.

Реалізовувати можливість патронатного батьківства потрібно з опорою на принципи науковості, системності, комплексності, пріоритетності самостійного навчання, використання позитивного життєвого досвіду, а також на основі індивідуального підходу до процесу підготовки потенційних патронатних вихователів.

Не варто нехтувати надбаннями науки у процесі формування готовності до патронатного батьківства, зокрема акцентувати увагу на таких теоріях: прив'язаності (важливість сімейного середовища для зростання і розвитку дитини на протигагу негативного впливу виховання в інтернатах), відновлення

(увага на здатності дитини до відновлення внутрішніх ресурсів після кризи, стресу в умовах підтримки найближчого оточення та сприятливих обставин середовища), кризового втручання (спрямованість професійного соціально-педагогічного втручання на зняття симптомів кризи, забезпечення усвідомлення людиною стресогенних подій, виявлення внутрішніх ресурсів дитини та членів її сім'ї, передбачає застосування різних форм зовнішньої допомоги для подолання кризи), вікової періодизації розвитку особистості (можливість враховувати в організації та наданні послуги патронату над дитиною вікові особливості розвитку людини на основі таких критеріїв, як соціальна ситуація розвитку, провідна діяльність, домінантне вікове новоутворення), андрагогіки (стимулювання у дорослих, потенційних патронатних вихователів, потреби у професійному розвитку).

Загалом, процес формування готовності до патронатного батьківства досить тривалий, вимагає послідовної та системної роботи, адже необхідно розкрити місце і роль послуги з патронату над дитиною в системі підтримки сімей з дітьми та захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах; ознайомити з основними нормативно-правовими актами України щодо забезпечення прав дітей, підтримки сімей з дітьми; дати уявлення про обсяг повноважень, прав та обов'язків патронатних вихователів; розкрити особливості соціально-психологічного стану дітей, які можуть бути влаштовані до сім'ї патронатного вихователя; відпрацювати вміння кандидатів у патронатні вихователі підтримувати і зберігати безпечні умови та безпечні стосунки дитини з її сім'єю, родичами, формувати нові стосунки при влаштуванні дитини; сформувати знання та відпрацювати вміння оцінювати потреби дитини, вибрати форми, методи її догляду та виховання; розкрити значення міждисциплінарної команди та роль патронатного вихователя у системі прийняття рішень у найкращих інтересах дитини; відпрацювати алгоритм міждисциплінарної взаємодії у застосуванні технологій ведення випадку й оцінки потреб дитини та її сім'ї.

Доцільним буде використовувати можливості міждисциплінарної команди підтримки послуги патронату над дитиною (фахівці служби у справах дітей, центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, органу праці та соціального захисту населення, дільничний сімейний лікар, соціальний педагог / психолог закладу загальної середньої освіти, методист / психолог закладу освіти та інші фахівці).

Здатність потенційних патронатних вихователів до соціально-педагогічної діяльності з влаштованою дитиною можливо визначити на основі двох компонентів готовності: когнітивного (знання) та операційного (уміння). Так, рівень когнітивного компоненту визначатиметься рівнем знань щодо міжнародних стандартів та національного законодавства у сфері забезпечення прав дитини, основних положень Конвенції ООН про права дитини; особливостей організації та змісту послуги з патронату над дитиною, прав та обов'язків патронатного вихователя; основних етапів розвитку дитини, кризових і сенситивних періодів розвитку, психологічних вікових новоутворень, провідного типу діяльності, норм розвитку і відхилень від норми, чинників, що впливають на формування порушень у розвитку дитини; впливу прив'язаності та

незадоволених потреб дитини на її розвиток; етапів переживання втрати дітьми та підлітками, факторів, що впливають на переживання втрат, сутності жорстокого поводження з дітьми, видів насильства та його циклічного характеру; типів поведінки людини та механізмів її виникнення; сутності девіантної поведінки, її ознак, чинників, що впливають на формування девіантної поведінки; принципів та методів сімейного виховання дітей; особливостей дисциплінування, важливості спрямування, керування та контролю поведінки дитини; алгоритму формування соціально прийнятої / просоціальної поведінки дитини; методів, технік та ресурсів, що допомагають керувати стресовими ситуаціями та виходити зі стану психологічного навантаження.

Операційний компонент готовності визначатиметься володінням такими уміннями, як оцінювати та визначити потреби дитини, дорослої людини за її емоційним виявом, поведінкою та відповідно до життєвих обставин; ретельно планувати й організовувати процес надання послуги з патронату над дитиною; готувати дитину до зустрічі з біологічними батьками, надавати підтримку після такої зустрічі; якщо зустріч з батьками не відбулася, спостерігати за реакцією дитини до запланованої зустрічі та після повідомлення про те, що зустріч не відбудеться; спостерігати та визначати зміни в поведінці дитини з урахуванням її віку, особливостей розвитку та життєвої ситуації; виявляти на конкретному прикладі чинники та умови, які призводять до порушення у розвитку дитини; визначати конкретні дії, що сприятимуть задоволенню потреб та досягненню позитивних змін у поведінці дитини; аналізувати динаміку стану та поведінки дитини; вести журнал спостережень; адекватно реагувати на непередбачувану поведінку дитини; обирати стратегії втручання, які запобігатимуть виникненню ситуації заподіяння шкоди дитині, допомагатимуть змінювати небажану поведінку дитини, усвідомлювати небезпеку; надавати дитині домедичну допомогу; аналізувати власний стан та визначати наявність симптому „емоційного вигорання”; добирати та використовувати ефективні засоби впливу на власний психоемоційний стан; визначати свою роль у роботі міждисциплінарної команди та приймати рішення в найкращих інтересах дитини [1].

Висновки. В умовах російсько-української війни, що супроводжуються осиротінням та знедоленням українських дітей, все більшої актуальності набуває патронатне батьківство як форма влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, як форма тимчасового догляду, виховання та реабілітації дитини у іншій родині - родині патронатного вихователя. З огляду на об'єктивні складні життєві обставини вносяться необхідні зміни до нормативно-правової бази функціонування патронатного батьківства, зокрема - правила надання послуги патронату над дитиною під час воєнного або надзвичайного стану та у разі виникнення загрози життю чи здоров'ю дитини. Патронатне батьківство вимагає якісної підготовки, зокрема забезпечення когнітивного та операційного компонентів готовності патронатних батьків до створення безпечного та сприятливого родинного середовища для дитини, яка залишилась без батьківської турботи.

Література

1. Методичні рекомендації щодо пошуку та відбору кандидатів у патронатні вихователі

<https://www.msp.gov.ua/files/deinst/patronat/%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%A0%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97%D0%92%D1%96%D0%B4%D0%B1%D1%96%D1%80%20%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B8%D0%B4%D0%B0%D1%82%D1%96%D0%B2.pdf>

2. Про внесення змін до Порядку створення та діяльності сім'ї патронатного вихователя, влаштування, перебування дитини в сім'ї патронатного вихователя <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/581-2022-%D0%BF>

3. Реформування системи виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування під час війни, а також про розвиток сімейних форм виховання. <https://www.msp.gov.ua/news/22780.html>

References.

1. Methodychni rekomendatsii shchodo poshuku ta vidboru kkandydativ u patronatni vykhovatelyi

<https://www.msp.gov.ua/files/deinst/patronat/%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%A0%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97%D0%92%D1%96%D0%B4%D0%B1%D1%96%D1%80%20%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B8%D0%B4%D0%B0%D1%82%D1%96%D0%B2.pdf>

2 Pro vnesennia zmin do Poriadku stvorennia ta diialnosti simi patronatnoho vykhovatelya, vlashtuvannia, перебування дитини в сім'ї патронатного вихователя <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/581-2022-%D0%BF>

3 Reformuvannia systemy vykhovannia ditei-syrit ta ditei, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannia pid chas viiny, a takozh pro rozvytok simeinykh form vykhovannia. <https://www.msp.gov.ua/news/22780.html>

Abstract. *Certain aspects of foster parenting as an actual form of placement of orphans and children deprived of parental care in wartime conditions in Ukraine were studied. The essence of the concept of "patronage", the legislative provision of the existence of the specified form of placement of children, has been defined. The question of forming the readiness of candidates for foster parenthood is highlighted, in particular, the expediency of the scientific approach is presented by taking into account the theories of attachment, recovery, crisis intervention, age periodization of personality development, andragogy. The question of the cognitive and operational components of the readiness of foster carers to ensure a favorable family environment for the child is considered.*

Key words: *foster care, foster care educators, orphans and children deprived of parental care, placement, readiness for foster parenting.*

УДК 37.015.31:316.42

THE USE OF BIOGRAPHICAL KNOWLEDGE IN THE EDUCATIONAL PROCESS AS A RESOURCE FOR THE DEVELOPMENT OF SOCIAL COMPETENCE OF STUDENTS.

ВИКОРИСТАННЯ БІОГРАФІЧНИХ ЗНАНЬ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ, ЯК РЕСУРС ДЛЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ.

Oleksenko S.V./Олексенко С. В.

ORCID: 0000-0001-7527-1778

*Institute of in-Service Training, Boris Grinchenko Kyiv University,
Kyiv, Tychyny, 22-a,*

*Інститут післядипломної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка,
Київ, Тичини, 22-а, 02152*

Анотація. В статті аналізуються можливості, які дає використання біографічних знань на уроках історії, українознавства, громадянської освіти для розвитку соціальних компетентностей учнів. Зазначається, що робота з біографічними матеріалами, індивідуальними історіями, як історичних особистостей, так і пересічних учасників історичних подій сприяє ідентифікації учнів як членів певних спільнот, громадян України; допомагає зрозуміти власні цінності; вибудовувати свої стратегії поведінки в конфліктах, у взаємодії з людьми з відмінними ідеями та цінностями, в ситуаціях вибору та прийняття рішення, при переживанні критичних ситуацій; сприяє усвідомленню цінності людини та її життя, повазі до досвіду, життєвої позиції, способу життя, думки інших людей.

Ключові слова: соціальна компетентність, біографічні знання, біографічний метод, історична освітня галузь.

Вступ

Сучасна освітня практика значну увагу приділяє розвитку компетентностей учнів, що передбачає поєднання знань та умінь з різних галузей, різних поглядів, способів мислення, навичок, особистих якостей. Орієнтованість освіти на практичне застосування отриманих знань, на розвиток умінь та формування ставлень, створює умови для забезпечення конкурентоздатності здобувачів освіти в сучасному світі.

Важливою складовою реалізації цієї мети є соціальні компетентності, які допомагають адаптуватися в умовах, що змінюються, взаємодіяти з соціальним оточенням, реалізувати свій особистісний потенціал.

В історичній та громадянській освітній галузі є значні можливості для розвитку соціальної компетентності, яка реалізується в процесі опрацювання матеріалів з історії, українознавства, громадянської освіти. І одним з таких ресурсів є робота з біографічними матеріалами, індивідуальними історіями, як історичних особистостей, так і пересічних учасників історичних подій.

Соціально-психологічному аспекту цієї роботи не достатньо приділяється уваги, оскільки це вимагає поєднання знань з історії, психології, соціології. Хоча інтерес практиків та потреба в розширенні спектру засобів, які б допомагали розвивати соціальні навички зростає.

Мета статті: проаналізувати можливості, які дає використання біографічних знань на уроках історії, українознавства, громадянської освіти для розвитку соціальних компетентностей учнів.

Основна частина

Робота з біографічними матеріалами використовується в літературознавстві, історії, соціології, психології. Зокрема, в психології біографічний метод використовується як спосіб дослідження особистості як суб'єкта життя, який допомагає проаналізувати життєвий шлях людини, визначити домінуючі стратегії поведінки. Цей метод є допоміжним в роботі з клієнтом і включає аналіз людської документації, свідчень сучасників, продуктів діяльності самої людини. На думку Шарошкіної Н.Г. «біографічний метод має дуже багато спільного з методом включеного спостереження і по суті є однією різновидністю етнографічного підходу до «аналізу випадку». Відмінністю біографічного методу можна вважати велику сфокусованість на унікальних аспектах історії життя людини (іноді – групи, організації) і на суб'єктивному, особистісному підході до опису людського життя»[4, с.40].

На межі історії та психології виник напрям історичних досліджень – психоісторія, який використовує психоаналітичні концепції тлумачення і пріоритетом є не так опис, як пояснення подій, що відбулися [1, с.155].

Литвинюк Л. В. зазначає, що концепція організації біографічного навчання в сучасній школі передбачає: проведення дослідження особистості школяра класним керівником і працівниками соціально-психологічної служби навчального закладу; стимулювання рефлексії учня шляхом організації проведення ним самодосліджень (резюме, автобіографія, дослідження родоvodu, біографічні проекти); залучення школяра до пошуково-дослідницької діяльності з освітнього краєзнавства (укладання історій шкіл, вивчення передового педагогічного досвіду вчителів крізь призму їхніх біографій, у рамках краєзнавчо-пошукових експедицій, біографічний метод у навчанні літератури, історії тощо); ознайомлення із біографічним досвідом інших осіб (учителів, батьків, лідерів громади, визначних постатей українського суспільства та світу) [2, с. 36].

Можливості для розвитку соціальної компетентності учнів в процесі роботи з біографічними матеріалами в історичній освітній галузі.

Отже, включення в освітній процес біографічного методу, який передбачає роботу з біографічними фактами, его-джерелами, мемуарами, кореспонденційною автобіографією, тощо, може забезпечувати виконання різних освітніх завдань, відповідно до потреб освітньої галузі. Завдяки акцентуванню уваги на певних аспектах біографії, спрямуванню дослідницького інтересу учнів на отримання відповідей на ті чи інші проблемні питання, вчитель може сприяти формуванню умінь та ставлень в межах різних ключових компетентностей.

Використання біографічних знань на уроках суспільно-гуманітарних дисциплін дає можливість учням:

- дослідити історичні процеси, явища через особисті історії, біографії учасників цих подій;
- визначити чинники формування історичних діячів як «продукту» свого історичного часу;
- через емоційне проживання, наближення до особистої історії історичних

постатей чи сучасників подій зрозуміти соціальні процеси, цінності, притаманні тогочасному суспільству;

- виділити маркери соціальної ідентичності тих чи інших спільнот;
- проаналізувати досвід переживання особистістю чи спільнотою критичних ситуацій, надзвичайних подій (можливо, трагічних, травматичних), ситуацій вибору та визначити копінг-стратегії (конструктивні чи деструктивні) для виживання та адаптації.

Для розвитку соціальних компетентностей в межах громадянської та історичної освітньої галузі, визначених в Державному стандарті базової середньої освіти, можна виділити уміння та ставлення, формуванню яких допомагає використання біографічних знань. А саме, такі уміння:

- ідентифікувати себе як члена різних спільнот, громадянина України;
- знаходити історичні приклади залагодження суперечностей і конфліктів;
- досягати порозуміння та налагоджувати співпрацю з іншими особами з відмінними ідеями та цінностями, використовуючи досвід інших осіб, зокрема взятий з історії.

Та формування таких ставлень:

- усвідомлення цінності людини, її життя, здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки;
- повага до законів і традицій, досвіду інших народів, релігій та культур;
- толерантне ставлення до життєвої позиції іншої особи, громадської думки, особливостей соціальної поведінки, способу життя та форм самовираження інших осіб [3].

Біографічні матеріали можна опрацьовувати, аналізувати на уроках використовуючи такі методи як проектна діяльність, дискусія чи «Оксфордські дебати», декодування фото та відео-матеріалів, метод аналізу та вирішення проблем та ситуацій, моделювання ситуацій, «Жива бібліотека», «Приклади з життя», «Джиг-со», «Коло ідей», «Коло цінностей», «Детективи».

Також, можна використати створення психологічного портрета історичної особистості, що не є окремим методом, але є психологічним аспектом історичного дослідження.

При цьому потрібно враховувати вікові особливості сприйняття біографічних даних, індивідуальних історій, его-джерел та навички роботи з такими матеріалами.

Висновки

Використання біографічних знань в освітньому процесі в межах громадянської та історичної освітньої галузі сприяє ідентифікації учнів як членів певних спільнот об'єднаних спільними цінностями, громадян України; через наближення до особистої історії історичних постатей допомагає учням зрозуміти власні цінності; допомагає їм, орієнтуючись на історичні приклади, поведінку діячів минулого та спільнот, вибудовувати свої стратегії поведінки в конфліктах, у взаємодії з людьми з відмінними ідеями та цінностями, в ситуаціях вибору та прийняття рішення; аналізуючи досвід переживання особистістю чи спільнотою критичних ситуацій, надзвичайних подій учні можуть формувати власні конструктивні копінг-стратегії поведінки в подібних ситуаціях. Також, завдяки

роботі з біографічними матеріалами у учнів формується усвідомлення цінності людини та її життя, повага до досвіду, життєвої позиції, способу життя, думки інших людей.

Література:

1. Драч О.О. Міждисциплінарні історичні дослідження: психоісторія як напрям наукових студій// Українська історична наука в сучасному освітньому та інформаційному просторі: монографія / Наукова редакція д.і.н. проф. О.О.Салати. - Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2018. - 356 с.
2. Литвинюк Л. В. Герменевтичні та нарративні аспекти біографічного методу в освіті: життєтворчі перспективи / Л. В. Литвинюк // Постметодика. – 2017. – № 4. – С. 23–41.
3. Постанова Кабінету міністрів України від 30 вересня 2020р.№ 898 «Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти» <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898>
4. Шарошкіна Н.Г. Біографічні дослідження в дискурсі розвитку культури педагога / Шарошкіна Наталія Геннадіївна. – К.: 2013. – 104 с.

References.

1. Drach O.O. Mizhdystyplinarni istorychni doslidzhennia: psykhoistoriia yak napriam naukovykh studii// Ukrainska istorychna nauka v suchasnomu osvithomu ta informatsiinomu prostori: monohrafiia / Naukova redaktsiia d.i.n. prof. O.O.Salaty. - Vinnytsia: TOV «TVORY», 2018. - 356 s.
2. Lytvyniuk L. V. Hermenevtychni ta naratyvni aspekty biohrafichnoho metodu v osviti: zhyttietvorchi perspektyvy / L. V. Lytvyniuk // Postmetodyka. – 2017. – № 4. – S. 23–41.
3. Postanova Kabinetu ministriv Ukrainy vid 30 veresnia 2020r.№ 898 «Pro deiaki pytannia derzhavnykh standartiv povnoi zahalnoi serednoi osvity» <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898>
4. Sharoshkina N.H. Biohrafichni doslidzhennia v dyskursi rozvytku kultury pedahoha / Sharoshkina Nataliia Hennadiivna. – K.: 2013. – 104 s.

Abstract. *The article analyzes the opportunities provided by the use of biographical knowledge in the lessons of history, Ukrainian studies, and civic education for the development of students' social competencies. Social skills and attitudes are highlighted within the civic and historical educational field, the formation of which is facilitated by work with biographical materials and individual stories. It is noted that this work contributes to the identification of students as members of certain communities, citizens of Ukraine; helps to understand one's own values; build your strategies of behavior in conflicts, in interaction with people with different ideas and values, in situations of choice and decision-making, when experiencing critical situations; promotes awareness of the value of a person and his life, respect for experience, life position, way of life, opinions of other people.*

Key words: *social competence, biographical knowledge, biographical method, historical educational field.*

Стаття надіслана: 22.07.2023 р.
Олексенко С.В.

УДК 740

**COMMUNICATIVE CULTURE AS A SUCCESS FACTOR BUSINESS
COMMUNICATION IN THE MANAGEMENT SYSTEM
КОМУНІКАТИВНА КУЛЬТУРА ЯК ФАКТОР УСПІШНОСТІ
ДІЛОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ**

Cherusheva G. V./ Черушева Г. Б.*Phd, assoc.prof. /к. н. н., доц. /**Head of the career guidance department**Завідувач відділом профорієнтаційної роботи**ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9652-0913>**National Academy of Statistics, Accounting and Auditing,**м. Київ, Підгірна 1, 04107**Національна академія статистики, обліку та аудиту,**м. Київ, Підгірна 1, 04107*

Abstract. *The article discusses the conceptual foundations of communication culture, defines the key role of communication in the management system, reveals the essence of the concept of "communication competence" and its structural components. Based on the analysis of psychological and pedagogical literature, as well as the Standard of Higher Education of Ukraine for the specialty 073 "Management" (2018) and qualification characteristics, the requirements for professional communication of managers and innovative competencies in the structure of communication competence are defined. It is concluded that professional communication is an integral and important component in the structure of professional activity of a manager of any professional orientation, and the effectiveness of managerial communication largely depends on a set of individual and personal qualities.*

Key words: *communicative culture, communicative competence, managerial communication, innovative competences.*

Introduction.

An important component of the professional and psychological readiness of economic managers is communication culture, which reveals a set of abilities and qualities to ensure effective communication in the system of business relations.

The implementation of all types of management activities, from making management decisions, human resource development, innovative design, creating partnerships to interpersonal interaction in the team, is impossible without managerial communication.

Business communication as a type of activity is aimed at the effective development of the entire organisation, and at the same time is an important factor in creating a comfortable social and psychological environment, an effective factor in the professional and career growth of each member of the workforce, and the formation of managerial leadership qualities through a system of relationships.

The study used theoretical analysis, systematisation and generalisation of scientific psychological literature on the issue.

Main text.

Increasing labour productivity and efficient performance of professional tasks require a high level of communication culture of management personnel, development of their innovative competences, and expansion of the variety of communication methods in the field of business relations.

The socio-economic challenges of the communicative nature of organisational management determine the current directions of socio-psychological research of competence in the field of business communication (V. Zakharova, I. Petrovska, S. Petrushyna, E. Rudensky, N. Khryashcheva, V. Cherevko and others). However, the competence of managerial communication is mostly considered in the context of a specific professional direction of organisations' activities (O. Garashchuk, I. Gogol, A. Hrusheva, O. Dmytrenko, L. Karamushka, V. Kutsenko, V. Lugova, O. Lesko, L. Orban-Lembryk, O. Pilevych, M. Pryshchak, M. Smirnova). For example, I. Gogol considers the formation of communication competence of marketers; I. Plotnytska and M. Rud reveal the peculiarities of the development of communication abilities of civil servants and local government officials; the key problem of research by B. Kovalev L., A. Pavlyk. V., S. Fedina, R. Raupov is the development of business communications of enterprises.

For our study, the works of foreign scholars on management and communicative competence are of interest (Ralph H. Kilmann, K. W. Thomas, W. P. Richmond, Henri Fayol (2017), Frederick Winslow Taylor and others). While Frederick Winslow Taylor and Henri Fayol consider communication competence in the context of scientific management, industrial and general management, Ralph H. Kilmann and K. W. Thomas are already trying to define the strategy and tactics of communication, as well as to reveal the mechanisms of psychological measurement of conflict resolution behaviour.

The definition of the concept of "communicative culture" and its structural components is in the focus of attention of many scholars (O. Korniyaka, Y. Malyk, O. Mudryk, S. Sarnovska, S. Serhiy, M. Rud, E. Rudenskyi and others). Thus, studying the development of communication skills of civil servants, I. Plotnytska and M. Rud present communicative culture as: ... "the ability to coordinate and correlate one's actions with others, acceptance and receptivity of the other, selection and presentation of arguments, putting forward alternative explanations, discussing the problem, understanding and respecting the opinions of others and, on this basis, to regulate relations to create a community of communicators in achieving a common goal of activity; the need for the other, for expanding the boundaries of communication, comparing points of view, the ability to take the position of the counterparty; readiness for flexible tactful interaction with the other, for reflective activity, for designing communicative [5, c.12-13].

Despite the various approaches and theoretical discussions, the authors share the common opinion that communication culture should be considered as an element of the professional culture of a manager with a focus on the other subject of the communication process. It is also generally accepted that communication at any level is a process of information exchange, interaction, and the perceptual level of communication.

Managing an organisation or establishing external relations requires certain conditions for communicating with different categories of employees. In this content, the key thesis may be: "communication through interaction and for interaction", which contributes to the implementation of a whole range of practical tasks through a dialogue system of cooperation. In the process of communication, the intellectual and emotional

potential of all participants in the interaction, both the manager and the employees of the organisation, is activated, a creative, positive atmosphere of joint work is established, and the system of relationships is strengthened, based on mutual understanding and moral and ethical principles of communication and cooperation.

The basic components of business communication are clearly stated in the Standard of Higher Education of Ukraine for the first bachelor's degree in speciality 073 "Management" (2018), which form the basis of qualification requirements: "the ability to work in a team and establish interpersonal interaction in solving professional problems; the ability to create and organise effective communications in the management process; skills in analysing situations and communicating in various areas of the organisation's activities." [8]

The analysis of the qualification characteristics of a manager, a future head of organisations, allows us to identify the following requirements for professional communication: knowledge of the socio-psychological and moral and ethical foundations of business communication, key provisions of conflictology, rhetoric, etc.; a future manager should master the skills of organising and conducting public events, meetings, receptions, meetings, negotiations (presentations, press conferences, etc.); knowledge of the relevant styles of literary and business speech; fluency in Ukrainian and English.

Communicative competence as an integrative formation contains a set of innovative managerial competences, namely:

- the ability to establish partnerships and ensure constructive creative cooperation;
- information management skills;
- negotiation skills (this will allow the manager to exchange experience with partners and competitors, determine the terms of cooperation);
- engage the best employees in cooperation;
- skills and abilities to communicate with different categories of employees of the organisation, to be interested in their opinion (at meetings of the labour collective and at the interpersonal level);
- ability to listen carefully to other employees' points of view and treat them with respect;
- ability and skills to speak at forums, conferences, meetings
- possession of language culture skills, non-verbal means;
- ability to listen to the interlocutor, which contributes to understanding each other, conducting a constructive dialogue and is a sign of effective communication;
- ability to engage in constructive discussions;
- possession of skills in communication techniques;.
- should clearly articulate his/her thoughts, clearly communicate tasks, give instructions (this contributes to prompt and high-quality performance of tasks; establishing feedback to clarify operational actions and report on performance).

The effectiveness of managerial communication largely depends on the following individual and personal qualities of a manager

- demonstration of high morality in all matters and various situations of business communication (moral aspects of business relations, as an integral part of management, determine the ethical basis of relations between the manager and employees of the organisation, as well as the system of universal and moral values);

- the level of psychological culture of the manager, which involves understanding the psychology of management in general and the psychological foundations of business communication, influence on the course of negotiations and directly on partners, ensuring a positive emotional tone of business contacts, overcoming communication barriers and avoiding any manifestations of conflict, determining the strategy and tactics of communication (according to K. Thomas and R. Kilmann - confrontation or adaptation and compromise, partnership or avoidance, ignoring as a defence mechanism of the psyche) [11];

- a level of emotional culture that will ensure understanding of the interlocutor and his/her positive perception, formation of a pleasant impression of oneself in the process of communication, the ability to manage one's own mood, feelings and emotional state of the partner and to respond promptly to changes in his/her behaviour;

- initiative, creative thinking and creative approach (creativity, ingenuity, search for non-standard approaches to solving various production tasks and problem situations);

- the ability to thoroughly express and defend one's own position and bring it to the end, while maintaining self-control.

Possession of communication skills not only helps to establish business contacts, but also influences the development of these psychological properties and qualities of the leader's personality, thereby ensuring the overcoming of conflict situations in the organisation, the creation of an atmosphere of trust, goodwill and respect for each other, collective awareness of the tasks set and responsibility for their implementation.

A manager, being a recognised leader, thanks to his or her professional authority and universal qualities, has every opportunity to attract the attention of the team, to interest them with his or her worldview and vision of the organisation's development prospects, and the ability to motivate, inspire and mobilise people to achieve a high level of success. An important factor in the development of communication skills is the manager's awareness of his or her own capabilities and motivation to enrich communication experience, emotional and intellectual potential.

The analysis of the practical experience of managers of different levels has identified certain gaps in their psychological readiness, which complicates the processes of communication in its multidimensional manifestation. Experts confirm the insufficient level of psychological knowledge, which often manifests itself in the process of interpersonal business communication. Managers are not always able to identify and assess an employee's business qualities, professional awareness and potential. Insufficient knowledge of language culture in general complicates the process of public speaking.

In practice, we often face the problem of inept business image formation, i.e. the harmonious combination of the inner world of a person (his or her spirituality, intellectual content, cultural background) with a visual image (appearance, graceful

manner of behaviour, friendly look, positive emotional expression, etc.) Today, the "visual image effect" of a leader is a trend in the management system.

The main problems that many managers face are a relatively low perceptual level of communication, i.e., the rapid perception of the interlocutor, partner, understanding and formation of their image with inherent psychological properties, readiness for constructive dialogue, emotional state, dynamics of the communication process, etc. Perceptual communication is a special form of dialogue interaction where non-verbal means are key factors. Of particular importance in the process of communication is eye contact, which requires concentrated attention and observation, thus ensuring the perception and understanding of various non-verbal signals given by the interlocutor, as well as his expressive visual reactions to information and the entire process of interaction.

Possession of a sufficient level of perceptual perception of the object of communication, both its holistic image and individual behavioural manifestations, enables the manager to respond adequately, use effective reflection techniques, and, if necessary, adjust the course of communication to achieve successful results in solving production problems, practical tasks, etc. For example, the experience of marketing communications allows us to conclude that a marketer working with a client needs to anticipate and plan the negotiation process in advance, respond promptly to the client's problems and needs, which will ensure a favourable deal for both parties. If both parties are committed to mutual understanding, making a joint decision based on all the intricacies of the case, they will achieve the optimal effect in achieving individual and common goals and intentions.

The perceptual level of communication involves combining the cognitive aspects of interaction with the emotional component, which will ensure, on the one hand, awareness of one's own self, one's potential capabilities, as well as existing communication competencies, on the other hand, understanding other people in certain situations, i.e. the ability to "read other people", form a holistic image of the interlocutor, and, through mental perceptual mechanisms (identification, attraction, empathy), determine his/her internal mental state, understand his/her intentions and attitudes. Based on the analysis of the qualification requirements of future managers and the level of their readiness for managerial communication, the issue of strengthening psychological training aimed at forming a communication culture, mastering the arsenal of communication techniques in the context of various production situations arises. The solution to these problems is possible through the use of potential opportunities of educational activities of higher education institutions, in particular, in the study of normative and alternative disciplines.

Thus, it can be concluded that the maximum realisation of the manager's communication potential depends on his/her communication competence (awareness of the importance of communication activities, communication knowledge and skills in management), knowledge of his/her own communication capabilities and communication characteristics of communication partners, systematic updating of knowledge on the theory and practice of communication (we are talking about the communication training of managers, technological and methodological tools of communication).

Conclusions.

Based on the analysis of foreign and modern Ukrainian psychological and pedagogical research and practical experience, the key role of communication in the management system is determined, which is an important component in the structure of the professional activity of a manager.

Through a comparative analysis of different approaches to defining the concept of communication culture, it is proved that there are no fundamental differences between them, except for the specifics of professional orientation, and the authors share the common opinion that communication culture should be considered as an element of the professional culture of a manager with a focus on the subject of the communication process.

The conceptual foundations of communicative culture, its content and component structure are considered and substantiated, the basic knowledge necessary for professional communication (socio-psychological and moral and ethical foundations of business communication, key provisions of conflictology, rhetoric, etc.)

The complex of innovative managerial competences that form the basis of communicative competence as an integrative formation is defined and it is proved that the effectiveness of managerial communication largely depends on a set of individual and personal qualities.

The practical experience of managers of different levels has allowed us to identify an insufficient level of psychological competence, in particular the perceptual level of communication, which complicates communication processes.

We see prospects for further research in the search for and identification of potential opportunities for psychological training of managerial personnel in the system of higher education on the basis of updating the content and methods of teaching aimed at forming a communicative culture, mastering the arsenal of communication techniques in the context of various production situations.

References

1. Gogol, I. (2020). Development of communicative competence of future marketers in the process of professional training / Iryna Hohol, Valentyna Kochyna // *Topical issues of the humanities: interuniversity collection of scientific works of young scientists of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University* / [ed: Helvetica Publishing House, 2020. 27, Vol. 1, pp. 280-285.

2. Hrynko, T. V., Gviniashvili, T. Z., & Zahynailo, V. A. (2022). The role of leadership and communication in ensuring the development of modern entrepreneurial structures. *Business Inform.* 2022. №5. C. 75-83.

3. Gron, O. V., & Satusheva, K. V. (2019). Modern communication technologies in international business. *Modelling of the regional economy.* 2019. Issue 2 (34). C. 86-96

4. Kovalev, B. L., Pavlik, A. V., & Fedina, S. M. (2020). *Business communications: lecture notes.* Sumy: Sumy State University, 2020. 113 c.

5. Pryshchak, M.D., & Lesko, O.Y. (2016). *Communicative principles of people management. Psychology of management in the organisation: a textbook.* 2nd edition, revised and supplemented. Vinnytsia, 2016. C. 90-98.

6. Raupov R. (2020). Development of business communications of enterprises in the face of change. Regional aspects of the development of productive forces of Ukraine. 2020. № 25. С.102-107.

7. Development of communicative abilities of civil servants and local self-government officials: a study guide / National Academy for Public Administration under the President of Ukraine, Department of Organisational and Applied Research, Dnipro Regional Institute of Public Administration; [I. M. Plotnytska et al.

8. Standard of Higher Education of Ukraine: first bachelor's degree Speciality 073 "Management" 29.10.2018

9. Cherusheva G. (2023). Conceptual approaches to the definition of "soft skills" in modern models of managerial competence / Organisational Psychology. Economic psychology. No. 1(28)/ 2023, 128-137. <https://doi.org/10.31108/2.2023.1.28.13УДК159.9>

10. Fayol, Henri. (2017). Administration industrielle et générale / Paris. — Dunod et Pina t. — 1917. — 174 p.

11. Ralph H. Kilmann & K. W. Thomas. (1977). "Developing a Forced-Choice Measure of Conflict-Handling Behavior"(англ.) // Educational and Psychological Measurement. — 1977.

12. Richmond, V.P. (2005). Organizational Communication for Survival : Making Work, Work/ V.P. Richmond, J.C. McCroskey, L.L. McCroskey. ± Third Edition, 2005. ± P. 59.

13. Frederick Winslow Taylor.(2011). The Principles of Scientific Management, Harper, 1911.± P. 144

Література:

1. Гоголь, І. (2020). Розвиток комунікативної компетентності майбутніх маркетологів у процесі фахової підготовки / Ірина Гоголь, Валентина Кочина // Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузів. зб. наук. пр. молод. вчених Дрогобиц. дер ж. педагог. ун-ту імені Івана Франка / [ред.-упор. М. Пантюк, А. Душний, І. Зимомря]. – Дрогобиц: Видав. дім «Гельветика», 2020. – Вип. 27, т. 1. – С. 280-285.

2. Гринько, Т. В., Гвініашвілі, Т. З., & Загинайло, В. А. (2022). Роль лідерства та комунікацій у забезпеченні розвитку сучасних підприємницьких структур. Бізнес Інформ. 2022. №5. С. 75–83.

3. Гронь, О. В., & Сатушева, К. В. (2019). Сучасні технології комунікацій в міжнародному бізнесі. Моделювання регіональної економіки. 2019. Вип. 2 (34). С. 86-96

4. Ковальов, Б. Л., Павлик, А. В., & Федина, С. М. (2020). Бізнес-комунікації : конспект лекцій. Суми: Сумський державний університет, 2020. 113 с.

5. Прищак, М.Д., & Лесько, О.Й.(2016). Комунікативні засади управління людьми. Психологія управління в організації : навчальний посібник. 2-ге вид., перероб. і доп. Вінниця, 2016. С. 90-98.

6. Раупов Р. (2020). Розвиток бізнес-комунікацій підприємств в умовах змін. Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України. 2020. № 25. С.102-107.

7. Розвиток комунікативних здібностей державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування : навч.-метод. посіб. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Упр. орг. фундамент. та приклад. дослідж., Дніпропетр. регіон. ін-т держ. упр.; [І. М. Плотницька та ін.] — К.: НАДУ, 2010. — 43 с.

8. Стандарт вищої освіти України: першого бакалаврського рівня Спеціальність 073 «Менеджмент» 29.10.2018

9. Черушева Г. (2023). Концептуальні підходи до визначення «soft skills» у сучасних моделях управлінської компетентності /Організаційна психологія. Економічна психологія. No 1(28)/ 2023, 128-137. <https://doi.org/10.31108/2.2023.1.28.13УДК159.9>
10. Fayol, Henri. (2017). Administration industrielle et générale / Paris. — Dunod et Pina t. — 1917. — 174 p.
11. Ralph H. Kilmann & K. W. Thomas. (1977). “Developing a Forced-Choice Measure of Conflict-Handling Behavior”(англ.) // Educational and Psychological Measurement. — 1977.
12. Richmond, V.P. (2005). Organizational Communication for Survival : Making Work, Work/ V.P. Richmond, J.C. McCroskey, L.L. McCroskey. ± Third Edition, 2005. ± P. 59.
13. Frederick Winslow Taylor.(2011). The Principles of Scientific Management, Harper, 1911.± P. 144

Анотація. У статті розглянуто концептуальні основи комунікативної культури, визначена ключова роль комунікації в системі управління, розкривається сутність поняття «комунікативна компетентність» та її структурні компоненти. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури, а також Стандарту вищої освіти України спеціальності 073 «Менеджмент» (2018) та кваліфікаційної характеристики визначені вимоги до професійного спілкування менеджерів й інноваційні компетенції, як компоненти комунікативної компетентності. Зроблено висновки, що професійне спілкування є невіддільним і важливим складником в структурі професійної діяльності керівника будь-якої професійної спрямованості, а ефективність управлінської комунікації в значній мірі залежить від комплексу індивідуально-особистих якостей.

Ключові слова: комунікативна культура, комунікативна компетентність, управлінське спілкування, інноваційні компетенції.

**LEARNING FOREIGN LANGUAGES IN HIGHER EDUCATION
INSTITUTIONS BASED ON DISTANCE FORM OF EDUCATION
ВИКОРИСТАННЯ ДИСТАНЦІЙНИХ ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ У ВИКЛАДАННІ
ІНОЗЕМНИХ МОВ**

Yeni I. S. / Єні І. С.

teach. assist. / асист. викл.

ORCID: 0000-0003-2889-4627

Parnus K. I. / Парнус К. І.

teach. assist. / асист. викл.

ORCID: 0000-0003-1811-0980

State University Zhytomyr Politechnic, Zhytomyr, Chudnivska St, 103, 10005

Державний університет «Житомирська політехніка», Житомир, Чуднівська 103, 10005

Abstract. *Nowadays, new computer technologies have a significant impact on education. The roles of teachers and students are changing, the share of self-learning is increasing, and "lifelong education" is shifting to "lifelong education". Computer technologies are already being actively introduced into the educational process, in particular the teaching of foreign languages, in many educational institutions.*

The article presents the main advantages of distance learning, taking into account the conditions of today. However, despite the indisputable advantages of the latest computer technologies, distance learning must be based on a developed system of foreign language teaching methods. A large list of challenges and time-consuming work appears in front of education seekers and teachers. Mastering the latest technologies and ultimately teaching a foreign language in conditions of a pandemic and forced isolation is an integral part of modern education. The main issues of ensuring the possibility of practical language learning using types of synchronous or asynchronous interaction in the conditions of distance learning were identified and the development of communicative competences supported by computer technologies was analyzed. A combination of network hypertext capabilities and a system of learning methods is considered the most useful for language acquisition.

Keywords: *computer technologies, foreign language, foreign language acquisition, learning technologies, distance education, distance learning system, online environment, professional training.*

Нещодавні суспільні зміни засвідчили неминучість інформаційної ери, яка характеризується безпрецедентним оперуванням даними. Інформаційно-комунікаційні технології є невід'ємною частиною сучасного суспільства. Все більше даних діджиталізується, і близько 90% усієї доступної інформації зберігається в цифровому вигляді у комп'ютерних мережах. Розвиток нових методів отримання інформації стає все більш і більш масштабним, і нові методи спілкування мають великий вплив на галузь освіти.

Одним із завдань сучасних систем мовної освіти є надання кожному відкритого доступу до освіти протягом усього життя з урахуванням власних інтересів, здібностей і потреб. В даний час, в епоху бурхливого розвитку комп'ютерних технологій, а також у зв'язку з останнім поширенням пандемій та військових подій, використання дистанційного навчання для вивчення мови стає все більш популярним [4]. Деякі дослідники та викладачі вищих навчальних закладів вважають, що перехід на комп'ютерні системи навчання мов значно підвищить ефективність професійної підготовки у вищих навчальних закладах.

Варто зазначити, що результати дистанційного навчання такі ж хороші або й навіть кращі, ніж ті, які учні отримують у традиційних аудиторіях.

Мета статті. Стаття спрямована на загальний аналіз сучасного стану засобів системи дистанційного навчання для оволодіння мовою та розглядає принципові підходи до вибору освітнього контенту, що підходить для професійної мовної підготовки.

Розглядаючи суспільний розвиток як зміну стадій, прихильники теорії інформаційного суспільства пов'язують його з домінуванням комп'ютерних технологій після оволодіння другою мовою. Дистанційне навчання іноземних мов привернула увагу вчених [3] насамперед у відповідь на вимоги більшої гнучкості розкладу, не обмеженого часом та місцем [1].

В даний час питання дистанційного навчання набувають все більшої актуальності. Людям потрібна гнучкіша система вищої освіти, що дозволяє здобувати основну або додаткову освіту без відриву від основної діяльності, а також забезпечує рівні можливості для всіх. При цьому дедалі очевиднішою стає необхідність створення умов для безперервної освіти та навчання, збільшення часу пристосування до вимог ринку.

Завдання ефективної організації навчального процесу для успішного вивчення мови в умовах практично самостійної освітньої діяльності, спричиненої рядом факторів та ізоляцією сил, ускладнюється. Особливості навчання іноземної мови полягають у тому, що метою навчання є не так отримання знань про сам предмет (мовна компетенція), скільки розвиток певних умінь і навичок різної комунікативної діяльності (комунікативна компетенція). До них належать уміння осмислювати текст іноземною мовою, розуміти співрозмовника, висловлювати свої думки в усній чи письмовій формі. З огляду на комунікативну специфіку іншомовного предмета дистанційне навчання, що використовується для теоретичних дисциплін лекційного типу, неможливо застосувати до викладання мов. У зв'язку з цим пошук оптимальних дистанційних методів та прийомів навчання іноземної мови є складним завданням.

Трансформація підходу до оволодіння мовою стала можливою на основі розвитку комп'ютерних технологій, що є ключем до модернізації освіти. У ряді країн комп'ютерні технології розглядаються як ключовий компонент підвищення якості освіти за рахунок зміни навчальних планів, навчання новим практичним навичкам та різноманітності змісту дисциплін. По-перше, комп'ютерні комунікаційні технології переважно використовувалися полегшення доступу до освіти для різних соціальних груп, поліпшення процесу самонавчання, і навіть задоволення особливих потреб різних категорій учнів [1].

Сучасна тенденція до комп'ютеризації у суспільстві охоплює і систему освіти, що найчастіше відбувається як ініціатива навчальних закладів, професійно-педагогічних спільнот та окремих педагогів і лише потім реалізується у вигляді різноманітних директивних документів [1]. Проте цілком очевидно, що єдиної політики впровадження комп'ютерних технологій у освітній процес як загальноприйнятої довгострокової національної стратегії немає.

Безперечно, у перехідний період оголюються різні соціально-економічні

проблеми, зокрема питання освіти. Сучасні технології неспроможна усунути більшість цих труднощів. Проте вони сильно залежать від діапазону комп'ютерних комунікацій, що використовуються в навчальному процесі. В іншому випадку суспільству загрожує хронічне відставання та непослідовність у вирішенні поставлених перед нами завдань.

Ті самі питання актуальні й у більш вузького рівня мовної освіти, оскільки у цій сфері залишаються самі проблеми. Ґрунтуючись на своїй онтологічній природі, комп'ютерні технології відкривають широкі можливості для практичного навчання мов. Серед них різні види взаємодії «викладач-студент» та «студент-студент» в умовах дистанційного навчання, а також можливості спілкування з носіями мови, які перебувають у будь-якій точці світу, у синхронному чи асинхронному режимі. Співрозмовниками іноземною мовою можуть бути окремі особи, невелика група або навіть глобальна міжнародна конференція за участю сотень та тисяч людей по всьому світу.

Лінгвістична освіта має свої специфічні завдання відповідно до загальноосвітніх завдань. Одним із них поряд із набуттям соціокультурної та лінгводидактичної є розвиток комунікативної компетенції. Комп'ютерні технології сприяли появі нових напрямів, таких як комп'ютерна лінгводидактика. Концепція дистанційного навчання іноземної мови стала широко використовуватися поряд із традиційними очними методами навчання.

Впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у систему освіти вищих навчальних закладів потребує вдосконалення існуючих та розробки нових технологій дистанційного навчання, що слугують підвищенню ефективності взаємодії викладачів та студентів. За допомогою цих технологій виявляється активний вплив на процес навчання, оскільки їх застосування змінює схему передачі знань та методи навчання.

Існує ряд переваг та можливостей у використанні комп'ютерних технологій та комп'ютерного навчання. Найбільш очевидними з них є підвищення мотивації здобувачів освіти, інтерактивність завдань та простота встановлення взаємодії «викладач-студент» та «студент-студент».

Комп'ютери, безперечно, є привабливим інструментом для молодого покоління, що підросло, і більшість з них належить до так званого мережевого покоління. Вони очікують, що вчителі широко використовуватимуть цю технологію у навчанні. Вправи нудні на уроках, але у формі інтерактивних або рольових ігор вони мотивують учнів, тести з негайними відповідями стимулюють учнів до роботи з мовою, але водночас роблять це із задоволенням та інтересом. Ефективність навчання підвищується за рахунок можливостей, що надаються комп'ютерними технологіями, що впливає на його організацію та скорочує рутинні операції, допомагає викладачам творчо та продуктивно використати свій час.

Використання інформаційно-комп'ютерних технологій у системі освіти значно прискорює передачу знань, підвищуючи якість навчання та освіти. Ефективне впровадження цих технологій у освіту є важливим чинником створення системи освіти, що відповідає вимогам інформаційної освіти, та процесу реформування традиційної системи освіти з урахуванням вимог

сучасного інформаційного суспільства. При дистанційному навчанні спілкування між студентом та викладачем відбувається за допомогою інформаційних технологій та засобів зв'язку. При цьому вони мають можливість використовувати синхронні методи, до яких належать чат і відеоконференції. А ще вони можуть використовувати несинхронні методи, до яких належать електронна пошта та різні месенджери. Слід зазначити, що у освітніх системах вищих навчальних закладів багатьох провідних країн світу замість традиційних форм у сучасних умовах все частіше використовується дистанційне навчання. Це особливо зручно для тих вікових і соціальних груп, які змушені віддавати перевагу навчанню без відриву від виробництва.

Статистичні дані свідчать про те, що комп'ютеризація процесу навчання іноземної мови на добре спланованій дидактичній основі дає низку переваг викладачам та студентам, забезпечує набагато більшу гнучкість та пристосованість освітнього процесу до конкретних завдань та умов. Викладач отримує можливість більш ефективно керувати навчанням (особливо у великих групах), підвищувати якість самостійної роботи студентів, швидко отримувати інформацію про їхню успішність, підвищувати ефективність дискусій та знижувати відсоток небажання студентів брати участь у різних видах діяльності.

Також студенти продемонстрували позитивне ставлення до дистанційного навчання та велику задоволеність навчанням, підвищилася їхня мотивація. Результати численних опитувань показали, що студенти із задоволенням використовують комп'ютери вивчення мови, охоче беруть участь у різноманітних дискусіях, висловлюючи свою думку у класі, а й після занять різних форумах й у дискусійних групах [3]. Ця комунікативна діяльність була особливо приваблива для студентів, які в силу свого характеру зазвичай уникали виступів перед публікою. Можливість виступити, не бачачи перед собою глядачів, – чудова нагода для таких студентів. Отримані відгуки також виявили інтерес студентів до виконання дослідницьких проектів в Інтернеті. Вони шукають конкретну інформацію самостійно, використовуючи веб-ресурси, що є гарним тренуванням для практичного застосування вивченого матеріалу. Також студентів залучає гнучкість та автономність системи дистанційного навчання, можливість займатися у зручний час та темпі, поза обмеженнями аудиторного навчання.

Комп'ютерні технології допускають різні способи спілкування незалежно від місцезнаходження його учасників. Група студентів може брати участь в обговоренні, іграх та симуляціях, створюючи короткі оповідання та діалоги. Вони спілкуються один з одним поза класною кімнатою, щоб виконати певні проекти, групові завдання та підготувати загальні курсові проекти. Технології відеоконференцзв'язку дозволяють включати до дискусії носіїв мови з будь-якої точки світу, що сприяє розвитку лінгвістичних, соціолінгвістичних, дискурсивних та кроскультурних компетенцій [2].

Ефективне дистанційне навчання іноземної мови має ґрунтуватися на спеціально створеному віртуальному мовному середовищі, що включає набір електронних засобів навчання та комунікації, що дозволяють організувати взаємодію суб'єктів освітнього процесу, розділених простором та часом.

Водночас дистанційне навчання має забезпечувати достовірну оцінку цього процесу.

Вивчення окремих аспектів мовної системи призводить до того, що жива мова іноді розглядається як ряд розрізнених елементів механічних правил граматики і довгих списків завчених слів, які повинні складатися за заданими інструкціями [5]. Очевидно, що найбільш продуктивним є інтегральний підхід до вивчення іноземної мови, що передбачає одночасні процеси оволодіння граматикою та лексикою із практичним спілкуванням.

Одним із найскладніших та трудомістких завдань для студентів є розвиток навичок письма. Іноді вона повністю ігнорується при дистанційному навчанні, незважаючи на те, що письмове спілкування є гострою необхідністю для дорослої освіченої людини. Однак дистанційне навчання письма завжди повинно мати смислове навантаження та здійснюватися в рамках особистого спілкування. І сума, і лексична норма можуть змінюватись.

Особливу увагу слід приділити можливості розробки автоматизованої процедури контролю знань. Після завершення модуля або курсу студенти повинні бути оцінені за їх роботу та досягнуті результати. Комп'ютерні технології могли б звільнити вчителя від стомлюючої перевірки домашніх завдань та контрольних.

При виборі та подачі навчального матеріалу вчителю слід пам'ятати, що на «дистанції» студент повинен почуватися «в аудиторії». Такого ефекту можна досягти, комбінуючи аудіо- та відеоматеріал. При поясненні нового навчального матеріалу основну увагу слід приділити якості та доступності аудіо- або відеозапису, який «дистанційний» студент, на відміну від «традиційного», може прослухати чи переглянути у зручний для нього час. себе, відтворити стільки разів, скільки необхідно для кращого запам'ятовування та засвоєння матеріалу. При цьому відтворення аудіо- та відеоматеріалів може здійснюватися у різній якості залежно від якості зв'язку та швидкості передачі даних.

Переваги комп'ютерного дистанційного навчання іноземних мов є очевидними. Студенти мають можливість займатися в будь-якому місці та у зручний час, а також у своєму власному темпі та ритмі. Відстань від місця знаходження студента до вишу не є перешкодою для ефективного навчального процесу. Студенти можуть спілкуватися з викладачем індивідуально або у групах. Крім того, вони мають можливість скласти індивідуальну навчальну програму з набору незалежних модулів курсу, яка відповідає їх потребам. В результаті знижуються витрати на навчання за рахунок більш ефективного використання навчальних площ, часу та технічних засобів.

Однак, незважаючи на безперечні переваги новітніх комп'ютерних технологій, дистанційне навчання обов'язково має спиратися на розроблену систему методик навчання іноземної мови. Слід зазначити, що в рамках дистанційного навчання вигідно використовувати комп'ютерні технології для діяльності в режимі реального часу, такої як уроки, консультації, дискусійні клуби, конференції та ін., зміцнює командний дух та підвищує самооцінку студентів. Це особливо важливо у зв'язку із специфікою вивчення іноземної мови.

У зв'язку з широким застосуванням комп'ютерних технологій акцент зміщується з викладання навчання. Учень стає центральною фігурою освітнього процесу, насамперед відповідальною за свій прогрес у навчанні. Вчитель перестає бути джерелом знань; при дистанційному навчанні ця роль передається штучно створеним освітнім комп'ютерним програмам. Викладач звільняється від контролюючих функцій та стає тьютором для студентів, основною функцією якого є організація та управління навчальним процесом.

Висновки. Безперечно, дистанційне вивчення іноземних мов – це крок уперед. Однак це вимагає створення вузом спеціального освітнього курсу, який дозволив би скористатися його очевидними позитивними сторонами та впоратися з деякими з перерахованих труднощів. При цьому з технічної точки зору для дистанційного навчання навчальні заклади не мають жодних перешкод. Потрібна інфраструктура вже є. При ефективній організації та повсюдному розвитку комп'ютерної мережі, незважаючи на великі витрати на початкових етапах, економічність та результативність навчання можуть бути вигідними для всіх його учасників.

Останні події, що відбуваються в суспільстві, вимагають змін у системі освіти, що зміщують її розвиток відповідно до потреб окремого учня. При цьому можливості здобуття освіти дистанційно за рахунок досягнення вищого рівня доступності повинні супроводжуватись підвищенням якості викладання та навчання. Питання організації надійного та ефективного оволодіння іноземною мовою, як і раніше, вимагає великої уваги з боку педагогічної та наукової громадськості.

Нові методи дистанційного навчання, що розробляються, завжди повинні гнучко поєднувати систематичну та оперативну взаємодію професійного педагога та пізнавальну роботу студента. Студент може вивчити як рекомендовану літературу, так і самостійно знайти інформацію в інформаційній мережі. Один із добрих способів перевірити свої мовні навички — подивитися художній фільм чи наукову програму іноземною мовою. Якщо заняття проводяться в малих групах, необхідно забезпечити взаємодію членів групи у рамках спільних мовних проєктів, можливо за участю іноземців. Ви можете організувати відеосемінари на конкретні теми. Крім того, показ коротких відеороликів під час заняття позитивно впливає на процес засвоєння навчального матеріалу.

Література

1. Вишнівський В. В., Гніденко М. П., Гайдур Г. І., Ільїн О. О. Організація дистанційного навчання. Створення електронних навчальних курсів та електронних тестів. К.: ДУТ, 2014. 140 с.

2. Олійник О.В. Інноваційні технології дистанційного навчання іноземної мови для студентів немовних ВНЗ. Лінгвістичні дослідження. Збірник наукових праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. 2014. Вип. 38. С. 238– 246. URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua>

3. Сидоренко І.А. Дистанційна освіта як сучасний метод викладання іноземної мови. URL: <https://www.kamts1.kpi.ua>

4. Kukharenko V. M, Bondarenko V. V. (2020). Ekstrene dystancijne navchannja v Ukrajinii. [Emergency distance learning in Ukraine]. Kharkiv: Mis'ka drukarnya, 409 p. [in Ukrainian]
5. Meskill C. (2002). Teaching and Learning in Real Time: Media, Technology, and Language Acquisition. Houston: TX: Athelstan, 220 p. P. 1.

УДК 821.161.

STUDYING THE HISTORY OF CHINESE LITERATURE IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS: SPECIFICS OF ORGANISING STUDENTS' INDEPENDENT WORK**ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ КИТАЙСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ: СПЕЦИФІКА ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ**

Kryzhanovska O.O. / Крижановська О.О.

d.f.s., prof. / д.ф.н., проф.<https://orcid.org/0009-0002-1207-5141>*Northwest Normal University, Lanzhou City, Anning East Road, 967, China
Північно-Західний університет, м. Ланьчжоу, вул. Аньнін, №967, Кунай*

Abstract. *The paper examines the forms of independent work of applicants for higher education studying the history of Chinese Literature. The global experience of university education demonstrates the effectiveness of the idea of lifelong learning. Independent work together with the classroom is one of the forms of the educational process and is an essential part of it. Independent work stimulates applicants for higher education to work with special literature in the courses studied in their specialty, develops the skills of independent decision-making. The study proved that for the course «History of Chinese Literature» independent work includes extracurricular reading of literary texts. In the study, the author offers assignments for the interpretation of works of art by Chinese authors. It has been found that while working independently on texts of Chinese literature, students have to perform various tasks that will contribute to a deep study of literary disciplines, mastering the history and culture of China.*

Key words: *History of Chinese Literature, independent work, extracurricular reading, fiction, essay, presentation, terminology work, abstract*

Introduction.

Researchers define independent work as «planned activities of students that are carried out according to the task and under the methodological guidance of the teacher, but without his/her direct participation» [2, p. 12].

The training of a future philologist requires close attention to the quality of the specialist's education. The realities of modern society indicate that a graduate of a higher education institution should not only acquire knowledge in the disciplines provided for in the curriculum, but also be able to acquire new knowledge independently. This determines the relevance of our study.

The aim of our study is to study the specifics of organising independent work of philology students studying the course «History of Chinese Literature».

Main text.

The global experience of university education demonstrates the effectiveness of the idea of lifelong learning. This contributes to the continuous improvement of knowledge, skills and abilities of higher education students. It is obvious that the modern world and information society require a fundamental change in the organization of the educational process: reducing the classroom load, replacing the reproductive perception of lectures with independent work.

Researchers distinguish the following criteria for the types of independent work: place and time of conducting it, the nature of its management by the teacher, ways of monitoring the results of independent work. They distinguish the following types of

independent work: during classroom classes, under the supervision of a teacher (consultations, tests and exams), and out-of-class independent work (homework of an educational and creative nature). These types of independent work overlap with each other.

Independent work, along with classroom work, is one of the forms of the educational process and is an essential part of it. The effectiveness of classroom work always depends on students' self-preparation. Its successful implementation requires planning and control by teachers, as well as planning the amount of independent work in the curriculum.

University education includes the following types of individual independent work: preparation for lectures, seminars, laboratory work, tests, exams; completion of essays, assignments, coursework and projects, and at the final stage - completion of the final qualification work.

Researchers emphasise that independent work contributes to the deepening and broadening of knowledge, the formation of interest in cognitive activity, mastering the techniques of the cognitive process, and the development of cognitive abilities.

Researchers distinguish between three levels of students' independent learning activities:

«1. Reproductive - independent work that consolidates knowledge, skills and abilities, the task is performed according to a model (solving exercises, filling in tables, diagrams, etc.).

2. Reconstructive - drawing up a plan, theses, annotations, abstracts.

3. Creative independent work involves analyzing a problem situation and obtaining new information» [2, p. 15].

Independent work of students is especially important in the study of specialised disciplines. This helps to stimulate higher education students to work with specialised literature on courses studied in their speciality, and develops independent decision-making skills. Researchers suggest involving students in a collective project and using business game technologies. This form of activity contributes to the development of group work skills. This type of independent work requires the teacher to distribute roles and assess the labour intensity of individual tasks. The real process simulated in the form of a business game increases students' interest and contributes to the productivity of the results of activities. Higher education students acquire knowledge more easily and better understand the processes in which they participate. The effectiveness of such an organisation of independent work is achieved, among other things, through the use of information computer technologies that allow simulating models of real processes, taking into account the probabilistic nature of the surrounding reality. It is important to note that the use of computer technologies in the educational process requires a teacher to be highly trained in modern information technology.

One of the important aspects of organising the independent work of higher education students is control tasks that reveal the level of training of future specialists. The following conditions should be met when designing an assignment: the scope of each assignment should correspond to the time it takes to complete it; each assignment should not only contain questions of a reproductive nature that require a clear and unambiguous answer, but also include problematic questions; all assignments should

be of equal complexity. Fulfilling these requirements helps to increase efficiency.

Researchers emphasise the importance of motivating students to work independently. External motivation of higher education students is determined by the dependence of learning outcomes and professional career. Intrinsic motivation is related to students' abilities and interests. Procedural (learning) motivation is manifested in the awareness of the expediency of the work performed and requires psychological preparation of the student, his/her orientation to the awareness of the importance of work for his/her own professional training. It is necessary to focus the attention of the higher education student on the fact that independent work will help to master the discipline more deeply.

Thus, the motivation of the educational task, clear and precise formulation of cognitive tasks, student's mastery of the methods of work performance, the teacher's determination of reporting forms, the amount of work, the deadlines for its submission, providing consulting assistance to the student, evaluation criteria, reporting, the use of various types and forms of control (workshop, control papers, tests, presentation at seminars, etc.) are the conditions for successful independent work.

In the process of training future philologists, great importance is attached to the correct organisation of independent work. The student's independent work is carried out outside of class time according to the assignments and under the supervision of the teacher. Independent work in literature classes has the following forms: preparation for an oral presentation, consultation with a teacher on complex issues of the course, completion of module tests, preparation of abstracts, essays, etc., creation of presentations, creative tasks, and terminology work. A significant number of special terms are introduced by the teacher during lectures and practical classes. However, this does not exclude the student's independent work on mastering the main body of terms.

Independent work with sources (educational, reference, special literature) means that the teacher recommends the most important materials that will help students to better master the course and topics in the history of foreign, Japanese, and Chinese literature that are submitted for independent study.

Let us consider the peculiarities of studying the history of Chinese literature [1]. We start studying the history of Chinese literature with the module Ancient Chinese Literature - Literature of the Fourteenth Century. Here we analyse the folklore, legends and myths of ancient China, find out the similarities and differences in Chinese and ancient mythology. In our opinion, when studying the monuments of ancient Chinese literature, it is necessary to consider the origins of the religious outlook and early Confucian literary monuments, to find out the essence of Confucianism and its role in the modern world. We turn to the «Canon of Changes», Confucius's doctrine of the Noble Man, and consider the texts «Discourses and Judgments», «The Great Teachings, and The Book of the Middle». The study of ancient literature also involves turning to early Taoist literature, in particular the treatises Zhuangzi and Huainanzi. The next module analyses the early monuments of individual poetry of the third to sixth centuries. (the first monument of Chinese song poetry, the Shi Jing (The Book of Songs), Qu Yuan's poem Lisao, Chuang stanzas), traditional Chinese poetry (poems by Cao Cao, Cao Pi, Cao Zhi, Tao Yuan-Ming, Xie Lin-Yun, Bao Zhao) and literature of the Liuchao period (works by Sima Qian, Lin-Yun, Gan Bao, Liu Yi-qing). The study

of the genre and generic features of Tang literature involves the study of the poetry of Wang Wei, Li Bo, Du Fu and Bo Ju-Yi and the short stories of this period (works by Yuan Zhen, Chen Hong, Bo Xin-jiang, Li Gong-zo, Shen Ji-ji and Du Guang-ting). The study of Song literature involves taking into account the peculiarities of the epic genre *biji* and the poetic genre *qi*, as they are peculiar phenomena of the period. The Song Dynasty gave the world the works of the following artists: Li Yu, Ouyang Xu, Wang An-shi, Su Shi, Li Qing-zhao, Liu Yu, and Xin Qi-zi.

Of great importance in this module is the study of the first Chinese novels that influenced the development of this genre (Luo Guangzhong's «The Three Kingdoms», Nai An Shi's «River Floodplains», Wu Chen's «Journey to the West», «Lanling Mockingbird's», «Plum Blossoms in a Golden Vase»). The fifth module ends with the study of Chinese drama of the 13th-14th centuries (early forms of Chinese theatre, southern theatre (Nan Xi), Guan Hanqing's «The Insult of Dou Ye», Ma Zhi-yuan's «Autumn in the Khan's Palace», Wang Shi-fu's «The West Wing).

The next module begins with the study of the literary process of the seventeenth and eighteenth centuries.: poetic works of prominent authors of the time (Yuan Mei, Zhao Yi, Huang Jing-zhen, Zhang Wen-tao), famous epic works (novels by Pu Sunling, Cao Xueqin's novels «A Dream in the Red Tower» and Wu Jingzi's «The Unofficial History of the Confucians»), the discoveries of the «Chinese Shakespeare» by Tang Xianzu, and the drama of Jiang Shiqian, Yang Chao-guang, and Hong Sheng.

We begin our study of the artistic and stylistic features of nineteenth-century epic, lyrics, and drama by examining the Tongchang school of imitative poetry, jigjig dramas, journalism, and literary translation of the period. We focus on the works of Lu Xin, his psychological works «Notes of a Madman» and «The True Story of A-Q», and the translation of «The Testament» by Taras Shevchenko.

The Chinese literature of the early twentieth century is represented by epic works by Li Baojia, Liu Ye and Zeng Pu, poetry and drama by prominent artists.

We present the literary process of the twenty-first century as a synthesis of tradition and innovation in the artistic creativity of artists. We study the contemporary prose of the following authors: Bi Feiyu, Wang Anyi, Wang Meng, Liu Zhenyun, Liu Qixin, Mo Yan, Su Tong, Te Ning, Cao Wen-Hsuan, Jia Pingwa, Yu Hua.

For the course «History of Chinese Literature» independent work includes reading literary texts outside of class. The list of works is given to the student at the beginning of the semester or after completing the previous course. Students' mastery of the proposed list is monitored by the teacher during practical classes, individual interviews (it is mandatory for students to keep a reader's diary), and during module tests.

The content of independent work of students studying Chinese literature can be related to contemporary epic works. We propose to provide a description of the plot, composition, images, and issues of Mo Yan's «The Country of Wine», «Change», Cao Wenxuan's «Bronze and Sunflower», «The Great Book of the King: The Little Shepherd», Liu Qixin's «The Problem of the Three Bodies», «The Dark Forest», Wang Xufeng's «The Beautiful Southern Tree», «The Steadfast Night Watchman», and «The Castle Built of Grass». You can offer higher education students to write essays on the works, research articles, and make multimedia presentations that reveal the content and issues of contemporary epics.

Conclusions.

Thus, we have considered the independent work of philology students studying the history of Chinese literature. It has been found that while working independently on texts of Chinese literature, students have to perform various tasks that will contribute to a deep study of literary disciplines, mastering the history and culture of China.

Literature:

1. Крижановська О. О. Особливості вивчення китайської та японської літератур здобувачами освіти філологічних спеціальностей. URL :<http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/28340>

2. Методика навчання і наукових досліджень у вищій школі. Київ: Вища школа, 2003. 323 с.

References.

1. Kryzhanovska O. (2022) Osoblyvosti vyvchennia kytaiskoi ta yaponskoi literatur zdobuvachamy osvity filolohichnykh spetsialnestei [Features of the study of Chinese and Japanese literature by applicants for the education of philological specialties]. URL :<http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/28340>[in Ukrainian].

2. Metodyka (2003) navchannia i naukovykh doslidzhen u vyshchyi shkoli [Methods of teaching and research in higher education]. Kyiv: Vyshcha shkola. [in Ukrainian].

Анотація. У статті розглянута проблема підготовки студентів-філологів, які вивчають історію китайської літератури, акцентовано на формах самостійної роботи з вивчення художніх творів Китаю. Автор наголошує, що самостійна робота є важливою складовою навчального процесу у закладах вищої освіти. З'ясовано, що самостійна робота виконується студентом у позааудиторний час, викладач розробляє завдання та здійснює контроль. У статті запропоновані завдання та художні тексти з курсу «Історія китайської літератури», які допоможуть ефективно організувати самостійну роботу студентів-філологів.

Ключові слова: історія китайської літератури, самостійна робота, автор, художній твір, реферат, презентація.

Стаття надіслана: 20.07.2023 р.

© Крижановська О.О.

УДК 8.80

SOME PROBLEMS OF USING ANGLICISMS IN FRENCH**Seyidova N.R.***d. fil.s., as.prof.**Azerbaijan university of languages,**Baku, 134 Rashid Behbudov St.*

Abstract. Borrowings from English are an important factor in the development of the French language. Since the beginning of the 20th century, the use of English words and phrases in French speech has become increasingly common. This is due to the development of international relations, commerce, science and technology. Today French is one of the most borrowed languages in the world.

In this article, the author discusses some of the problems encountered when using anglicisms in French. These can be problems of a sociocultural, phonetic and grammatical nature.

The article discusses various types of anglicisms, their origin and distribution in French. The main attention is paid to the problems associated with the use of Anglicisms in French. One of the main problems is to preserve and maintain the linguistic diversity and uniqueness of the French language in the context of globalization and the penetration of the English language into various spheres of life. This raises concerns for the preservation of French culture and linguistic identity.

Another problem with anglicisms is the misuse or uncontrolled use of these words and expressions, which can distort the meaning and structure of the French language. The uncontrolled use of Anglicisms can also create barriers to understanding for French speakers, especially those who do not speak English.

The article will consider various approaches to solving the problem of anglicisms in French. One of these approaches is to promote the use of French analogues of anglicisms and the creation of new words and expressions based on the French language.

Key words: borrowings, vocabulary, phonetics, grammar, word, progress.

Entry and introduction to the problem. The study of anglicisms in the French language has several important aspects. Here is some of them:

1. Cultural and social context: English language is one of the most widely spoken languages in the world and plays a significant role in business, science, technology and many other fields. Studying Anglicisms in French helps students understand the cultural and social aspects of English-speaking countries, as well as improves their communication skills in an international context.

2. Enrichment of the lexicon (vocabulary): Anglicisms enter in many languages, including French, and become part of everyday speech. Studying Anglicisms helps students expand their vocabulary and become more literate in using new lexical units.

3. Flexibility and adaptation: Studying anglicisms in French helps students be flexible and adapt to the rapidly changing global language landscape. Knowledge of English words and expressions in French helps students to cope with new lexical words more easily.

The degree of research of the problem.

At the time of the study, the problem of anglicisms in the French language was quite relevant and discussed. French has had a long history of interaction with English, especially in the context of international business relations, scientific and technical fields, as well as the influence of English-speaking popular culture.

Many French speakers were concerned about the increasing use of anglicisms and

their impact on the French language and culture. One of the main problems they saw was that the use of anglicisms could lead to the loss or distortion of traditional French words and expressions.

Methods of research - lexicographic analysis, sociolinguistic research, statistical analysis, comparative method, etc.

Vocabulary borrowing - the process of incorporating words or expressions from one language into another. Borrowing can come from various reasons such as cultural exchange, technological progress, colonization, or simply the need for new concepts or terms. Vocabulary borrowing is a normal and natural process of language development. It allows languages to adapt to new realities and exchange cultural and intellectual achievements.

The problem of borrowing in linguistics is not new. V.V. Vinogradov wrote: "Usually, the borrowing of the name caused by the borrowing of the thing itself is studied. ... The phenomena of borrowings of a different kind, little-researched and more difficult from a theoretical point of view, are closely related to the general question of changes in the vocabulary of the language, the replacement of some words by others, the emergence of synonyms, and the enrichment of the dictionary. The borrowing of words can also be conditioned by the motives of expressive selection, aesthetic expressiveness, euphemistic or cacothemic (coarse) motives" [1, page 47].

In all over the world, many languages are now being influenced by English, and French is no exception. Anglicisms are words or expressions that are borrowed from English and used in another language. In French, there are many anglicisms that are now used everywhere in colloquial speech and in writing. So, the French, ironically about the exorbitant increase in the part of compatriots who are fond of foreign borrowings, even invented the term - Frenglish [2, page 9].

The first anglicisms appeared in French in the 19th century, when British and American companies began to actively enter the French market. Over the following decades, anglicisms have become increasingly common in French, especially in the areas of business, fashion, music, technology, and sports.

Nowadays in French there are many anglicisms that are used in everyday life. Some of these words have wider usage than others, and many of them have already become standard in French.

For instance, the words like "week-end", "shopping", "parking", "baby-foot" and "leader" are now used along with the corresponding French words in many areas of public life. Some anglicisms in French have retained their English forms, for example, "cool", "fun" и "business"[3, page 156].

Initially, the French language was quite pure, but in recent years many anglicisms have appeared in its vocabulary. English words, phrases and expressions can sometimes replace more traditional French words, causing controversy among native speakers and linguists. However, some experts argue that the use of anglicisms in French is inevitable and reflects the evolution of the language.

In the global language community, English plays a key role. Due to its prevalence and influence on science, technology and business, the English language is becoming more popular in other countries and influences various languages, including the French language. Anglicisms in the French language are the result of this influence, and their

use can be **problematic and controversial**.

Firstly, it can lead to corruption of the French language, since anglicisms are not always easily integrated into French grammar and can break spelling rules. Secondly, anglicisms can create barriers for people who do not speak English.

One of the main challenges with using Anglicisms in French is that they are not always understood correctly by native speakers. Some anglicisms have a different meaning or application in French, and this can cause misunderstanding and confusion. For example, the word "no deposit" in French can be misinterpreted as "no collateral", while its correct translation is "no down payment".

Moreover, the use of anglicisms can change the meaning and style of the French language. Some people suppose that the use of anglicisms can diminish the cultural significance of the French language and lead to the loss of its uniqueness and richness. They believe that the French language should be preserved in its original form and the use of anglicisms should be kept to a minimum.

As for the **areas of application of anglicisms** in French, it should be noted that English has become the language of international communication, and many words and terms related to scientific, technical, economic and other fields of activity were borrowed from English.

In the French language, anglicisms are used in various fields. One of the most common areas is business and economics. Many terms related to finance, marketing, management and other aspects of business have been borrowed from English. For example, the words "marketing", "management", "finance" and "investment" are often used in French.

Information technology is another area where Anglicisms are used in French. With the development of computer technology and the Internet, many terms related to software, the Internet and social networks have also been borrowed from the English language. For instance, the words "computer", "server", "browser", "e-mail" and "social networks" are often used in French.

Music and cinema - another area where a lot of English terms are used in French. Many words related to music, movies and entertainment have also been borrowed from English. For example, the words "rock-and-roll", "blues", "rap", "movie" and "festival" are often used in French.

Fashion and style - French fashion has always been in trend and recently many terms related to fashion and style have also been borrowed from the English language.

Sports - there are also many English terms in the sports field, such as "football", "basketball" and "volleyball".

Cookery - some English food-related terms such as "hot dog", "burger" and "sandwich" can also be used in French.

However, it should be noted that some people are critical of the use of anglicisms in French and call for the preservation and protection of French vocabulary. The use of anglicisms in French can lead to some controversy, especially in terms of preserving the linguistic purity and cultural heritage of France.

For example, many French words and expressions have their English counterparts, meanwhile they do not always have the same meaning. This can lead to misunderstandings and the creation of linguistic barriers in communication.

In addition, many French believe that the use of anglicisms instead of French words is gradually crowding out their native language, which raises concerns about the preservation of the cultural heritage of France.

Finally, some French laws prohibit the use of Anglicisms in certain areas such as advertising and the media. As an example, the French Advertising Code states that English words and phrases should only be used if they do not have a French equivalent or if they are used as a brand or trade mark.

In general, the use of anglicisms in French is a complex problem that requires a balance between maintaining linguistic purity and ease of communication in the context of international globalization.

French, like many other languages, often uses anglicisms to refer to new concepts and terms related to technological and scientific discoveries. Nevertheless, some phonetic problems may arise in using anglicisms in French.

The first problem is that French has its own pronunciation of sounds, which may differ from English. As an illustration, the English sound "th" does not exist in the French language, and French speakers may have difficulty pronouncing it.

The second problem is related to different accents and dialects in the English language, which can lead to different pronunciations of the same word. For example, the word "schedule" can be pronounced differently depending on the region in which the person speaks.

The third problem is that some sounds in English can be replaced by more similar sounds in French. For instance, the sound "w" can be replaced by the sound "v" or "ou", which can lead to incorrect pronunciation of the word.

The fourth problem is related to the fact that English has its own stress system, which may differ from French. This can cause a French speaker to stress the wrong syllable or pronounce a word with the wrong accent.

In general, in using anglicisms in French, there are some phonetic problems that can make it difficult to understand and communicate between speakers of different languages. To avoid these problems, it is important to pay attention to the correct pronunciation of words and stress.

Considering all the above-mentioned, we can draw the following **Conclusions**:

1. Active use of anglicisms: French, like many other languages, is actively adapting under the influence of English. Anglicisms are becoming more common in colloquial speech, advertising, business, and the media.

2. Critique of Anglicisms: Some people believe that the intensive use of anglicisms in the French language leads to the erosion of its uniqueness and negatively affects the development of the French culture and language.

3. Adoption of anglicisms: At the same time, there are those who treat Anglicisms in French more positively. They believe that this reflects the development and intercultural exchange between languages, as well as enriches the French language with new expressions and ideas.

4. Regulation of the use of anglicisms: In light of the heavy use of anglicisms in French, some government and language organizations are taking steps to regulate and control the use of anglicisms. For instance, in some cases they recommend or prescribe the use of French equivalents for Anglicisms.

Litterature

1. Vinogradov V.V. Ob osnovnom slovarnom fonde i ego slovoobrazuyushchei roli v istorii yazyka / V.V. Vinogradov // *Leksikologiya i leksikografiya*. – M.: Nauka, 1967. – S. 47– 68.
2. Gak, V. G. *Novyi frantsuzsko-russkii slovar'* / V. G. Gak, K.A. Ganshina. – M.: *Russkii yazyk*, 2001. – 195 s.
3. Grineva, E. F. *Slovar' razgovornoj leksiki frantsuzskogo yazyka* / E. F. Grineva, T. N. Gromova. – M.: *Russkii yazyk*, 1987. – 637 s.
4. L'évidence des anglicismes dans les discours journalistiques français: Le cas du sport/August 2012, *Language Problems & Language Planning* ,36(2)

15.08.2023 г.
© Seyidova N.R.

UDC 004.2

**THE CONCEPTS OF AMERICAN DREAM AND CHINESE DREAM:
COMPARATIVE ANALYSIS**
**КОНЦЕПЦІЇ АМЕРИКАНСЬКОЇ МРІЇ ТА КИТАЙСЬКОЇ МРІЇ: КОМПАРАТИВНИЙ
АНАЛІЗ**

Simonov M.A. / Сімонов М.А.

PhD student / аспірант

Nelipa D.V. / Неліпа Д.В.

*d.p.s., prof.**Taras Shevchenko National University of Kyiv,**Volodymyrska str. 60, Kyiv, Ukraine***Вступ**

У сучасних умовах зростання конкуренції та політичного протистояння між Сполученими Штатами Америки та Китайською Народною Республікою, постає питання: в яких саме аспектах це відбувається? Враховуючи сучасну геополітичну ситуацію та багатополярну модель світового устрою, глобальні інтереси цих держав не дають змогу досягати компромісів, зокрема у економічній, політичній та безпековій сферах. Станом на сьогодні, КНР є другим за значенням центром світової політики та економіки і, незважаючи на передову позицію Сполучених Штатів у цих сферах, може їх обігнати за економічними показниками і стати впродовж 5-10 років першою економікою світу, завдячуючи не тільки впровадженню такої інфраструктурної ініціативи як «Один пояс, один шлях», а й «китайській мрії», яка ідеологічно характеризує державу. І, безумовно, було б доцільно порівняти «китайську мрію» з паралельно існуючою «американською мрією» як основою внутрішньої політики США.

Основний текст

Починаючи з аналізу Сполучених Штатів Америки, можна виокремити ключову деталь: сьогодні провідна роль у міжнародних справах, у світовій політиці та економіці, науково-технічному прогресі, а також у військово-технічній та військово-стратегічній сферах належить саме Сполученим Штатам. США поширили та, безумовно, воліють зберегти свій вплив на значну частину світового співтовариства, зосередивши у своїх руках передові технології та розробки. Що є цікавим, теоретико-ідеологічні основи переваги цієї країни над іншими були закладені ще у XVIII столітті. Своє вираження вони отримали у втіленні «американської мрії», яка фактично характеризує основи національної ідеї США. Залежно від контексту поняття «американська мрія» може трактуватися по-різному. Зараз це словосполучення часто позначає ідеал життя жителів США, що передбачає високий життєвий стандарт (власна нерухомість, високооплачувана робота, кілька автомобілів, повна медична страховка), і подальший перехід у вищу соціальну страту.

Вважається, що вперше «американську мрію» ввів Джеймс Адамс Траслоу у своїй книзі «Епос Америки» від 1931 р. На її сторінках він заявив, що американська мрія - це «мрія про землю, на якій життя має бути кращим і

багатшим і повнішим для кожного, відповідно до здібностей та здобутків» [1]. У «Новому політичному словнику» Вільяма Сефайра, відомого журналіста та спічрайтера Р. Ніксона (Safire's New Political Dictionary. Oxford University Press, 31 березня 2008 р.) «американська мрія» розкривається як «ідеал свободи та можливостей, які мотивували засновників американської системи [3]. Американська система вважається основою (скелетом), а «американська мрія» серцем (душею) політично організованого американського народу та держави, а також усієї національної політичної системи» [2].

Один із найпопулярніших тлумачних словників англійської мови «Мерріам-Вебстер» стверджує, що «американська мрія» – це «американський соціальний ідеал, який акцентується на егалітаризмі та особливо матеріальному благополуччю» [4]. Так чи інакше, у цьому тлумаченні цього концепту, особливий акцент робиться:

- 1) на свободі, яка включає гарантію успіху і процвітання для кожної людини;
- 2) на загальній рівності прав та можливостей для досягнення благополуччя, як правило, матеріального;
- 3) на тому факті, що американська нація спочатку будувалася на ідеалах «свободи та можливостей»;
- 4) на тій думці, що досягнення цієї мрії є багато в чому початковим компонентом духовної єдності народу США, його духовної скріпою. А оскільки американська мрія є «серцем усієї національної політичної системи», то сама система орієнтована на її досягнення;
- 5) на егалітаризмі (загальній рівності прав чи добробуту як принципі організації суспільного життя), як альтернативі елітаризму, який мав місце в Європі того часу, і в багатьох країнах у наші дні [3].

Як і США, Китай зараз є одним із основних та ключових гравців на міжнародній арені. Враховуючи градус конфронтації США з КНР, що постійно підвищується, однією з основних тенденцій міжнародних відносин у XXI столітті став бурхливий розвиток Китаю. Посилення країни фактично в усіх галузях зажадало від її керівництва переосмислення ролі КНР у світі та формулювання відповідних її статусу та амбіціям зовнішньополітичних концепцій. Еволюція міжнародного дискурсу від Ден Сяопіна та формули «приховувати свої можливості та триматися в тіні» призвела до його значної активізації з приходом до влади Сі Цзіньпіна, з яким прийнято асоціювати цілу низку глобальних концепцій. Однією є концепція «китайської мрії», спочатку орієнтованої на внутрішню, китайську аудиторію. Широко обговорювана в європейському та американському науково-експертному співтоваристві, вона часто визначається як певна модифікація «американської мрії», її рефлексивне переосмислення, і наділяється китайською специфікою. Таке порівняння може виявити деякі смислові конструкти, закладені в концепцію. З одного боку, в Китаї виросло кілька поколінь, для яких Америка з її економічним рівнем розвитку і рівними можливостями для кожного представляла якийсь ідеал.

Логічно припустити, що автори «китайської мрії», враховуючи суперництво КНР зі США за лідерство у системі міжнародних відносин, взяли за основу

американську концепцію і внаслідок власної рефлексії її переосмислили. Дійсно, якщо суб'єкт «американської мрії» – це людина та її індивідуальне щастя, необмежені можливості для економічного благополуччя, то на вершині ієрархії цінностей «китайської мрії» знаходиться сильна держава, потім процвітаюче суспільство і лише потім – людина з її потребами та прагненням до щастя. Іншими словами, втілення «китайської мрії» не мислиться без держави, але при цьому існує і зворотний зв'язок: держава працює на благо суспільства і, зрештою, людину. Такий підхід до інтерпретації "китайської мрії" лежить на поверхні. Однак, при аналізі зовнішньополітичних концепцій Китаю було б недалекоглядно спиратися на поверхневі смисли, нехтуючи іншими факторами, такими, як, наприклад, соціологічна рефлексія інтелектуальної та політичної еліти КНР, яка надає колосальний вплив, зокрема на її зовнішньополітичний дискурс.

У травні 2013 року напередодні зустрічі з президентом США Бараком Обамою в інтерв'ю американським ЗМІ Голова КНР Сі Цзіньпін наголосив: «На новому історичному етапі сенс китайської мрії - багата та могутня держава, національне відродження та щастя народу. Мета нашої боротьби - до 2020 року подвоїти обсяг ВВП та середньодушові доходи міського та сільського населення порівняно з 2010 роком, всебічно збудувати суспільство малого благоденства. До середини поточного століття - побудувати модернізовану, багату та могутню демократичну та соціалістичну державу, здійснити велику мрію про відродження китайської нації». Ці етапи розвитку отримали назву «мети двох століть» [6; 7].

Розглядаючи публікації китайських авторів, можна вирізнити їхні бачення відмінностей китайської мрії від американської:

1. Відмінності, пов'язані з історичними факторами, культурними аспектами та географічним положенням. З давніх-давен китайська нація страждала від набігів сусідніх народів, які прагнули заволодіти державною владою в країні. Тож у контексті китайської мрії поняття «сильна держава» завжди буде на першому місці.

2. Мета китайської мрії – національне відродження, мета американської мрії - особистий успіх. Адже США - це держава емігрантів, вони не мають особливої територіальної прихильності та єдиної національної спільноти.

3. Китайську мрію можуть здійснити лише громадяни країни, американська мрія здійснюється за рахунок талановитих мігрантів. Китай спирається лише на власні сили.

4. Китайська мрія розрахована на гармонію та щастя суспільства, американська мрія орієнтується на особисту свободу та особисте щастя. У Китаї окрема особистість завжди була включена до системи суспільних відносин.

5. Китайська мрія - багатий історичний контекст, американська мрія - лише двісті п'ятдесят - триста років розвитку. Китайська мрія – це, насамперед, велике відродження китайської нації. Даною ідеєю в країні були захоплені з кінця XIX століття, коли Піднебесну охопила системна національна криза. А такий термін як «тун», або «велике єднання», з'явився ще до нашої ери.

6. Китайська мрія спирається на силу народних мас, американська мрія - на висування окремої людини. Китайська нація в процесі свого розвитку

неодноразово переживала часи занепаду та регресу. Для розвитку Китаю потрібна єдина воля. Тому реалізація китайської мрії ґрунтується на єдиній свідомості та єдиному прагненні до поставленої мети. Мета американської мрії - прагнення особистого збагачення, тому державу роблять могутньою успішні люди.

7. Китайська мрія потрібна для процвітання нації, американська - для особистої слави. За часів Опіумних війн народ Китаю був поставлений навколішки і мав жалюгідне існування. Не маючи подібних болючих точок в історії, важко зрозуміти китайську мрію, адже американці не знали великих історичних трагедій, у них не може з'явитися мрії, подібної до китайської [8; 9; 10].

Висновки.

Підсумовуючи зазначимо, що Китай сьогодні, орієнтуючись на свої цінності, традиції та історичні події - як позитивні, так і такі, що викликали соціально-політичний занепад, - намагається у свій шлях перевершити американську мрію Сполучених Штатів Америки. Китай ставить за мету не тільки втілити можливості самореалізації й матеріального благополуччя громадян, а й привити їм ідею національного відродження й створити умови гармонійного та щасливого співіснування китайців. Також можна помітити, що деякі автори публікацій акцентують увагу на істотній різниці між розвитком суспільства у Китаї та США та історичній несправедливості таких процесів, зазначаючи, що китайці, зважаючи на ті труднощі, які американська нація у порівнянні з ними не переживала, мають право на реалізацію власної, більш прогресивної та перспективної китайської мрії.

Концепція "китайської мрії", закликаючи до відродження нації, приносить, крім політичного та економічного, важливий ідеологічний зміст. Включення складової національного відродження в цю концепцію - це офіційна реабілітація традиційної китайської думки, ренесансу конфуціанства, хоча це все відбувається досить обережно та поступово. Поява нової концепції спричинила енергійні дискусії як всередині, так і за межами Китаю про те, що означає бути китайцем, як зрозуміти Китай і, що ще важливіше, що таке майбутнє Китаю та всього світу.

Китайська мрія - це суть соціалізму з китайською специфікою; ця концепція є ідеологічним сигналом про те, що Китай може бути не лише світовою фабрикою та конкурувати з США за звання першої економіки світу, але й стати країною з високим рівнем життя населення і, врешті, стати гарантом мирного розвитку та співіснування з іншими державами. Але цей шлях, безумовно, залежить суто від дипломатії політичного керівництва Китаю та, безумовно, його зовнішньополітичних пріоритетів, що однозначно потребує розробки окремого дослідження.

Список використаних джерел:

1. James Truslow Adams. "The Epic of America" (1931)
2. American Exceptionalism And An «Exceptional» President (2010) URL: <https://www.forbes.com/2010/08/31/barack-obama-exceptionalism-america->

opinions-columnists-mallory-factor.html

3. Safire's New Political Dictionary. Oxford University Press (2008)
4. Dictionary by Merriam-Webster. American dream (2023) URL: <https://www.merriam-webster.com/thesaurus/American%20dream>
5. Wolak, J. and Peterson, D.A.M. "The Dynamic American Dream". American Journal of Political Science (2020)
6. General secretary Xi Jinping's fifteen speeches systematically elaborate the Chinese dream [习近平总书记15篇讲话系统阐述“中国梦”], People's Daily (2013) URL: <http://theory.people.com.cn/n/2013/0619/c40531-21891787.htm>
7. Xi Pledges 'Great renewal of Chinese nation,' Xinhua (2012) URL: http://news.xinhuanet.com/english/china/2012-11/29/c_132008231.htm
8. Neville Mars, Adrian Hornsby. "The Chinese Dream – a society under construction" (2006)
9. Joe Studwell. "The China Dream: The Quest for the Last Great Untapped Market on Earth" (2003)
10. Helen Wang. "The Chinese Dream: The Rise of the World's Largest Middle Class and What It Means to You" (2010)

Abstract. *The article considers two concepts: the Chinese dream and the American dream, which determine the internal policy of the two most influential states: the People's Republic of China and the United States of America.*

The historical prerequisites of their formation are analyzed. The most characteristic differences between the concept of the Chinese and the American dream are determined.

It has been proven that, despite the closeness of interpretation, the concept of the Chinese dream is significantly different from the American dream in many aspects. Some of the differences in these concepts are due to historical factors, cultural development and geographical location, as well as China's focus on its own strength, on the strength of the Chinese nation; the American dream is realized at the expense of talented migrants, who are given all the opportunities to realize their needs, including financial ones; and the Chinese dream rests on the power of the masses, the American dream on the nomination of an individual.

It is substantiated that the interpretation of the Chinese dream as a reinterpreted and endowed with Chinese specificity of the American dream is wrong, since the Chinese dream is positioned as a separate concept that had its own historical development.

Key words: *applied political science, China, US, political strategies, political relations, internal policy.*

Scientific adviser: Doctor of Political Sciences, prof. Nelipa D.V.

Article sent: 20.07.2023

© Simonov M.A.

УДК 261.6 + 261.2 (477)

**TO THE PROBLEM OF USE OF CONCEPTS «SUPERSTITION» AND
«DOUBLE BELIEF» IN HISTORICAL RESEARCH
К ПРОБЛЕМЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПОНЯТИЙ «СУЕВЕРИЕ» И «ДВОЕВЕРИЕ» В
ИСТОРИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЯХ**

Savchenko S.V. / Савченко С.В.

k.h.s., as. prof. / к.и.н., доц..

ORCID: 0000-0002-3615-2343

***Аннотация.** В работе рассматривается проблема использования в современных исторических исследованиях таких понятий как «суеверие» и «двоеверие». Автор обосновывает тезис о том, что беспрепятственное использование этих устаревших и семантических неопределенных понятий контрпродуктивно в академическом смысле, главным образом, ввиду их конфессиональной насыщенности и архаичности. Семантический инвентарь современной историографии, изучающей сферу религии, веры и церкви, нуждается в глубоком и качественном переосмыслении.*

***Ключевые слова:** суеверие, двоеверие, история, историография, религия.*

Вступление.

При изучении крестьянской религиозности XIX века историография до сих пор опирается на вербальные средства и формы описания, которыми пользовались священники, миссионеры, чиновники, этнографы и интеллигенты-народники дореволюционного времени. Речь идет об «обрядоверии», «двоеверии» и «суеверии», с помощью которых как светская, так и церковная интеллигенция как бы остраивалась от объекта описания, идентифицируя себя с элитарной, рациональной, «высокой» культурой, лишенной указанных недостатков простонародной культуры. Крестьянская религиозность определяется как неглубокая, обрядовая, формальная, языческая или полужязыческая. Язычество эссенциализируется в качестве чего-то вечного и неизменного. «Непонятность» народа выразилась в идее пралогичности мыслительных процессов в крестьянских головах. В целом, примитивизация крестьян была призвана оправдать великую просветительскую миссию тех, кто вел народ к счастью. Категории «язычество», «обрядоверие», «суеверие», «двоеверие» и другие, – являются пережитками эпохи доминирования догматического богословия над историческим религиоведением, когда догматика распространяла на различные сферы гуманитарного познания свою аксиологию, онтологию и критерии классификации (что есть истина и ложь, что есть правда и неправда, добро и зло и т.д.)

Основной текст.

Как бы то ни было, использование явно оценочных категорий в качестве аналитического языка, нуждается в серьезной аргументации, на что указывал еще Э. Эванс-Притчард [1]. Действительно, «суеверия – оценочный, бытовой термин, уже давно не применяемый исследователями религиозных феноменов» [2]. К. Гирц в своей семиотической интерпретации культурных явлений исходил из того, что термин «суеверие» исключен из научного дискурса и оставлен полемистам [3, С. 232]. Становится все более очевидным, что привычная

аналитическая схема «народная суеверная религиозность – официальная каноническая религиозность», разделяющая народ и церковную элиту – неудачна, за ее пределами оказывается слишком большое количество социальных фактов. Как отметила Е.Б. Смилянская, «любые дефиниции по социальному признаку давно уже не выдерживают критики. Вера в магическое была присуща религиозным воззрениям всех слоев общества» [4]. Поэтому более корректной является другая бинарная модель. Она противопоставляет повседневную религиозную практику, в которой может соучаствовать вся духовная корпорация клириков и мирян, и кодифицированную религию синодальных указов, общецерковных канонов и богословских трактатов. При этом ученые авторы эти трактатов в повседневности могли разделять ту же картину мира, что и массы суеверных мирян, но за письменным столом, в консистории или за семинарской кафедрой они были носителями официального православия.

Обвинения крестьян в обрядоверии, ставшие элементом хорошего тона еще с XIX столетия, редко вызывают критическую рефлексию, хотя проблема слишком сложная, чтобы отделаться от нее общими фразами о том, что все крестьяне были «обрядоверующими» [5]. Чем объяснить частое использование этого термина с явно негативной коннотацией? Вероятно, это связано с осуждением интеллигенцией веры в силу обряда и ритуала, с «гнушением материей»: в соответствии с распространенным стереотипом, качество духовного содержания возрастает в меру лишения его телесной формы. На эту особенность сознания образованного общества обратил в свое время внимание Ф.М. Достоевский в причте о кувшине и драгоценном мире. Христианство искусственно одухотворялось, из него изымалась вера в то, что материальный мир в преображенном и освященном виде войдет в Царство Небесное. Термин «обрядоверовавшие крестьяне» может также отражать стереотипы восприятия своих крестьян как аналога дикарей, которые видят форму, способны ее воспроизводить в малейших деталях, подобно адептам примитивных карго-культов, но неспособны к постижению содержания.

Слово «суеверие» нетерминологично, оно не может применяться в качестве научного понятия в силу перегруженности религиозной аксиологией. От кого бы оно не исходило, предполагается, что тот, кто его использует, либо исповедует истинную веру (в его понимании), либо же любую веру считает суетной и ложной. Суеверие – это оценочная категория православного богословия, обличающего ложные верования своих прихожан, но современный историк, вместе с миссионерами XIX века пишущий о крестьянских суевериях, оказывается в «ловушке времени». Синодальный историк С.Г. Рункевич определил программу религиозной политики Александра I, вложив ее в уста царского воспитателя Лагарпа. «Нужно пересоздать общественное воспитание и тем подготовить у новых поколений иной образ мысли, свободный от предрассудков, унижающих человеческое достоинство... Чтобы истребить народное невежество, правитель должен дать свободу слова писателям, и они разоблачат ложные мнения логическими доводами и рассеют их неотразимую силую насмешки» [6, С. 10]. Употребляя понятия «суеверия» и «предрассудки»

для характеристики крестьянских религиозных представлений, мы, тем самым, принимаем сторону имперского правительства и миссионеров-обличителей. В пределах строго научного дискурса определять, кто заблудший и суеверный, а кто истинно верующий, оценивать онтологические атрибуты веры – невозможно. Это задача не историка, а теолога. Другая крайность заключается в том, что ряд авторов симпатизирует суевериям, находя в них свидетельство кордоцентризма, уникальности народной души и т.п. По-сути это тот же подход, только с сознательно противоположной оценкой.

Эпистемологическая ценность «двоеверия», как понятия, не менее проблематична, чем «суеверия», хотя и находит поддержку среди части ученых [7; 8, С. 363-364]. По мнению А. В. Михайлюка, «традиционный термин "двоеверие", при всей его условности, адекватно отражает состояние народной религиозности», поскольку речь идет не о «формальном внешнем соединении двух религий, а об их тесном переплетении, внутреннем синтезе» [9, С. 85]. Дело в том, что модерность и архаичность и в самом деле переплетались в сознании конкретных людей и определяли их поведенческую реакцию, но постоянная ссылка на язычество, как второй компонент народной религиозности («пережиток»), является упрощением. Невозможно доказать, что в народных религиозных воззрениях и практиках сосуществовало лишь два компонента, а не три, четыре или больше, недоказуема и их дохристианская генеалогия.

По верному замечанию А.С. Лаврова, «в культуре ничто не является пережитком, все проживается или не существует» [10, С. 86]. Иначе говоря, этот «пережиток» выполнял определенную социальную и символическую функцию в той системе, в которую был встроен. То, что историки обычно имеют в виду под «язычеством», это не реликт древнего дохристианского мира, а постоянно действующий культурный механизм производства сакральных объектов (материальных вещей, идей, ценностей, обожествляемых личностей), внехристианских, даже внемонотеистических, религиозных практик и представлений. Не все, что трудно отнести к православию в литургическом, каноническом или богословском смысле, следует определять как язычество. Нужно учитывать влияние города, художественной литературы, которая проникала в деревню и «фольклоризировалась» в процессе вторичной сигнификации, сферу циркуляции массовых слухов, распространение прессы, сообщения которой порой довольно оригинально пересказывали своим односельчанам крестьянские грамотеи, политические идеи интеллигенции, специфическим образом усваивавшиеся крестьянами и т.д. [11]

Таким образом, концепция суеверия и двоеверия в рамках изучения крестьянской религиозности конца XIX – начала XX в. непродуктивна. Она терминологически консервирует мировоззрение народа на заре древнерусской истории, когда между собой боролись старое язычество и новое христианство. Строго говоря, нельзя говорить о двоеверии, когда отсутствует практика параллельного функционирования христианского и языческого религиозного культа (аналогия с почитанием святых – ложна и беспочвенна). Сведения о подлинном двоеверии можно встретить в древнерусских памятниках литературы. К примеру, в «Слове о правой вере» XI века осуждается практика

соучастия новокрещенных христиан в религиозном культе языческих богов Перуна и Сварога, за которыми, по мнению христианского книжника, стоят бесы [12, С. 162]. В XIX веке ничего подобного уже нет.

Заключение и выводы.

Итак, в статье были рассмотрены вопросы о целесообразности применения понятий «суеверие» и «двоеверие» в качестве аналитических категорий. Были получены следующие выводы:

1. использование данных понятий в современных исследованиях неоправданно, поскольку они далеки от аналитической нейтральности, являются идеологически пристрастными, публицистическими, конфессионально маркированными и, в каком-то смысле, пейоративными;

2. происхождение исследуемых понятий напрямую связано с эпохой доминирования догматического богословия над историческим религиоведением, так как в них семантически заложено метафизическое и ненаучное разделение религиозных верований на «истинные» и «ложные»;

3. применение их в современных исторических трудах базируется на весьма поверхностном изучении народной религиозности и связано с ее стереотипным восприятием как двухсоставного культурного образования (православие и язычество); подобный редукционизм – не решение проблемы, а свидетельство нежелания ее решать;

4. более удачной представляется бинарная модель, противопоставляющая не православие и язычество («истинную веру» и «суеверие»), а повседневные религиозные практики и кодифицированную официальную религию;

5. народная религия – многослойный феномен, который невозможно сводить к двух компонентам, тем более, что древнюю языческую генеалогию тех или иных религиозных традиций и верований невозможно проследить и верифицировать научными методами.

Литература:

1. Эванс-Притчард Э. Теории примитивной религии / Пер. с англ. М., 2004. 142 с.
2. О вере и суевериях: сборник статей в честь Е.Б. Смилянкой /отв. ред. Д.И. Антонов. М., 2014. 352 с.
3. Гирц К. Интерпретация культур / Пер. с англ. М., 2004. 560 с.
4. Смилянская Е.Б. Суеверие и народное религиозное вольнодумство в России XVIII в. URL: www.dissercat.com
5. Фирсов С. Русская Церковь накануне перемен (конец 1890-х – 1918 гг.) М., 2002. 621 с.
6. Рункевич С.Г. Русская Церковь в XIX веке. СПб., 1901. 258 с.
7. Левин И. Двоеверие и народная религия в истории России / Пер. с англ. М., 2004. 216 с.
8. Уигзелл Ф. Читая карту небес и ада в русском народном православии: о пригодности концептов двоеверия и бинаризма // Антропологический форум № 3. М., 2005. С. 363-364.
9. Михайлюк О. В. Селянство Наддніпряньської України в перші десятиліття

XX ст. (1900-1922 pp.): Соціокультурні трансформації. Дис...докт. іст. наук. Дніпропетровськ, 2009. 597 с.

10. Лавров А.С. Колдовство и религия в России. 1700-1740. М., 2000. 577 с.

11. Letters from Heaven. Popular Religion in Russia and Ukraine. Ed. by J.P. Himka, A. Zayarnyuk. Toronto – Buffalo – London, 2006. 290 p.

12. Подскальски Г. Христианство и богословская литература Киевской Руси (988 – 1237). / Пер. с нем. СПб., 1996. 572 с.

Abstract. *The paper deals with the problem of using such concepts as «superstition» and «dual faith» in modern historical research. The author substantiates the thesis that the problem-free use of these obsolete and semantic vague concepts is counterproductive in the academic sense, mainly due to their confessional richness and archaism. The application of the studied concepts in modern historical works is based on a very superficial study of folk religiosity and is associated with its stereotypical perception as a two-component cultural entity. The origin of the concepts under study is directly related to the era of the dominance of dogmatic theology over historical religious studies. They semantically contain the metaphysical and non-scientific division of religious beliefs into «true» and «false». More productive is a binary model that contrasts everyday religious practices with a codified official religion. The semantic inventory of modern historiography, which studies the sphere of religion, faith and church, needs a deep and qualitative rethinking.*

Key words: *superstition, dual faith, history, historiography, religion.*

Статья отправлена:

© Савченко С.В.

УДК 902/904. 913.1/913.8

AVARS IN THE TISZA-DANUBE BASIN: SECRETS OF A DISAPPEARED ETHNIC GROUP**АВАРИ В ТИСО-ДУНАЙСЬКОМУ БАСЕЙНІ: ТАЄМНИЦІ ЗНИКЛОГО ЕТНОСУ****Реняк Р.С./Пеняк П.С.***candidate of historical science/канд. істор. наук**head researcher/ ст. наук. співроб.*

ORCID: 0000-0002-9168-4123

*I.Kripyakevich Institute of ukrainian studies NASU**Uzhhorod, Universitetska 21**Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАНУ**Ужгород, Університетська 21*

Анотація. Стаття присвячена історії створення на теренах Тисо-Дунайського басейну могутнього політичного об'єднання - Аварський каганат, головною функцією якого стало здійснення грабіжницьких військових набігів. Розглядається військова організація авар, етнічний склад населення каганату, відносини авар зі слов'янами. Використано і археологічні дані, які свідчать про особливості матеріальної та духовної культури кочівників-аварів.

Ключові слова: авари, Тисо-Дунайський басейн, аварський каганат, слов'яно-аварські могильники.

Вступ.

Ще зі шкільної лавиці кожен з нас багато чув про загадковий народ аварів та його навалу на землі Східної та Центральної Європи, яка супроводжувалася руйнуваннями, пограбуваннями, вбивствами. Авари (у перекладі з тюрк. *avara* означає «бродяга», «задира», «нероба», «гультьй») – це великий племінний союз, провідну роль в якому відігравали тюркомовні племена [9]. Вперше згадуються в звіті Пріска Панійського про посольство до гунів (середина V ст.), пізніше відомості про аварів знаходимо у Феофілакта Симокатти, Менандра, Іоанна Ефеського, в хроніці Фредегара, в збірнику грузинських літописів "Картліс Цховребе". Давньоруські літописи називають аварів обрами [2, с. 7].

Основний текст.

Питання про походження авар і сьогодні залишається дискусійним. Існує, наприклад, думка про тотожність їх з жужанями (жоужань, жуаньжуань, жужу, жуй-жуй) – союзом кочових племен, які проживали в степах Західної Маньчжурії, Монголії і Туркестану в ранньому середньовіччі. В середині VI ст. союз розпався. У древніх тюркських рунічних текстах вони носять назву "апар-апурим", це дозволяє висловити припущення, що назва "авари" була одним із племінних імен авар (апар-авари).

Авари, які до того кочували в Уральсько-Каспійських степах, близько 557 року перейшли Волгу, де підкорили своїх родичів-тюрків, нащадків гуннів-утригурів й кутригурів Приазов'я. У 558 році вони укладають угоду з Візантією щодо недоторканості кордонів останньої за умови сплати нею щорічної данини, а наступного року в союзі з кутригурами нанесли удар антському племінному союзу, який виявився не готовим до відсічі агресії і просунулися до гирла Дунаю. Звідси вони здійснили ряд набігів на північ, за Карпати, в тому числі в райони розселення літописних хорватів і дулібів. Ось що про це повідомляє літопис:

«...обри воювали проти слов'ян і прилучили дулібів, що [теж] були слов'янами, і насильство вони чинили жінкам дулібським: якщо поїхати [треба] було обринові, [то] не давав він запрягти ні коня, ні вола, а велів упрягти три, або чотири, або п'ять жінок у телігу і повезти обрина, - і так мучили вони дулібів» [2, с. 7]. В результаті, за повідомленням сучасника цих подій Іоанна Ефеського, авари значно посилилися за рахунок завойованих етносів.

Аварські походи привели не тільки до зникнення політичної цілісності антської конфедерації, а й до істотних змін в межах об'єднання склавів, до складу якого входили союзи хорватів та дулібів. У 566-567 роках авари в союзі з лангобардами розбивають гепідів Трансильванії, які орієнтувалися на Візантію, захоплюють пасовиська Потисся та Середнього Подунав'я (Паннонія) і підкорюють місцевих склавів [1, с. 12]. З цього часу головним об'єктом аварської експансії, в здійсненні якої найактивнішу участь брали і залежні слов'яни Центральної Європи, стають балкано-дунайські володіння Візантії. Протягом 574-578 років, скориставшись переселенням лангобардів до Італії, авари оволоділи всім Задунав'ям, яке перетворилося в основне ядро їх нападів на візантійські володіння.

Після ряду походів і приєднання нових племен (в тому числі деяких слов'янських) у 60-х роках VI ст. в Паннонії авари створили крупне політичне об'єднання типу "варварських імперій" - Аварський каганат, який очолював хан Баян [10]. Слабкість економічної бази аварів, обумовлена екстенсивністю кочового скотарського господарства, визначила характер створеного ними об'єднання, головною функцією якого стало здійснення грабіжницьких військових набігів. Здобич, захоплена під час цих походів, була одним із важливих джерел отримання матеріальних благ. Авари не змішувалися з підвладним їм осілим населенням, запозичуючи в нього тільки окремі елементи матеріальної культури (кераміку) і, в свою чергу, передаючи йому зброю (стріли) чи побутові предмети (наприклад, особливої форми поясні пряжки).

Постійних кордонів каганат не мав. Із Паннонії авари здійснювали набіги на слов'ян, лангобардів, франків, а також на Візантію. Їх влада поширилася на територію від Альп до Північного Причорномор'я із заходу на схід і від Карпат до Адріатичного моря і Нижнього Подунав'я з півночі на південь. Однак контроль над величезним регіоном був тимчасовим і слабким. Саме об'єднання трималося лише на військовому підкоренні різних племен і підкупі племінної верхівки. Це і визначило внутрішню слабкість і недовговічність каганату.

Військова організація аварів мала свої особливості, пов'язані зі скотарсько-кочовим способом життя. Їх роди і племена, головним багатством яких були табуни коней, утворили окремі одиниці у війську, організованому по десятичній системі (тисяча, десять тисяч). В силу кочового характеру господарства всі родоплемінні підрозділи представляли собою досить згуртований і мобільний колектив. Цим у значній мірі пояснюються успіхи багаточисленних військових походів, підкорення землеробських племен. Кочів'я, які належали союзу аварських племен, поділялися на області, на чолі яких перебували племінні воєначальники, які в свою чергу підпорядковувалися верховному кагану [4, с. 117]. Основна маса аварів знаходилася на різній ступені економічної і військової

субординації, утворивши цілу ієрархію, нижчим щаблем якої були рядові воїни, а верхньої – обласні воєначальники і верховний каган.

В етнічному відношенні каганат не був однорідним. Ще в період просування через Причорномор'я авари приєднали залишки гунів і окремі племена тюрко-болгар, відомих в історичній літературі під іменем протоболгар. Наявність останніх у складі Аварського каганату прослідковується до початку VII ст., коли в результаті міжусобної боротьби з аварами біля дев'яти тисяч протоболгарських сімей змушені були залишити каганат. Джерела повідомляють про те, що авари забирали і поселяли в своїх володіннях населення візантійських міст. У межах Аварського каганату окремі групи осілого населення досягли в VII ст. благополуччя. Відомо також, що до кінця IX ст. на території Паннонії перебували групи гепідів. Поступово важливим етнічним компонентом каганату стали слов'яни.

Ще напередодні загарбання аварами Паннонії проникненню сюди слов'ян сприяла їх участь у боротьбі гепідів з лангобардами. Після цього в межиріччя Дунаю і Тиси разом з аварами перемістилися окремі групи слов'ян з пониззя Дунаю. Коли лангобарди залишили Середнє Подунав'я, розпочалася слов'янська колонізація західної частини Тисо-Дунайської низовини і долин Східних Альп. Незабаром ці слов'яни опинилися під зверхністю аварів. У залежність від них нерідко потрапляли і багато інших слов'янських племен за межами Паннонії. Стосунки аварів і слов'ян не завжди і не всюду були однаковими. Значна частина слов'ян, насамперед на території Паннонії, а пізніше і за її межами, сплачувала данину аварам. Відомі непоодинокі випадки аварських набігів на слов'янські племена, але частіше авари і слов'яни виступали як союзники, разом здійснюючи наступ на сусідні землі.

Більшість їх сумісних виступів датується кінцем VI – початком VII ст. Так, слов'яни, стикнувшись у верхів'ях Драви з протидією баварців, у 595 році отримали над ними рішучу перемогу в результаті активної допомоги аварів. Після цього слов'яни разом з аварами і лангобардами здійснили ряд набігів в Істрію і Північну Італію. Але особливо багаточисленними на рубежі VI – VII ст. стали аваро-слов'янські вторгнення в балканські провінції Візантії – Далмацію, Мезію, Фракію, Македонію. Так, у 587 році хан Баян спустошив Мезію, зруйнував Доростол (Сілістрію), Сингідун (на Дунаї), Маркіанополь (на західному узбережжі Чорного моря). Крупні вторгнення авар на Балкани відбулися в 592, 598 і в наступні роки. Під час цих походів слов'яни нерідко осідали на захопленій території, в той час як авари поверталися на лівий берег Дунаю. Головні кочів'я аварів розташовувалися в центральній частині середньодунайської низовини, де ними була створена система "хрингів" – оборонних споруд, яка складалася із декількох груп укріплень [10]. На думку вчених, головний із цих "хрингів" був резиденцією кагана та його оточення і знаходився на місці сучасного румунського міста Тімішоара.

Вже на час захоплення аварами Середнього Подунав'я в них починають формуватися класові відносини. Цьому в значній мірі сприяло зосередження в руках кагана і знаті військової здобичі, а також данини з підвладних племен і Візантії. З'явилися раби-полонені, які використовувалися головним чином у

ремеслі. Однак незавершенність процесів класоутворення проявилася перш за все у збереженні родоплемінних порядків протягом існування каганату. Про це свідчить, зокрема, чіткий поділ аварів майже до кінця VII ст. на окремі племена, значна роль племінних старійшин у житті як кожного племені, так і каганату в цілому, наявність народних зборів, які обирали керівництво каганату.

Розпад аваро-слов'янського об'єднання починається у 623 році, коли під час чергового походу аварів у візантійські володіння вибухнуло повстання підлеглих їм слов'янських племен. Очолив його Само – людина, походження якої, на жаль, точно не встановлено. На думку одних вчених, він був франком, який прибув до слов'ян з торговою місією, інші вважають, що Само – слов'янин, який довгий час прожив серед франків і став купцем. Слов'янські племена, об'єднані Само, успішно протистояли спробам аварів придушити повстання. Цьому сприяло загальне послаблення каганату в результаті нищівної поразки авар під Константинополем у 626 році. Лише в 60-х роках VII ст., після розпаду союзу слов'янських племен на чолі із Само, авари відновлюють набіги на сусідні землі, правда, вже в значно менших масштабах.

В середині VII ст. авари витісняються із Північного Причорномор'я, а їх влада над Паннонією обмежується із створенням у 680 році Болгарського царства на Дунаї. Остаточної поразки аварам нанесли у 796 році франки Карла Великого, після чого фактично покладено край існуванню Аварського каганату, хоча окремі виступи авар проти франків тривали до IX ст. В подальшому вони були повністю асимільовані народами Західного Причорномор'я і Подунав'я. Тут доречно привести слова літопису: «... були ж обри тілом великі, а умом горді, і потребив їх бог, і померли вони всі, і не зостався ані один обрин. І єсть приказка в Русі й до сьогодні: погинули вони, як обри, - бо нема їхнього ні племені, ні потомства» [2, с. 7].

Що стосується археологічних пам'яток, то, як встановили вчені, кочівники-авари не залишили довготривалих поселень і їх старожитності вивчені тільки по могильникам і окремим похованням. На території угорської низовини відкрито понад 1100 пам'яток аварської культури, яка відома в європейській археології під назвою культура Кестхей [6, с. 312]. Свою назву вона отримала від місця перших розкопок аварських артефактів в Угорщині біля озера Балатон. Авари здійснювали захоронення за звичайним для кочівників обрядом інгумації. Похованих клали в прості могильні ями головою на північ разом з кінями, іноді тільки кінським черепом і ратицями.

Під час розкопок чоловічих поховань зустрічалися бронзові поясні набори, до складу яких входили пряжки, накладні прорізні бляшки, підвіски, наконечники пасків. Серед зброї це прямі чи криві шаблі, залізні наконечники списів, залишки кістяних накладок лука і трьохлопасні втульчаті наконечники стріл. Добре прослідковується зміна дволезових мечів однолезовими в VII ст. В другій половині VII ст. клинок отримав вигин, іноді доволі сильний, і перетворився в шаблю. Саме в аварських похованнях вперше в Європі зафіксовано стремена. У жіночих похованнях виявлено різноманітні прикраси: намисто, сережки із срібла з зерню, пальчаті фібули. Інколи там знаходився посуд, який переважно ліпний ранньослов'янський чи візантійський.

На території Словаччини старожитності слов'яно-аварської культури поширюються в VII-VIII ст., які стали наслідком зближення слов'яно-аварського населення. Артефакти культури відомі із могильників з тілопокладенням в південній Словаччині. В них знайдено спорядження вершника (шаблі, наконечники стріл, бронзові бляшки, кераміка). У Кошицькому краю Східної Словаччини, який входить до регіону Верхнього Потисся, теж виявлено ряд слов'яно-аварських могильників. Поховальні ями з тілопокладенням були прямокутної форми, глибиною 1,5 – 2,2 м від сучасної поверхні [3, с. 344]. Кістяки повернуті головою на схід. У похованнях дружинника, як правило, був осідланий кінь. Такі захоронення, вірогідно, належали верхівці слов'яно-аварського суспільства, бо розмірами та спорядженням відрізнялися від інших. У чоловічих виявлено ножі, кресала, зброю (шаблі, стріли, сокири, наконечники списів) східного походження. Пряжки, бронзові бляшки прикрашені стилізованим рослинним і звіриним орнаментом [8, s. 604 – 608]. На скелеті коня зафіксована зброя - вудила, стремена, пряжки для кріплення сідла, а на голові - бронзові або мідні фалери. Для жіночих поховань притаманні бронзові підвіски та скляне намисто. Чоловічі, жіночі й дитячі супроводжувалися керамікою, а також м'ясною їжею (вівці, кози, коня, курки). На погляд учених, багаті поховання кіннотника зі спорядженням належали представникам аварської спільноти, а поховання в супроводі посуду (горщик біля ніг) - слов'янам [7, s. 201].

Аварські знахідки VII ст. зафіксовані і по всьому Трансільванському плато. Так, в похованнях виявлено залізні серпи, ножі, кресала, штампи для виготовлення ювелірних виробів (підвісок, бляшок), маленькі цеберка. Цікавою знахідкою став скарб візантійських золотих монет із Фіртушу поблизу міста Одорхей [5, с. 292]. Він, ймовірно, був накопичений із візантійської данини аварам. Знахідки зброї – втульчаті залізні наконечники списів і дротиків, бойові сокири, кістяні накладки від луків. Із предметів кінської зброї виявлено стремена, залізні вудила, накладні бронзові прикраси кінського убору. Що стосується жіночих поховань, то в них знайдені бронзові браслети з масивними потовщеними незімкнутими кінцями, масивні срібні і бронзові сережки, прикрашені зерню.

Висновки.

Поки що не всі проблеми історії аварів і, зокрема, слов'яно-аварські відносини, достатньо вивчені. Потребує подальшого поглибленого дослідження їх перебування на теренах Східної і Центральної Європи загалом і Тисо-Дунайського басейну зокрема, проведення подальших археологічних розкопок за участі вчених багатьох європейських країн.

Література:

1. Котляр М.Ф. Авари. *Енциклопедія історії України*. Київ: Наукова думка, 2003. Т.1. С.12.
2. Літопис Руський. За Іпатським списком переклав Л.Махновець. Київ: Видавництво «Дніпро», 1989. XVI + 591 с.
3. Пеняк П. Поховальні пам'ятки й обряд поховання давніх слов'ян

Верхнього Потисся. *Духовна культура населення Прикарпаття, Волині і Закарпаття від найдавніших часів до середньовіччя (вибрані проблеми)*. Львів, 2020. С. 319 – 352.

4. Плетнева С.А. *Кочевники средневековья*. Москва: Наука, 1982. 188 с.

5. Фёдоров Г.Б., Полевой Л.Л. *Археология Румынии*. Москва: Наука, 1973. 411 с.

6. Эрдели И. *Археология Венгрии VI – XI вв. Археология Венгрии: конец II тыс. до н.э. – I тыс. н.э. (Отв. ред. В.С.Титов, И.Эрдели)*. Москва: Наука, 1986. С. 310 – 346.

7. Budinský-Krička V. *Slovanské mohyly na východnom Slovensku. Slovenska archeologia*. 1958. VI-I. S. 138 – 205.

8. Kabat J. *Avarsko-slovanské pohrebište v Barci u Košic. Archeologicke rozhledy*. 1954. VI-5. S. 604 – 608.

9. Авари. URL:<https://uk.wikipedia.org>

10. Аварський каганат. URL:<https://uk.wikipedia.org>

Abstract. *The article is devoted to the history of the creation of a powerful political union - the Avar Kaganate - in the Tisza-Danube basin. The military organization of the Avars, the ethnic composition of the population of the Kaganate, the relations of the Avars with the Slavs are considered. Archaeological data were also used, testifying to the peculiarities of the material and spiritual culture of the Avar nomads.*

Key words: *Avars, Tisza-Danube basin, Avar Kaganate, Slav-Avars burial grounds.*

SONGWRITING BY STANISLAV MONIUSHKO: ITS REVIVAL IN THE CONTEXT OF POLISH CULTURAL PROJECTS

ПІСЕННА ТВОРЧИСТЬ СТАНІСЛАВА МОНІУШКО: ЇЇ ВІДРОДЖЕННЯ В КОНТЕКСТІ ПОЛЬСЬКИХ КУЛЬТУРНИХ ПРОЄКТІВ

Varvinok I./Барвінок І.В.

Phd, assoc.prof. /к. п. н., доц. /

завідувач науково-методичним відділом

head of the scientific and methodical department

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9831-1434>

House of creativity of children and youth,

м. Миколаїв, Космонавтів 128 а, 54028

Будинок творчості дітей та юнацтва,

м. Миколаїв, Космонавтів 128 а, 54028

Cherusheva G. B./ Черушева Г. Б.

Phd, assoc.prof. /к. п. н., доц. /

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9652-0913>

National Academy of Statistics, Accounting and Auditing,

м. Київ, Підгірна 1, 04107

Національна академія статистики, обліку та аудиту,

м. Київ, Підгірна 1, 04107

Annotation. *The article reveals the multifaceted heritage of the work of the outstanding Polish composer Stanisław Moniuszko, especially his vocal lyrics. The main attention is focused on characterizing the peculiarities of the modern interpretation of the composer's works in original arrangements for solo vocal and instrumental performance accompanied by a brass band. The experience of the Polish city of Łobez in implementing concert projects, the main idea of which is not only to popularize the work of Stanisław Moniuszko, but also to develop cultural policy in general, is revealed. The article describes many creative teams from different countries that enriched this cultural project by rethinking the master's work and reinterpreting his works.*

Keywords: *music culture, cultural policy, concert project, arrangement, brass band.*

Introduction.

In the cultural and educational environment of the XXI century there is an active search for new ways and meanings of forming the spirituality of the individual, especially of the younger generation and youth. A great role in the process of creating the cultural foundations of each society is played by the samples of national culture, which have received not only European, but also world status in modern art. Such an example is the work of the famous Polish composer Stanisław Moniuszko. Being engaged not only in composing, but also in pedagogical activities, the composer attached great importance to amateur performance. In Moniuszko's opinion, amateur music-making lays down performing skills, develops artistic perception and shapes musical taste, revealing personal uniqueness through musical creativity. These views were reflected in the composer's vocal music. A brilliant connoisseur of Belarusian, Lithuanian and Polish folk songs, Moniuszko tried to realize their traditions in the genre of everyday romance. Many of his songs became true masterpieces of Polish music and rose to the level of world musical examples.

Using new forms of reading vocal music, contemporary musicians from different countries presented Moniuszko's songs as part of cultural events dedicated to his 200th

anniversary, which were held under the slogan Stanisław Moniuszko: "Choose art as your life's goal and do it so that it can bring joy and support to people."

In the rapid whirlwind of cultural and artistic life, the society of the XXI st century is brought up mainly on the samples of pop art and media industry, constantly striving for a qualitatively new product. This trend is explained by the increase in the amount of information, the development of communication, computer and humanitarian technologies, the creation of new types of cultural public spaces, and the emergence of creative neighborhoods. The external diversity of opportunities of modern culture often hides the lack of content, aesthetic taste, monotony and easy accessibility. In such realities, the importance of generating such cultural content, which can act as a serious creative and educational alternative, increases. An undeniable platform for it can be formed by artistic samples that carry value not only within the domestic cultural space, but also beyond it. The creative achievements of Stanisław Moniuszko, who dedicated his life and work to the promotion of Polish music, can be attributed to such a category.

Scientists, teachers and musicologists of the 20th and 21st centuries (Grz. Wisniewski, O. Dadiomova, N. Drutskaya, L. Narkovich, V. Rudzinski, M. Tomaszewski, A. Topolska, T. Cybulska, etc.), who studied the creative heritage of Stanisław Moniuszko, in various scientific and publicistic works, note that the range of the composer's work is quite wide. [17; 1; 8; 13; 14; 15; 16; 6]

Living 52 years, he wrote 12 operas, 5 operettas, 6 masses, more than 260 songs and a number of instrumental works. The exact number of works written and the years of composition of some of them are still unknown. Nevertheless, the composer's path to recognition was a long one. For a long time Moniuszko was treated as an ordinary organist and music teacher, whose lessons were valued at 1 rub. per hour. The musician's need, and at the same time his modesty and tactfulness, prevented others from seeing him as an outstanding composer. Over time, Moniuszko's music was recognized by his contemporaries and became well known in his homeland, but, unfortunately, little known abroad. For a long time Moniuszko was spoken of exclusively within the framework of Polish culture. Modern rethinking of the composer's work has made it possible to rediscover his multifaceted and unique personality.

This explains the urgency of popularization of Moniuszko's heritage by the world music community. Over the past decades, musical concerts dedicated to the work of Stanisław Moniuszko have been held in various parts of the world (Austria, Hungary, Germany, England, Czech Republic, Poland, Belarus, France, Ukraine, USA, Sweden, Romania, Bulgaria, Russia, Lithuania, Latvia, etc.) with the participation of a large number of soloists, conductors, choral and orchestral ensembles. Many countries continue to join in honoring the composer with various cultural events and projects. But the composer's musical heritage is of particular significance for the countries where most of his life, formation and creative realization took place: Poland, Lithuania and Belarus.

During 2019, proclaimed by UNESCO and the Polish Sejm as the Year of Stanisław Moniuszko, the Polish musical elite used various cultural and artistic opportunities, trying to make the composer's music recognizable not only in the national, but also in the European and world music space, on a par with such Polish

composers as F. Chopin, G. Wieniawski, K. Szymanowski, W. Lutosławski. More than a hundred cultural events of all kinds took place in all regions of Poland. Moniuszko's personality was also widely covered in the media. In addition to musical events, there were competitions, master classes, games from the Moniuszko era and tasting of dishes inspired by the period of his life. The streets of Warsaw were lined with reenactment groups dressed in costumes from the era of the creator of the Polish national opera. The event was timed to coincide with the release of numerous books for professionals, amateurs and children; sheet music; and a set of didactic games dedicated to the life and work of the composer. In Vilnius, where the theater premiere of the opera "Pebbles" took place during the maestro's lifetime, the opening ceremony of the Year of Moniuszko was held, which was also celebrated in Lithuania. After all, it was in this city that the composer wrote this opera, many songs and four "Ostrobram Litanies".

Attempts by cultural and artistic figures to offer a new format for introducing music lovers to the composer's works are particularly attractive. Thus, despite the fact that the Year of Monyushko has not been officially announced in Belarus, which is the composer's homeland, the National Library of Belarus has prepared an interesting virtual project "Stanislav Monyushko. A Musical Romantic from the Minsk Region". Its platform makes it possible within the framework of one information resource to familiarize oneself more deeply with Monyushko's personality, his creative heritage, and to learn more about the staging of his works. [3]

The joint efforts of Polish and Ukrainian artists realized the project "Moniuszko, "bitch" and kozak" - a musical evening featuring songs, arias and instrumental works by Stanislaw Moniuszko in unique arrangements, written taking into account the use of ethnic instruments of Poland and Ukraine. Its highlight was the performance of Maria Pomianowska, a professor of the Warsaw National University of Music, who performed the works of the great composer on the violin's almost extinct, but popular in Poland in the 19th century, relative of the violin - "Suka Białogajska". [2]

In honor of the 200th anniversary of the composer's birth, the VINNYTSIA JAZZFEST-2019 featured the presentation of the project "Moniuszko in Jazz", implemented by the Michał Koboek Quartet and a cappella masters "Voxcellence". [4] Polish jazz musician Wlodek Pawlik recorded the album "Pawlik/Moniuszko: Polish Jazz" with Stanislaw Moniuszko's songs collected in the "Home Songbook", where they were first performed in jazz. [5]

More than one concert project was also realized, where Moniuszko's works were performed in a symphonic arrangement. All the proposed programs not only contributed to a greater penetration of Moniuszko's music into modern European culture, but were also relevant to the development of musical culture in general.

Very interesting and unusual was the cultural experience of the concert venue of the Polish city of Lobež. The concept of a new reading of the composer's music was based on the intercultural interaction of musicians. Its main axis was S. Moniuszko's vocal music, which has recently fallen into oblivion. An idea that gives impetus to cultural events tends to inspire the best creative transformations. It was such an idea, in particular, the desire to promote the music of S. Moniuszko, to bring it back in a new version, inspired the famous Polish cultural historian and ethnomusicologist Prof. Bogdan Matlawski and Dariusz Legion, a cultural, artistic and educational figure

known not only in Poland but also abroad. The extraordinary devotion to the cause of musical enlightenment and the energy of these people, for a long time prompted to conduct scientific and informational searches of the composer's birthplace in Belarus, various facts of his life of that period; to visit his only museum in the world (at that time being in a state of abandonment and destruction), to take part in supporting its functioning. The experience gained by Dariusz Ledjon and his mentor Prof. Bogdan Matlawski became a kind of foundation for the realization of a new creative idea - a concert where the music of Stanislaw Moniuszko would sound again and in a somewhat new way. With the belief that knowledge in the field of art and cultural competence broaden the worldview and change the scale of thinking, transforming a person from within and contributing to bringing his abilities for full self-realization to a qualitatively new level, supporters of creativity Moniuszko, put a lot of effort into organizing and holding this artistic event. Preparations for the concert lasted 2 years. Dariusz Ledjon, taking advantage of wide cultural contacts, gathered musicians from Belarus, Germany, Israel, Belgium, Russia and Poland; formed the repertoire of the concert, built the dramaturgy of the concert, solved many technical organizational issues.

The realization of this plan took place on August 16, 2019 in the sports and entertainment complex of Lobeż (Poland) under the auspices of the 200th anniversary of Stanislaw Moniuszko as an outstanding Polish composer, conductor and teacher, founder of the Polish national composer school and creator of national classical opera. The uniqueness of the concert was the performance of the maestro's vocal works accompanied by a brass band. It became a kind of cultural journey of modern musicians into the world of new perspectives and interpretations of the composer's works. This concert platform turned out to be the first modern gathering of musicians where Moniuszko's legacy in the form of selected vocal works was represented in a new performing interpretation. Over 110 performers from various European countries shared their creative views on the works of the outstanding composer from the perspective of contemporary vocal and wind orchestral music over two days.

This musical performance united four fundamental spheres - culture, art, education and creativity, the synergy of which formed the quintessence of ideas about Moniuszko's musical treasury in the context of European and world music culture. The event facilitated a kind of conversion of the composer's works into modern artistic meanings, thus bringing the composer's work to new levels. The project appealed to all music lovers, and its realization involved the cooperation of musicians and orchestral ensembles (both professional and amateur) from many parts of the world. Along with enlightenment, it triggered personal transformations of musicians to form new skills in the sphere of musical thinking and performing culture, which correspond to the challenges and tasks of contemporary art.

The idea of this event was not only to develop the modern practice of attending classical music concerts, but also to make the previously unknown music of Polish romance public domain, to create a worldwide demand for Moniuszko's work as an alternative artistic product. According to the idea of Dariusz Legion, the initiator and organizer of the event, one of the most important tasks was to create comfortable conditions for ordinary listeners to perceive Moniuszko's vocal heritage and to attract

young people to perform them, who will be the bearers of modern musical culture and will continue to popularize his music.

According to the composer's own vision, the cycle of vocal works included in *Home Songwriters* was intended for household music, which was the most common way of spending leisure time at the time of his return from Berlin to Vilnius. Very often, the maestro's students asked him to teach them how to play the song hits of the time. The teacher repeatedly drew their attention to the low artistic level of these compositions. Having noticed this uneducated practice of amateur musicianship, which, unfortunately, did not add to the unprepared public's musical taste, the musician set himself the goal of refining these forms of vocal music. Moniuszko considered their accessibility for performance by people with different levels of training to be an important condition for composing them. His simple, elegant plays quickly gained popularity. To disseminate his works, Moniuszko used the practice of subscriptions, which was popular at the time. One could subscribe to various collections to receive literature on the desired topic. It was this model of distributing periodicals that the composer used. Moniuszko's attempts to introduce new songs to ordinary music lovers and to engage them in music were successful. The key to success was also the use of musical and thematic material related to folk music, which intuitively gave the songs a sense of closeness and comprehensibility. And the release of the collections in Polish, which was banned at the time, made them as popular as possible. Within a year, the composer's songs were being performed everywhere. Moniuszko's talent, perseverance, and ingenuity later helped raise home music to a new level.

Anton Wojkowski, editor of the Poznan-based publication *Literary Week*, noted: "Until now, we have not had songs of this class. All our songs are either imitations of Italian music or minor mazurkas. A few songs by Kurpinsky, Lypynsky, Chopin and some by Novakovsky are our singing literature. We should be glad that Mr. Moniuszko, as it turned out, is exceptionally devoted to this kind of composition. I am sure that Robert Schumann would approve of them" [10, p. 35].

The samples of vocal music presented in the collections of "*Śpiewnik domowy*" are a wonderful combination of intellectual music and high poetry. A similar concept can be seen in the following words of the composer: "The best artists discovered this inexhaustible source of harmony and began to develop it; poets, studying the original poetry of the people, using its themes, began to compose songs of a national character" [9]. The composer's extraordinary vision and mastery of the contemporary musical language of the time allowed him to lay the foundations of Polish national vocal music. The first published work of this genre was "Three Songs" to the words of Adam Mickiewicz in 1838. Since 1842, the composer wrote songs that were published in collections. There is some disagreement among researchers about their number - it is believed that there are more than 400 of them, 267 of which were published in 12 notebooks under the title "*Śpiewnik domowy*" ("*Home Songbook*"). In 1844-1859, the first six collections were published. After Moniuszko's death, collections 7-12 were published by the Belarusian folklorist, musicologist, and philologist Jan Karłowicz, the father of the famous composer Mieczysław Karłowicz. Songs published in other collections and almanacs have been preserved outside of these collections.

The genre palette of the songs is very diverse: romances, ballads, love lyrics, idyllic, dramatic, and heroic songs. A large number of songs are based on texts by Polish, Belarusian and Russian poets. The sixth Songbook is entirely devoted to the works of Mickiewicz. Other poets include Wolski, Prusynowska, Kokhanovski, Kraszewski, Chodzko, and others. Many of the texts are based on poems by Belarusian and Russian poets.

Describing the aesthetic purpose of these vocal works in one of his editions (published in 1841), the composer noted not only the improvement of Polish household music, but also the artistic embodiment of the national character of the Polish people in romantic music. It is commonly believed that music has no language or nationality. In the context of the peculiarities of other sign systems, the idea that music is a universal language is correct. At the same time, it should be borne in mind that the phenomenon of some composers' music emerges in specific historical and ethnic circumstances. This also applies to Moniuszko's work, where the special unique features of the composer's style, which were formed on the basis of Polish musical dialectics, cannot be invisible.

Studying the life and creative activity of S. Moniuszko, musicologists note its determinism by the life of society (Polish landowner's life in which the composer grew up. Studying the life and work of S. Moniuszko, musicologists note its determinism by the life of society (Polish landowner's life in which the composer grew up; his early acquaintance with songs, legends, ballads and history of his country; direct connection with the everyday life of the Polish people; intellectual and revolutionary movements in Poland and national self-affirmation that accompanied different periods of the composer's life). This explains the abundant and original manifestation of national stylistics in the composer's works: in melody, harmony, texture, harmonic color, themes, and the ways of its presentation and development. The maestro himself wrote about this: "I do not create anything new. Traveling through the Polish lands, I am filled with the spirit of folk songs. From them, beyond my will, inspiration pours into all my works." [14, p.247] First of all, in Moniuszko's musical writing, the peculiarities of the Polish poetic language and folk music, their figurative sphere, were clearly reflected. For example, many songs are written in the genre of mazurka, krakowiak, polonaise, etc.

During the years of his musical professionalism, the composer actually cultivated Polish culture in the territory of the then Russian Empire. Oleksandr Walicki, Moniuszko's first biographer, wrote: "For those who do not remember this time, it will be difficult to imagine what happened when Moniuszko's first songs appeared. Before that time, we had some vocal pieces. There were very few people in Lithuania who sang by notes. And those who studied singing usually sang Italian or French arias from operas, because the Polish vocal repertoire did not exist at all..." [10, c.36]

The composer's creative growth took place in an environment where various examples of folk songwriting, including not only Polish, but also Belarusian, Lithuanian, and Ukrainian songs, sounded and intertwined organically. The education of the composer's ear on such a variety of songs later influenced the formation of the genre platform of the composer's work, where vocal and operatic works prevail. Therefore, it is fair to say that Moniuszko popularized several cultures in these lands.

In addition, the lands where the composer was born, lived, and worked at that time were part of the Russian Empire. Unfortunately, for a long time not all of the above cultures appreciated Moniuszko's works. Such an interpretation of the composer's vocal work was determined by the appeal to certain musical material within the framework of the planned concert project. It featured popular and recently rediscovered songs in vocal and instrumental performances.

The numerous performing delegation was represented by musicians from Belarus, Germany, Belgium, Israel, Russia, Poland, as well as distinguished guests: Prof. Bohdan Matłowski, Prof. Bohdan Bohuszewski (Poland), Franz Alstetter, Michael Schell (Germany), the Mayor and Starosta of Lobeż, and others. Musical reflection on Moniuszko's works continued within the framework of the 15th International Music Festival "Sacrum Non Profanum", at the invitation of Prof. Bohdan Boguszewski at a concert held on August 17, 2019 on the waterfront near the ruins of the Church of St. Nicholas in Trzemeszko.

Under the baton of conductors Armen Aslanian, Yuri Zdrohov, Petro Kazimir, Yuri Merkulov, Oleksandr Nychyporovych, Josef Ratajczak, Dariusz Lejeune, and Patrick Schill, an international brass band created during the project (including young artists from the 11th Music District of Swabia under the baton of Franz Alstetter and Patrick Schill (Germany); the Honored Amateur Band "Vitiny Brass Band" conducted by Alexander Nichiporovich (Belarus); Youth Wind Orchestra of the Lobeżki House of Culture (Poland)) performed original works for voice with orchestral accompaniment in arrangements by Franz Watz, Mykhailo Bersan, Grzegorz Duchnovski, Piotr Kazimir, Oleksandr Korotieiev, Janis Purinsh, Denys Tulinov, and invited soloists. The audience and guests of the concert, together with Stanisław Moniuszko, made a fascinating cultural leap in time - from the 19th century, in which the composer lived, to the musical reality of the 21st century. The experience was unique and vivid.

The concert was opened by the Festivo trumpet ensemble of the Belarusian Union of Musicians, which performed "Heavenly Father, Lord God" arranged by Professor Alexander Korotieiev. The piece is one of the musical numbers of the opera "Pebbles", written in 1846/47 and originally published in a piano arrangement. Subsequently, this prayer became part of the repertoire of church music in Poland and is still performed in churches today. The performance of the instrumental arrangement of this work became a kind of musical proclamation of the blessing of this project. Next, the honored amateur group "Vitina Brass Band" conducted by Alexander Nichiporovich (Stolbtsy) performed a polonaise from the opera "The Countess" arranged by People's Artist of Belarus Mikhail Bersan. The choice of this work is explained by the role of the polonaise, which it played not only in Polish but also in European dance practice. Polonaise was usually used to open balls, emphasizing the sublime nature of the celebration. The composer associated the rhythms and melody of this polonaise with the positive characters of the opera, so the musicians filled its sound with inner dignity and tact. This number became a wonderful instrumental introduction to the concert.

Svitlana Bulavko, a soloist of the Slutsk Children's Music School Folk Instrument Orchestra, accompanied by the piano (accompanist Valentyna Lyakhovska), presented the song "Golden Fish" to the audience. The piece was performed in the original

version, in order to show how samples of vocal works of that time, written by Moniuszko, looked like. This work was composed in the Warsaw period in the late 1860s and published only after the composer's death. The song is based on a simple but very tender and beautiful melody. The small range (one and a half octaves) and simple accompaniment confirm the composer's orientation towards amateur musicians. The example of this romance makes the composer's vocal skills evident. The vocalist tried to convey the atmosphere of the work, performing it sensitively and softly.

The performance of German amateur conductor Patrick Schiel, who performed a poppuri "Stanislaw Moniuszko - Bouquet" on the themes of the songs "Kozak," "Kum i Kuma," and "Khokhlyk" arranged by Franz Watz, was very original. The attempt to translate vocal works for instrumental performance was a kind of compensation for instrumental genres that did not have such a place in the composer's work as opera and vocal works.

The Belgian conductor, Professor Josef Ratajczak, performed the songs "Krakowiak" arranged by Polish composer Grzegorz Duchnowski and "Dumka" arranged by Professor of the Latvian Music Academy named after J. Jacejuk. J. Vitola - Jānis Puriņš. The song "Krakowiacek" was performed by amateur vocalist Leszek Adamkowicz. This is one of the most famous songs by Moniuszko. It was written in late 1850 to the lyrics by E. Wasilewski, published in 1951 in the 3rd notebook of "Home Songbooks" and later included in the comic opera "Yavnutu". The song is composed in a rhythm typical of Krakowiak, with a melody that conveys the character's boastful nature. In the performance of L. Adamkovich, the song sounded vigorous and brave. "Dumka" was performed by the creative tandem of Svitlana Bulavko (vocals) and Serhiy Lyubchonko (solo on the pipe). The work was written in 1854 and included in the 5th notebook of the "Home Songbook". The author of the text is J. Checot, whose sources for most of the verses are folk songs. The smooth singing melody emphasizes the girl's feelings and experiences of unhappy love. The vocalist embodied the sadness of unrequited feelings in her performance, and the sound of the pipe enhanced the lyrical character of the song.

Dariusz Lejeune performed in a creative alliance with the same vocalists, appearing before the audience as a conductor. He conducted the songs "Formidable Girl" and "Kum i Kuma" arranged by Grzegorz Duchnowski. "The Formidable Girl" was written in the middle of 1852 and published in the 4th notebook of the "Home Songbook". The author of the text is unknown. The vocal part, which moves in a sharp, syncopated rhythm, perfectly characterizes the image of a lively and determined girl who warns a frivolous boy about the possible consequences of his infidelity. S. Bulavko, creating the opposite image to the previous song, filled it with not only belligerent but also humorous notes. The song "Kum i Kuma" with lyrics by Y. Checot was written in the spirit of folk humor. The humorous song found a beautiful and simple vocal frame in the performance of L. Adamkovich.

Another composition was arranged by Grzegorz Dukhnovsky - the song "Dream" based on the lyrics by A. Mickiewicz. The romantic concept of love, revealed in the poetry of the great Polish poet, was beautifully presented by the saxophone part, which replaced the vocal one. It was performed by Grigory Khoronek, accompanied by the orchestra under the baton of Yuri Merkulov, the chief conductor of the Concert

Orchestra of Wind Instruments of the Belgorod State Philharmonic. The musicians' performance reflected the beauty and depth of the feeling of love that takes a person away from reality. Such an interpretation was in tune with the romantic style of the era, Mickiewicz's poetry, and Moniuszko himself. The songs "Khokhlyk" on the words of O. Odinet and "Invitation to a mazurka" on the words of an unknown author were arranged by Denys Tulinov by the artistic director of the Istra Brass Band Yuri Zdrohov and soloists S. Bulavko and L. Adamkovich. The musicians skillfully used dynamic and tempo nuances to create the image of the mystical creature "Khokhlyk", known from Polish and Lithuanian folk tales as a treacherous and mischievous spirit. The duet of vocalists performed the song "Invitation to the mazurka" gracefully, deliberately, in the spirit inherent in the mazurka. Adhering to the style and rhythmic figure characteristic of the mazurka (two ♩ and two in $\frac{3}{4}$ time), the musicians were able to convey the sincerity and assertiveness of the Polish character.

The highlight of this musical event was the performance of Israeli musicians - the conductor of the youth jazz orchestra "Beat Band Haifa" Armen Aslanian, who performed the Waltz of Moniuszko e-mol arranged by contemporary composer Nubar Aslanian and a saxophone solo by Arik Zingerman. Amazing orchestral colors swept before the audience. The instrumental work written by Moniuszko for piano, in the interpretation of the artists, created the impression of "music that sings and speaks".

Musically impeccable examples of arrangements and conducting of Moniuszko's works were created by a wonderful musician, Honored Artist of the Republic of Tyva, professor of the Siberian State Institute of Arts named after Dm. Khvorostovsky, Peter Kazimir. The basis for the musician's creative rethinking were the songs "Kozak" and "Pryakha" based on lyrics by J. Chechot. The vocal parts were performed by L. Adamkovich in the song "Kozak" and S. Bulavko in the song "Pryakha". Without detracting from the creative achievements of the singers, the advantages of which were mentioned earlier, I would like to note the high professionalism of this artist, who represented the triad of performing peaks: the art of interpretation, technical skill and unsurpassed artistry. The maestro, in accordance with the task assigned to him, did not limit himself to simply arranging the piano part for wind orchestra. Using the knowledge and skills of the composer, as well as the impeccable taste of the arranger, the experienced and talented musician subtly felt the priorities and desires of the author, tried to create a different atmosphere in each piece, to convey the colorfulness of his music. In all the arrangements, the "picturesque" side of the accompaniment was preserved, which, according to the composer's plan, was to enrich the simplicity of the vocal part with its subtle, skillful, original harmonic style and texture. The musical language of Petro Kazymyr's arrangements dressed Moniuszko's works in a "hit" sound. And the performances themselves turned into a real show, where the maestro vividly and imaginatively led not only the orchestra but also the audience. It was easy and interesting to listen to Moniuszko's songs in such an original interpretation and performance.

At the end of the concert, the "Merry Song" was performed by the Festivo trumpet ensemble and arranged by Alexander Korotiev. This musical celebration ended with Beethoven's "Ode to Joy" performed by the orchestra under the direction of Patrick Schiel as the anthem of the European Union. This piece symbolized the efforts made

by the European cultural community to organize and hold the event. The concert was organized and held as part of the project "Music Beyond Borders - 200th Anniversary of Stanisław Moniuszko", funded by the Polish-German Youth Cooperation and the Bavarian Youth Circle. Project curator - Lobez House of Culture. Project partners - Swabian Center for Education and Youth Meetings and the State Educational Institution "Stolbtsovsky Children's School of Arts" (Belarus).

Jan Kleinsky's words, once uttered after the composer's death, perfectly convey the impression of his experience: "We are convinced that we will not soon receive such a legacy from other hands... Where can we find this pure simplicity of soul, this naivety inherent only in people of genius, which is so characteristic of our master's works? Where can we find an author who, despite studying abroad, would manage to be so independent and close to us in all his creations?"[18]

In his letters during the period of his life in Vilnius, Moniuszko complained about the working conditions in which there was no one to play certain parts, some performers played poorly, and some instruments were completely absent. [12, c. 163] Perhaps today the composer would be pleased not only with the high level of performance of his works, but also with the individual creative approach with which musicians from different parts of the world presented his vocal lyrics on the concert stage of the city of Lohengrin.

The results of the anniversary concert confirmed the hopes of the organizers and participants that the musical heritage of Stanislaw Moniuszko contributes to the formation of cultural and spiritual experience at both personal and social levels; to better understand what is happening today in the musical community, to interact with each other more and better.

Conclusions.

The analysis of the experience of cultural and creative activity of the city of Loboz in promoting and popularizing the legacy of the outstanding Polish composer S. Maniushko within the framework of a cultural project allows us to assert its uniqueness and originality. The current realities of today dictate the need to develop the latest ideas of musical adaptation. Thus, the composer's songs should be listened to not only in their traditional sound, but also experimenting with original arrangements for solo vocal and instrumental performance accompanied by a brass band. It should be noted that the stylistically enriched arrangements are successfully implemented in the practice of musical performance.

It is proved that it is becoming increasingly important to conduct similar cultural projects involving artists from different countries, which contributes to the creation of a creative basis for modern cultural policy. The impulse of Moniuszko's music was the beginning of a cultural initiative of new concerts in different European countries and has become more systematic. Thanks to this, there is a tendency to accumulate the latest trends in contemporary music inherent in the world music culture.

This paper does not exhaust the multidimensional nature of the study of Stanislaw Moniuszko's work and contemporary forms of rethinking his legacy. The chosen issues should be considered as one of the directions in the search for new interpretations of the composer's works.

References

1. Dadiomova O. (2015). Musical Culture of Belarus in the 10th-19th centuries Minsk: Kovcheg, 2015. 246c.
2. [Concert "Stanislav Moniushko - 200". Website of the Council of National Communities of Ukraine. Retrieved from <http://www.radaspilnot.org.ua/koncert-stanislav-monyushko-200/> (accessed: 01.08.2022).
3. We present a new virtual project of the library "Stanislav Monyushko. A Musical Romantic from the Minsk Region" Website of the National Library of Belarus. Retrieved from <https://www.nlb.by/content/news/national-library-of-belarus/predstavlyaem-novyy-virtualnyy-proekt-biblioteki-stanislav-monyushko-muzykalnyy-romantik-s-minshchiny/> (accessed: 04.08.2022)
4. The project "Moniushko in Jazz". Website of the international jazz festival VINNYTISA JAZZFEST. Retrieved from <http://jazz.vn.ua/prohrama/prohrama-2019/154-festyval-2019/artysty-2019/447-proekt-moniushko-po-dzhazovomu.html> (accessed: 01.08.2022)
5. Stempnevych J. (2022). Stanislav Moniushko in the style of Jazz. Ukrainian-Polish media platform. Blog. Retrieved from <https://upmp.news/ua-in-polish/stanislav-monyushko-v-stili-jazz/> (accessed: 02.08.2022).
6. Tsybul'skaya T. (2017). Stanislav Monyushko's chamber-vocal work: peculiarities of style and performance issues. Minsk : BGAM, 2017. 31c.
7. Czopka A. Multarzyński J. Maria Foltyn (2019). - life with Moniushko. 1st ed. Warsaw, 2019. 305s.
- 8 Drucka N. (1976). Stanislaw Moniuszko. Life and creativity. Warsaw : Nasza Księgarnia, 1976. 254 p.
- 9 Golianek R.D. (2020). Moniuszko. Compendium. Kraków: PWM, 2020. 450 p.
- 10 Jachimecki Z. (1961). Moniuszko. Kraków : PWM, 1961
- 11 Koper (2020). S. Moniuszko. Warsaw : Harde, 2020. 320 p.
12. Moniuszko St. Listy zebrane. Kraków : PWM, 1969.
13. Narkowicz L. (2014). Stanislaw Moniuszko in Vilnius. Vilnius : Polish Publishing House in Vilnius, 2014.
14. Rudzinski W. (1978). Moniuszko. Kraków : PWM, 1978. 276 p.
15. Tomaszewski M. (2020). Polish song. Chopin, Moniuszko, Karłowicz, Szymanowski. Kraków : PWM 2020. 380 p.
16. Topolska A. (2016). "A completely different book about Moniuszko", Warsaw : Grand Theatre - National Opera, 2016. 120 p.
17. Vishnevsky Grz. (2021). Opera works of Stanislaw Moniuszko on the stages of Russia. Warsaw : Aspra, 2021. 146 p.
- 18 Life - Creativity - Contexts. Essays on Stanislaw Moniuszko Collective work edited by prof. dr hab. Magdalena Dziadek. Warsaw : NCK, 2021. 418 p.

УДК 7.067

**METHODS, PRINCIPLES AND MECHANISMS OF CREATING
A CINEMA MYTH****СПОСОБИ, ПРИНЦИПИ ТА МЕХАНІЗМИ СТВОРЕННЯ КІНОМІФУ****Romanchuk L. A. / Романчук Л. А.,***к. філол. н.*

ORCID: 0000-0001-5759-0126

*Дніпровський національний університет ім. Олеси Гончара, пр. Гагаріна, 72, 49000***Dyabina V.M. / Дябіна В. М.,***здобувач***Shchyotov D.M. / Щитов Д. М.,***к. е. н.*

ORCID: 0000-0003-4306-8016

*Dnipro Faculty of Management and Business of Kyiv University of Culture**Дніпровський факультет менеджменту та бізнесу Київського університету культури,**вул. Михайла Грушевського, 9, 49000*

Анотація. Дано визначення концепту кіноміфу та суміжних з ним понять, складено його класифікації за різними групами (тематикою, жанру, ідейною та національною приналежністю, сюжетикою, будовою тощо). Наведено та проаналізовано основні кіноміфи ХХ та ХХІ століть. Встановлено загальні тенденції та способи їх створення. Досліджено механізм формування кіноміфів у різних ідеологічних системах (ринковому та авторитарному), а також роль засобів масової комунікації у процесі міфологізації кіно.

Ключові слова: кіноміфи, кіноіндустрія, кінозірки, фабрика мрій, засоби масової комунікації, міфологізація кіно.

Вступ

Актуальність дослідження полягає в тому, що, хоча явище кіноміфологізації привертало увагу багатьох дослідників, у сукупності його поетапних складових це питання досліджено дуже слабо.

Феномен високої міфогенності кінематографа – від масових комерційних стрічок до шедеврів кіномистецтва – ґрунтується на трьох китах: 1) герої постають деміургами якогось умовного світу, нав'язуваного аудиторії як модель світу реального; 2) циклізація різних фільмів за участю якогось одного актора змушує сприймати їх як варіанти єдиної ролі, інваріантної моделі характеру. Коли ж фільми циклізуються не тільки актором, а й спільним героєм, виникають кіноепоси, подібно до створеного Чарлі Чапліном про вічного мандрівника-бродягу, який, проте, завжди домагається свого, на протипагу голлівудському міфу про «людину успіху»; 3) міфологічності кінофільмам додають і легенди, що роздмухуються навколо них ЗМІ. Жоден фільм, не згаданий у серіях рецензій у кіножурналах та газетах, не може претендувати на роль кіноміфу.

Основний текст**1. Огляд джерел**

Проблемами створення та умов існування кіноміфу тією чи іншою мірою цікавилися мистецтвознавці, філософи, письменники, політологи, філологи, кінокритики. З них можна виділити: Я. Маркулан, К. Разлогова, Ю. Лотмана, С. Кара-Мурзу, Л. Маматову, Е. Лімонова, Т. Толстую, Л. Малькова, С. Маккарті,

Ж. Бодрійяра, М. Соколова, Н. Іванову, Н. Агафонову, Л. Романчук, Д. Караваєва, Г. Гуревича, М. Ямпольського тощо. Щоправда, дослідники розглядали окремі аспекти зазначеної проблеми, не охоплюючи весь механізм загалом. Так, Я. Маркулан, С. Кара-Мурза, Д. Караваєв наводять детальний аналіз низки фільмів, що стали кіноміфами. Н. Агафонова додає до конкретного аналізу фільмів загальну теорію аналізу. Ж. Бодрійяр, Л. Романчук, М. Ямпольський, К. Разлогов, Г. Гуревич, Д. Караваєв роблять спробу систематизувати картини, присвячені окремим темам (Страшному суду, дияволу, прибульцям, фантастичній тематиці тощо). Л. Маматова розглядає та аналізує радянські кіноміфи 1930-х років. С. Маккарті досліджує 60 культових фільмів світового кінематографу. В. Дябіна у своїй магістерській дисертації робить спробу поєднати ці підходи. А Ю. Лотман, Е. Лимонов, Т. Толстая присвячують роботи загальним питанням розвитку та проблематики кінематографу у контексті створення кіноміфів.

Так, Ю. Лотман пише: «Масова продукція комерційного кіно будується навколо чергового міфу про чергову «зірку». Поетика такого масового сприйняття, з певних точок зору, нагадує фольклорну: вона вимагає повторення вже відомого і сприймає нове, що йде врозріз з очікуванням, як викликаюче подразнення зло. Сучасний художній кінематограф використовує міфологізацію кіноакторів у свідомості глядачів, але не стає її рабом. По-перше, подібний семіотичний ореол того чи іншого актора – фактор цілком об'єктивний і разом із зовнішністю та характером гри враховується режисером при відборі кандидатів на ту чи іншу роль. По-друге, подібні міфологізовані образи можуть стикатися між собою в межах одного фільму, вступаючи в несподівані поєднання» [12, гол. 12].

Едуард Лимонов нарікає, що сучасне кіно від документального зображення реальності та світу реальних людей на часі його зародження пішло до сфери мрій, мелодрами та фантастики [11, с.187].

С. Кара-Мурза, визначаючи мету і механізм створення теле-і кіноміфу в ринкових умовах, наводить практичне застосування цього механізму на прикладі стрічок «Місто Зеро» Карена Шахназарова 1988 року – символічного фільму-викриття, що пізніше отримав оцінку фільму-попередження, зробленого у жанрі «масонського мистецтва» [7, с.589-594], і «Ворошиловський стрілець» С. Говорухіна 1998 р. – типового кіноміфу про кримінальне суспільство та народного месника.

В есе «Кіна не буде» Тетяна Толстая пояснює процес прискореної міфологізації кіно в наш час і пильної уваги обивателів до особистого життя акторів бажанням долучитися до Мрії, створити хоч на коротку мить свій міф:

«Кольорові журнали уважно стежать за життям акторів: тут, безумовно, маса хвилювань, маса непередбачуваного. Такий буянив у ресторані, побив метрдотеля, нюхав і коловся, лікувався від пияцтва і, отже, нескоро зіграє ясноокого і довірливого власника невеликого, але такого зрозумілого словникового запасу. Така наїлася піци і її рознесло, їй загрожує втрата контракту. Ой, ні, вона знову схудла. Ой, ні, знову її роздмухує. Ми вагаємося між заздністю та зловтіхою, а це надає динамізму нашому сонному житті. Мозок

не спить, і ми постійно чекаємо на новини. Від учасників шоу-бізнесу ми маємо право вимагати якнайбільше «шокуючих скандалів» [23, с.154].

Ці скандали, це підглядання в щілинку створюють магічний ореол навколо фільму, а разом із пікантними подробицями кінозйомок, витрачених коштів, піар-кампаній мостять шлях до зіркового кіноміфу.

2. Ключові поняття

Кіноміф. Оскільки загальної дефініції немає (кінокритики застосовують поняття «кіноміф», не пояснюючи його суті), ми запропонували таку. Кіноміф – це відображена в кінопродукті картина деяких явищ дійсності (історичних, соціальних, релігійних, есхатологічних і т.ін.), минулих, сьогодення або майбутніх, яка набула масового поширення і згодом замістила у свідомості справжню дійсність реальністю, відбитою у цьому кінопродукті,

Кіноміфи можна розділити на такі типи (класифікація наша):

Зірковий кіноміф – фільм, успіх якого тримається на особистостях та кількості зіграних у ньому кінозірок.

Знімальний кіноміф – фільм, популярність якого роздувається на підставі пліток та курйозів на зйомках, а також постійному нагадуванні суми витрачених коштів. У свідомості більшості людей останнє є гарантією якості кінострічки (бо на поганий фільм виділяти великі гроші не стануть), а перші два пункти викликають цікавість у глядача.

Прокатний кіноміф – фільм, успіх якого зумовлений рекордним прокатним збором («Титанік», «Аватар», «Месники», «Зоряні війни»).

Проблемний кіноміф – фільм, успіх якого створюється завдяки гостроті та актуальності порушених у ньому проблем («Місто Зеро», «Сталкер», «Ностальгія», «Соляріс» Андрія Тарковського, «Ефект метелика» Еріка Брісса та Майки Грубера, «Матриця» братів Вачовські та ін.). Часто такі стрічки стають культовими.

Культовий кіноміф – фільм, популярність якого заснована на незвичайній, гострій і цікавій фабулі та професійному її втіленні на екрані (такий фільм розкручує акторів, що знялися в ньому. Так «Термінатор» розкрутив Арнольда Шварценегера, «Справа була в Пенькові» – В'ячеслава Тихонова, «Іронія долі» – Андрія Мягкова, «Юність Петра» – Дмитра Золотухіна, серіал «Маргоша» – Марію Берсеневу, кінофраншиза «Чужий» – Еллен Ріплі, «Міцний горішок» – Брюса Уїлліса. Зазвичай такого роду фільми популярні серед шанувальників, які, як зазначає Сорен Маккарті, створюють навколо цих стрічок культове поклоніння, що триває десятиліттями. Це проявляється у регулярних ритуальних переглядах («Брати Блюз», «Шоу жахів Роккі Хоррора»), у створенні субкультури і навіть релігії на фундаменті вигаданого світу («Зоряні війни», «Володар кілець», «Матриця»). Іноді шанувальники зустрічаються на костюмованих вечірках, на яких нерідко беруть участь актори та творці фільму як почесні гості [13], або створюють рольові ігри та квести. Можна сказати, що не кожен кіноміф стає культовим, але кожен культовий фільм – кіноміф.

Міфічний кіноміф – фільм, що розкручується за допомогою перелічення загадкових нещасть, що сталися з акторами чи режисерами на зйомках, нагнітання пристрастей навколо його «проклятості».

Кінобомба – найбільший шокуючий фільм, який побив усі рейтинги.

Кінолегенда – іноді це синонім кіноміфу, іноді, рідше – синонім кінообразу чи кінозірки. Н. Агафонова обмежує це поняття досить вузькими рамками, вважаючи, що «кінолегенда – екранна нарація, заснована на фольклорному переказі, де реальна основа помаранчується надзвичайністю і, відтісняючись на другий план, поступається місцем чудовому» [1, с.75].

Кінобайка – легенда, створена навколо того чи іншого актора або фільму (правдива чи вигадана), що привертає додаткову увагу до кінострічки. Героїв найпопулярніших кіноміфів цитують, а вони самі (Штірліц із «17 миттєвостей весни», Чапаєв («Чапаєв»), герої «Міміно», «Сталкера», «Матриці», «Володар кілець») стають персонажами анекдотів (байок).

Кіноперфоманс – заснував це явище американський кінорежисер Ендт Уорхол у середині 1960-х років. У фільмі «Простір зовнішній і внутрішній» (1965), за участю Еді Седжвік, він знімає актрису, що сидить перед телевізором, на екрані якого демонструється відеозапис, що відображає її. Подвоївши в такий спосіб свою модель, Уорхол зробив наступний крок – помножив її образ додаванням другого екрана, вперше застосувавши техніку розколотого екрану, коли на нього водночас проєктуються дві кіноплівки. У сучасному сенсі кіноперфоманс – це уявлення чогось у незвичайному ракурсі з метою привернути увагу глядачів, шокувати їх.

Кіноляпи – помилки під час зйомок або монтажу фільму, що підвищують ступінь його міфологічності. Як визнають режисери, в більшості випадків помилок важко уникнути, а іноді неправильне відображення реальності, витлумачене глядачами як ляп, допускається навмисно, скажімо, з ідеологічною чи художньою мети. Так, у «Баладі про солдата», дія якої відбувається у 1942 році, герої носять погони, запроваджені у Робочо-селянській червоній армії лише у 1943 році. Режисер Григорій Чухрай стверджував, що зробив це спеціально. Справа в тому, що в Європі, де потенційно могли побачити цю стрічку, вже сформувався образ солдата в погонах, і режисер не хотів псувати його [20, с.254]. Деякі кінематографічні умовності стали настільки звичними, що перейшли у штампи. Наприклад, коли в бойовиках герої ховаються від куль за дверцятами автомобіля або навіть за дерев'яними меблями. Усталені ляпи іноді намагаються спростувати, але вони так міцно увійшли до свідомості, ставши класикою і перейшовши до розряду дрібних кіноміфів, що відступити від них вже неможливо [1], [21]. Джордж Лукас, приміром, так коментував ефектні вибухи у «Зоряних війнах»: «Я переймався тим, що фанати наукової фантастики почнуть казати, що в космосі звуки не поширюються. Але давайте забудемо про науку. І це зрозуміло, адже я хотів зняти космічну фантазію» [26, с.5].

Кінофраншиза – низка композиційно самостійних кінофільмів, пов'язаних єдністю задуму та героями (детективні серії: англійський «Пуаро», американські «Інспектор Деррік», «Шерлок Холмс», «Лейтенант Коломбо», німецький «Криміналіст», шведський «Валандер», українські «Пес», «Нюхач»; фільми жаху: «Пила», «Куб», «Кошмар на вулиці В'язів», «П'ятниця-13»; медичні серіали: «Інтерни», «Метод Михайлова», «Пугач», «Скліфосовський», «Червона зона», «Жіночий лікар» тощо) [9].

За іншими ознаками кіноміфи, на наш погляд, можна поділити на такі групи:

- за тематикою – соціальні, історичні, фантастичні, релігійні, кримінальні, воєнні, казкові, детективні, романтичні;
- за жанром – мелодрами, комедії, трагедії, епос, бойовики, трилери, фільми жахів, містика, пригоди, фентезі, фантастика, драми;
- за ідейною та національною приналежністю – радянські, буржуазні, американські, російські, європейські, індійські тощо;
- за будовою – серіали («мільні опери»); блокбастери; кінофраншизи;
- за сюжетикою – про інопланетян, Страшний суд, війну, супергероя (Бетмена, людину-павука, ніндзя), кохання, утопію та антиутопію тощо.

Н. Агафонова дає дещо іншу класифікацію, поділяючи фільми на: кіноепос, кінотрагедію, кінодраму (її різновиди – мелодрама, психологічна драма та лірична драма) та кінокомедію з 6-ма різновидами [1, с.67-68]. Але вона не розглядає власне кіноміфи, звідси – удаване різночитання.

Тематичні кіноміфи, у свою чергу, групуються за кількома категоріями. Так, в категорії фантастичних міфів, що створюють альтернативну реальність, можна виділити такі групи:

1. Зоряні війни. Космічну тематику спрямовано на цю джорджлюківську сагу, як еталон. Решта – більш-менш вдалі інтерпретації цієї теми.

2. Термінатор. Джеймс Камерон своєю стрічкою задав тон «Матриці», «Обителі зла» та іншим стрічкам подібної тематики. У всіх них одна атмосфера та тема – День Судний, есхатологія. Як зазначає В. Дябіна, «мало не вся американська кінофантастика (включаючи суперхіти останніх років – «День Незалежності», «Люди в чорному», «Армагеддон») – це прояв цілком зрозумілого бажання дітей, що так і не нагналися, по можливості весело і прикольно зустріти хоч кінець світу, хоч настання нового століття і тисячоліття» [5, с.18].

3. Володар кілець. Сюди віднесемо усі фентезійні сюжети, узагальненням яких стала ця кінотрилогія («Легенда», «Нескінченна історія», «Міо мій Міо», «Льюїс»), фільми Гільємо дель Торо, унікальні з погляду міфологічної атмосфери («Лабіринт Фавна», «Хабіж»). А також стрічки про вікінги типу «Прибулець», «13 воїн» та ін. Про те, що ці міфи активно переломлюються у свідомості людей, свідчать натовпи толкіністів, звіздарів та термінатористів.

4. Антихрист, Диявол/прибульці та боротьба з ними [15, с.139-152]. З цього приводу К. Разлогов пише: «В умовах, коли атеїстичні тенденції в художній культурі стали панівними, коли навіть традиційні християнські мотиви на екранах Заходу набувають виразно антибуржуазного характеру, не священно потойбічного, а соціально-політичного характеру, центр ваги непомітно змістився від бога до дьяволу: на Землі, на думку багатьох релігійно орієнтованих мислителів, ... настало царство Сатани» [17, с.141]. Через призму кінематографа у 1990-х роках проаналізує форми демонічних деформацій Ж. Бодрійяр у статті «Злий демон образів» та М. Ямпольський у книзі «Демон та лабіринт». Жорж Мінуа у 2004 році у монографії «Диявол» досліджує розвиток концепту сатани в кіно та на сцені, а Л. Романчук у 2012-му класифікує типи екранних втілень диявола у відомих кіноміфах: бешкетний інтелектуал

(«Іствікські відьми» Дж. Міллера, «Засліплений бажаннями» Р. Раміса), справедливий каратель («Заблудний» А. Сатаєва, «Диявол» Дж. Даулдла, «Люцифер» Т. Капіноса), душоуб («Справа № 39» К. Альварта, «Брама пекла» М. Драксмана, «Будинок демона» П. Міні, «Паранормальне явище» О. Пелі), звір Апокаліпсису («Князь Темряви» Дж. Карпентера, «Легенда про диявола» Р. Наптона, «Дитина Розмарі» Р. Поланскі та ін.) [18, с.131-132]. У цю групу потрапляють всілякі «Чорнокнижники», «Омени», «Вигоняючі диявола», а також фільми про вампірів, перевертнів, відьом, привидів [4, с.34], [15, с.123-139].

5. Фільми катастроф [15, с.171-188], з яких виділяються футурологічна та апокаліптична серії [8], [15, с.152-171], [18, с.233-235].

6. Кіноміфи про чудо-шпигунів та воїнів-суперменів («Агент 007», «Міцні горішки»).

У категорії реалістичних фільмів, що не створюють іншу реальність, а лише спотворюють існуючу (ідеалізуючи її, чорнячи, висміюючи, спотворюючи, міфологізуючи чи криміналізуючи), можна виділити:

- 1) Історичні фільми (кожен з них – вже апріорі міф).
- 2) Комедії.
- 3) Мелодрами.
- 4) Бойовики, детективи.

В кожній категорії – своя градація. Історичні кіноміфи ділять за: часом, історичною фігурою, сюжетом, трактуванням епохи, часто суперечливою (наприклад, «Іван Грозний» 1937 року і «Цар» 2009-го, присвячені одній і тій самій епосі, – антиподи, другий розвінчує міф першого фільму і водночас створює свій). Ще більше розбіжностей – у воєнних стрічках (починаючи з кіноміфів про Римську імперію і закінчуючи афганською та чеченською війнами). Якщо фільму про ті чи інші історичні події вдається набути статусу кіноміфу, то створений у ньому образ епохи/діяча закріплюється у свідомості, заміщаючи собою реальність.

3. Історія питання

Створення кіноміфів, розпочавшись із зародженням кінематографа, базувалося на розкручуванні яскравих акторів, перетворенні їх на кінозірок. Приклад цього процесу добре показаний у фільмі Микити Міхалкова «Раба кохання» (1981), де в умовах громадянської війни знімається фільм із відомою актрисою тих часів Вірою Холодною (її прототип у стрічці – Ольга Вознесенська).

Система зірок почала складатися у 1920-ті роки в Голлівуді – Мері Пікфорд, Дуглас Фербенкс знімалися, як правило, в однотипних ролях. Зірка ставала одним із сенсоутворювальних фрагментів кінематографічного видовища. У 1930-50-х роках голлівудське кіно культивувало вже цілу серію зірок (Рудольф Валентино, Грета Гарбо, Кларк Гейбл, Кетрін Хепберн, Кері Грант, Гері Купер, Мерилін Монро та ін.). У 40-50-і роки у зв'язку з появою італійського неореалізму в низці фільмів робилася спроба замінити зірку типажем (у картинах Вітторіо Де Сікі і Джузеппе Де Сантіса, у стрічці «Кращі роки нашого життя» Вільяма Уайлера), але актори-типажі теж ставали зірками, як і численні актори

та актриси, залучені до кіно просто завдяки привабливій зовнішності (Джина Лоллобріджіда, Массімо Джіротті, Софі Лорен). У 60-ті роки, у зв'язку з появою французької «нової хвилі» та авторського кінематографа, поняття зірки вельми своєрідно входить до авторського кіно – некомерційного, здебільшого європейського. Відтепер немає художнього диктату зірки, зірка стає елементом режисерського міфу (Анна Каріна у фільмах Жан-Люка Годара, Жан-П'єр Лео у стрічках Франсуа Трюффо, Жюльєт Бінош та Подіни Лаван у картинах Леоса Каракса, Ханна Шігулла у фільмах Райнера Вернера). Режисер наче «патентує» актора, він – його персональна зірка, що, втім, було характерно і для низки режисерів попередніх десятиліть: спілки Марлен Дітріх та Джозефа Штернберга, Грети Гарбо та Моріца Стіллера, Любов Орлової та Григорія Александрова тощо. У 1970-90-ті роки поняття зірки стає універсальним, кінозірками стають фотомоделі, рок та поп-музиканти, бо всі аудіовізуальні засоби тісно пов'язані (Девід Боуї, Лів Тайлер та Алісія Сілверстоун завдяки відеокліпам стали кінозірками ще до ролей на великому екрані).

Завдання спрощується, коли героїнею фільму виступає знаменита особистість, яка сама по собі стала міфом. Типовий приклад – серія фільмів, присвячених англійській королеві Єлизаветі II, яка в свою чергу створила гігантський кіноміф про неї: від документального «Королева коронована» 1953 року до драми «Королева» Стівена Фрірза 2006 року, комедії «Лондонські канікули» Джуліана Джаро 2021 року, де королева згорбленою старою блукає кімнатами Сандрингемського палацу, а її дух відчутний у кожній сцені [24], і, нарешті, біографічного серіалу «Корона» 2016-2022 років, вигаданого кінодослідником Єлизавети II Пітером Морганом – «той рідкий випадок, коли історію монарха передають тривало і детально, з потрібним пієтетом, але й необхідною видовищністю» [22].

Іншими словами, кіноміф про Єлизавету II певною мірою розбив міфи про її правління. Як робить висновок М. Гревцев, загалом ця серія фільмів створює враження, що «британська королева століття застала той момент, коли її корона перестала вселяти поважне благоговіння – тепер царює не божий промисел, а продукт мас-маркету. Недорогий сувенір, привезений з Лондона. За сімдесят років правління ніхто так і не дізнався, чим насправді жила жінка. Були офіційна хроніка, міфи, скандали та брудна білизна. Але навряд чи за цим галасом ми помітили обтяжену дивною владою людину» [3].

На радянському просторі у 1920-1980-ті роки формувалася інша система створення кіноміфів. Ідеологічна машина, яка замінила складний механізм розкручування, сортувала кінопродукцію за рівнем її відповідності ідеалам соціалізму. Але й тут не обійшлося без кінозірок, хоч створювалися вони трохи інакше. Кінозірки завжди грали позитивних героїв, бо це додавало привабливості соціалістичним ідеям. В умовах єдиної державної власності розкручення фільму була зайвою, а реклама мала суто інформаційний характер. Жодного акценту на вартість чи епатаж, лише помпезний показ по всіх кінотеатрах, інтерв'ю з акторами, докладні рецензії.

Таким шляхом були створені відомі радянські кіноміфи: про самовіддану людину, про силу духу і красу душі народу, про непереможність армії, про

суперрозвідника («17 миттєвостей весни»), про непідкупного міліціонера (образи Гліба Щеглова і Шарапова в серіалі «Місце зустрічі змінити неможна»; Миколи Кондратьєва (Євген Жаріков) з телесеріалу «Народжена революцією») і т.ін.), про історичних діячів (Івана Грозного, Петра Першого, героїв громадянської війни), героїчні «епопеї» (полотна Сергія Бондарчука та Євгенія Матвєєва) або ліричні повчальні історії, з яких найбільш популярними і живучими стали «Іронія долі», «Діамантова рука», «Гараж», «Службовий роман», «Операція «И», «Джентльмени удачі», «12 стільців». Вони створили особливий простір і особливих героїв, що діють у рамках радянської дійсності, але утриують і потроху руйнують її – романтичних невдач, добрих злодіїв, інтелігентних рвачів [25].

Від кіно вимагалася переконлива, освітня, покращуюча дія. Творці фільму були зобов'язані опанувати масову свідомість. Однак жоден ідеолог не міг передбачити, що саме «угледіть» у фільмі масовий глядач, а що – критики. Тому спроби партійних ідеологів безпосередньо керувати кінопроцесом ніколи не були цілком успішними. Приховування правди і надто жорстке її зображення, брак і надлишок «ідейності», чисельність та незначність розважального матеріалу – все могло викликати у глядача негативно-вороже ставлення до стрічки.

Звісно, образ епохи відрізнявся від самої епохи, глядачеві показували міф, а не документально зафіксоване життя. Для його розробки та насадження, як пише Н. Іванова, «використовували блискучих акторів, які втілювали ідеологію своїм фізичним виглядом. Так створювалися висококласні і досі дуже актуальні стереотипи радянської жінки-вченого (Любов Орлова – «Весна»), шофера, робітника та інтелігента в одній особі А. Баталова, російського «сорочки-хлопця» (А. Алейніков), стримано-сердечної розумниці. (І. Купченко), простої дівчини з народу (І. Чурикова) ... Високий дар актора, професійно блискучі режисери, чудові композитори та художники – а що ще потрібно для кіноміфу, сповненого переконливої та переможної енергії» [6, с.34].

Типові приклади історичного кіноміфу радянських часів – «ленінська» та «жовтнева» серії. У фільмі Михайла Ромма «Ленін у жовтні» (1937) створено легенду навколо замаху на життя вождя з боку Фанні Каплан. І хоча доведено, що напівсліпа есерка не могла стріляти, а кінці змови ведуть до оточення голови ВЦВК Якова Свердлова, – міф твердо засів в умах людей. У кіноміфі Сергія Ейзенштейна «Жовтень, або Десять днів, які приголомшили світ» (1927) сконструйовано штурм Зимового палацу, який, як довели історики, відбувався зовсім інакше: ніхто через ґрати не перелазив, оскільки Жовтневі сходи, якими матроси вриваються у палац, виходили на Палацову площу; не було ні стрілянини на тлі творів світового мистецтва, у тому числі «Погрозливого амура» Етьєна Фальконе, ні втечі Олександра Керенського в жіночому одязі. На початку 1980-х Сергій Бондарчук частково відновив історичну справедливість у фільмі «Червоні дзвони». Але у свідомість людей чітко вбиті сконструйовані Ейзенштейном сцени.

Л. Маматова зазначала, що «у 30-ті роки кіноміф не лише відображав перебіг історичних подій, а й провокував їх» [14, с.63]. Ідучи в кіно, чекали на

свято. Тому величезним успіхом мали навіть такі очевидні кіноміфи, як «Кубанські козаки» або «Небесний тихохід». А успіх фільму «17 миттєвостей весни» та образу Штірліца, що став кінолегендою, визначався тим, що автори, як зазначає Е. Соколов, «майстерньо перемежуючи художні епізоди з історичною хронікою, не дають глядачеві «забутися», насолодитися фільмом, як шпигунським бойовиком. Вони постійно звертаються до історичного почуття глядача, нагадуючи, що перед ним – вирішальні миті його недавньої національної історії» [20, с.28]. Ігровий аспект (розгадувані Штірліцем ребуси, архетип «супершпигун у тилу ворога») вміло перемежувався ліричними місцями, що викликали співпереживання. В американському кінематографі достатньо було симпатії до кіногероя, захоплення, що базується на речах, далеких від етики (силі, зовнішній чарівності, ступеня «зірковості» актора). Але радянський глядач вимагав співпереживання. У цьому – відмінність радянських кіноміфів, які, згідно з Микитою Михалковою, були «цементуючим суспільство розчином». На думку сучасних кінокритиків, рятівність такого кіноміфу досить дискусійна. Проти версії Михалкова, пише М. Соколов, «може говорити наведена Є.С. Гінзбург у «Крутому маршруті» історія про те, як у 1939 році у Ванінському порту при саджанні ув'язнених на пароплав до Колими одна з них, приголомшена виглядом океанського простору, не дуже до речі, але цілком щиро заспівала пісню з к/ф «Волга-Волга», за що ледь не була роздерта іншими в'язнями. Не зовсім на користь маститого режисера говорять події війни, в ході якої сотні тисяч (цифра нечувана у світовій історії) споживачів такого ефективного кіноміфу зі зброєю в руках виступили на боці найлютішого ворога своєї добре міфологізованої вітчизни. Не менш дивно і те, що улюбленим кіноміфом солдатів Червоної Армії був зовсім не радянський «Великий вальс» [19, с.6].

Поступово режисери, які страждали від цензорів, вчилися обходити їх і при цьому, нерідко несподівано для себе, закладали у фільм ідеї, що «підривали» панівні ідеологеми («Летять журавлі» Михайла Калатозова, «Іванове дитинство» Андрія Тарковського, «Калина червона» Василя Шукшина).

Після розвалу СРСР радянський кіноміф поступився місцем кіноміфу викривачів, перебудовників 80-х років, які постраждали за часів репресій; те, що лежало на полицях, виносилось на поверхню. Новий час викликав до життя нових героїв і, відповідно, нові кіноміфи: про супербандитів (телесеріали «Бригада», «Крот», «Бандитський Петербург», фільми «Брат», «Бумер» та інші); про легкість отримання багатства, про гарне життя, про можливість самостійного відстоювання правди (фільми А. Балабанова «Брат» і С. Говорухіна «Ворошиловський стрілець»), про який Кара-Мурза писав: «Сам фільм – типове соціальне кліше, помітного художнього значення він не має. Характери його становлять штампи, які є лише ілюстрацією до ідеї. Образ реальності абстрактний, він міг би бути прив'язаний до іншої дійсності – скажімо, радянської. Тільки замість гада-крамника, що згвалтував дівчину, слід було б запровадити сина директора овочевої бази... І раніше синки номенклатури, бувало, гвалтували дівчат, а батьки синків покривали. Ось зав'язка: дівчина, яка виросла в обставинах «великої кримінальної революції», коли реальна небезпека

стати жертвою злочину сильно перебільшена в масовій свідомості, раптово йде до квартири «героя капіталістичної праці» і починає випивати з трьома, вельми не симпатичними покидьками, а вони її гвалтують. Причому запрошують без обману – їм потрібна «жіноча присутність». Вона що, з Місяця впала? Весь двір знає, що в середу в цій квартирі влаштовуються оргії, а вона цього не знала?».

Проте «Ворошиловський стрілець» став стійким кіноміфом.

Створюються і відверто антирадянські міфи («Холодне літо 1953-го», «Штрафбат», «Берія», «Діти Арбата», «Білий одяг»), де колишні лиходії та герої міняються місцями. Переосмислюються кіноміфи про історичні персони. У цьому процесі виявилася залежність: чим стійкіший кіноміф, тим важче його спростувати антимифом. Так, не вдалося змінити «полюсовку» образу Чапаєва у виконанні Бориса Бабочкіна (одноіменний фільм став еталоном кіноміфу про громадянську війну). Або поміняти етичні та суспільні полюси кінообразу Петра Першого, створеного Миколою Симоновим («Петро Перший», 1937) та Дмитром Золотухінін («Юність Петра», «На початку славних справ») як хоч і різкого, але чесного та темпераментного патріота. Фільм-пародія «Молитва гетьмана Мазепи» (2003), де цар показаний як гвалтівник солдатів і псих-педофіл, у цьому плані не показник, оскільки не став кіноміфом (не вистачило рецензій, скандалів, харизматичності героїв тощо).

4. Механізм кіноміфологізації

У ринковому суспільстві, побудованому на законах конкуренції – навіть у сфері мистецтва, кожен фільм потребує розкручування, заради якої у хід йде все. Кінопродукція набуває статусу звичайного товару, для просування якого необхідна реклама, яскрава обгортка, гарна легенда.

У цьому бачиться пояснення того, що основна роль у механізмі створення кіноміфу відводиться «жовтій пресі». «Фабрика мрій» має підтримуватись «фабрикою зірок». Два механізми працюють в унісон, з однією метою – піднести глядачеві казку, приголомшити вогнями рамп, підмінити його життя життям зірок, створивши ілюзію причетності до неї. Кіноміфи про супермена, Міккі-Мауса, американську мрію, середній клас, про «багатих, які теж плачуть», про небувале кохання («кіносоплі, в яких плавають численні «Титаніки» і «Сибірські цирульники» [23, с.5]) – барвисті, коштовні. Надзвичайні спецефекти, хитромудрі трюки часто замінюють якість гри та приховують вади сюжетних ліній. Цим шляхом йде і преса, уникаючи серйозного обговорення кінострічки і переключаючи увагу на особистісні аспекти задіяних у ній осіб, індустрію розваг, повідомлення про величину прибутковості кінокартини.

Ось типовий приклад подібної подачі:

«Пристрасті Христові» опинилися в центрі уваги преси, спровокувавши суперечки про те, який релігійний зміст міститься в цьому фільмі і наскільки точно картина відтворює історичні події. Деякі відомі євреї напали з критикою на фільм і на Гібсона – одного з авторів сценарію та режисера, – вважаючи, що у фільмі євреї були виставлені у негативному світлі. Однак у результаті підвищена увага пішла на руку фільму, що розповідає про останні години життя Христа, – він став найуспішнішим в історії фільмом на релігійну тематику. По всій Америці церкви викупували цілі кінозали для своїх парафіян, аби останні

якнайшвидше подивилися цю картину» [28].

Слід погодитися із Сергієм Кара-Мурзою, що «занутивши людину в потік «завжди термінових повідомлень», ЗМІ розірвали «ланцюг часів», створили зовсім новий тип часу – час вистави, – в якому людина позбавлена історичних координат» [7, с.292].

У такому режимі «вистави», ярмарку подаються і кінофільми.

Головним кроком у цьому процесі є акцентування уваги на величині зборів і, таким чином, створення ореолу успішності. Якщо фільм показаний мало часу або зовсім покладений на полиці, ніякі натуги ЗМІ не допоможуть. Найбільшу роль у залученні інтересу до нового фільму преса виконує напередодні показу, оповідаючи про зйомки, акторів, зірок. Без цього фільм може не назбирати прокатних грошей. Наприклад, фантастичну сагу Федора Бондарчука «Заселений острів» до її виходу на екран розрекламували так, що попри свою неякісність вона при прокаті зібрала достатньо коштів. А ось досить якісний серіал «Сонька золота ручка» Віктора Мережка був досить погано прорекламований і став збитковим.

Отримуємо замкнене коло: статус кіноміфу приносить його творцям додаткові доходи, а величина прокатних зборів, у свою чергу, підвищує статус кінострічки до кіноміфу.

І. Шмаленко справедливо зазначає: «Люди завжди створювали міфи, які відповідали духу тієї чи іншої епохи того чи іншого народу. Джону Толкієну, мабуть, вдалося створити головний міф західної цивілізації ХХ століття, який тепер стане ще й головним кіноміфом ХХІ століття. І серед основних прикмет минулого століття – двох воєн, пари-трійки революцій, кока-коли, Юрія Гагаріна, матері Терези, Міккі Мауса, Альберта Ейнштейна, Енді Уорхола, Зігмунда Фрейда і короля Елвіса – посяде своє місце і трилогія Джона Толкієна «Володар кілець» [30, с.4].

Не аналізуючи блокбастер з точки зору сюжету, закладених в нього ідей, автор далі повідомляє: «Оскільки загальна вартість трилогії становить \$190 млн., то можна вважати, що бюджет кожної з картин складає \$63 млн. Відеоролик, що включає в себе оповідь про «Володаря кілець», завантажувався приблизно 1,671,000 разів за перші 24 години після появи в інтернеті, побивши цим рекорд «Примарної загрози» 1999 року... Один із кількох спецефектів, що використовуються в трилогії, є зменшення акторів нормального зросту до розмірів хобітів і карликів. Голлум повністю створений за допомогою комп'ютера, але з голосом актора Енді Серкіса. Над ним працювали відомі толкінівські ілюстратори Алан Лі та Джон Хоу » [30, с.6].

Інший метод створення кіноміфу – розкручення навколо кінострічки скандалів та пліток, створення ореолу епатажу, містики, що загалом, міфологізуючи фільм, забезпечує його успіх. Наприклад, історична епопея «Олександр» (про Олександра Македонського) представлена у ЗМІ описом божевілья ірландського актора Коліна Фаррела, котрий зіграв македонського царя [29, с.45]. А при анонсуванні фільму «Пристрасті Христові» зроблено симптоматичну виноску: «Аналітики вважають, що такій увазі до себе фільм багато в чому зобов'язаний ЗМІ, які допомогли створити навколо нього

скандальну атмосферу» [29].

Скандал привертає до фільму додаткову увагу. Більше уваги – більший успіх, стійкіший кіноміф. Як справедливо зазначив Борис Акунін, «блискучий приклад, як із нічого можна роздмухати міф на весь світ, явив собою Голлівуд із горезвісними ковбоями. Якись немиті дядьки пасли своїх корів і били один одному морду в барах, а з цього створено кінолегенду всесвітнього значення» [32].

Ще один спосіб, що добре себе зарекомендував, – акцент на приватному житті акторів і курйозах на зйомках. Так презентується картина «Жіноча інтуїція»: «Курйоз стався першого ж дня зйомок, – згадує Ольга. – В аеропорту у мене вкрали валізу з речами. А Сашка Дяченко поклали до лікарні з алергією» [31, с.12].

Стаття, присвячена фільму «Інший світ», акцентує увагу на двох моментах: відчуттях Кейт Бекінсейл, що знялася в головній ролі, та вартості картини. «Чесним критикам чергова вампірська історія зовсім не сподобалася, що, однак, не завадило їй зібрати за перший же уїк-енд у прокаті \$22 млн» [27, с.44].

В інтерв'ю з Кирилом Дицевичем, що зіграв головну роль у серіалі «Кохання із заплющеними очима», автор присвячує сюжету та проблематиці серіалу всього два рядки: «– Кирило, ти ... граєш головного героя Артема, який збирається одружитися з дівчиною, але кидає наречену після того, як втрачає зір». Актор також коротко відповідає: «Сценарій цікавий. Якою має бути людина, що вона має всередині відчувати, аби кинути кохану? Що її змусило, яким був злам? ... Він любить Риту, але розуміє, що треба з нею розлучитися» [10]. Після чого розмова перемикається на особистість та любовні пригоди актора, що зайняло кілька сторінок.

Ще одне. Щоб стрічка стала міфом, потрібна певна частка «чарівництва». Цікавий по суті фільм «Життя і смерть Льоньки Пантелєєва» 2006 року, де є і сюжет, і інтрига, де знялися гарні актори (Олександр Баргман, Сергій Барковський), та й сам Льонька становить легендарну і майже міфічну особистість (чи то перевертень у погонах, чи то бандит із мандатом ЧК у кишені, чи то Робін Гуд ХХ ст.), міфом не став, оскільки в кадрі не вистачило романтики. Проте в 1990-і роки міф про «чесного» бандюгана Льоньку П. був би напевно затребуваний і цілком міг стати кіноміфом.

Весною 2023 року на екрани вийшов містичний трилер «Егрегор» із серії фільмів-катастроф. За сюжетом, нью-йоркському детективу, який отримав зашифроване послання та авіаквиток до Києва від знайомого професора, невдовзі убитого, доведеться рятувати світ від катастрофи (реально-фантастичне чаклунство). А ось уже чари пророчі: фільм, знятий до воєнного конфлікту України та Росії, мимоволі передбачив його. Про що одразу заговорили видання, мостячи шлях новому кіноміфу. Ось що пише одне з них: «Як у наші дні, так і у фільмі «Егрегор», знятому ще до початку повномасштабного вторгнення, у центрі уваги – Україна. Саме вона є бар'єром та захистом всього цивілізованого світу» [16].

Насамкінець зазначимо, що разом із створенням глобальних кіноміфів формувалися і дрібніші, що міцно увійшли до свідомості людей [20]. Витруїти їх

із свідомості складно. Хоча спроби робляться. Так, Квентіно Тарантіно своїх «Безславних покидьків» (2009) створив на кістках кількох кінематографічних архетипів. У сатиричному гротеску на тему Другої світової війни поєднано стилістику картин Серджіо Леоне, італійські спагетті-вестерни, німецькі воєнні агітки часів Третього Рейху та бравурні американські треш-бойовики.

Висновки

Механізм створення кіноміфу в ринковому суспільстві складається із чотирьох складових:

1) успішність та касовість кінострічки (невідомий, нерозкручений фільм не може стати кіноміфом);

2) створення навколо нього легенд за допомогою ЗМІ (міфологізація кінострічки). Жоден фільм, не отримавши відображення у серіях рецензій у великих кіножурналах та розкручення у ЗМІ, не може претендувати на роль кіноміфу;

3) харизма зіграних у фільмі акторів. На перше місце виноситься їхнє приватне життя, курйози та скандали на знімальному майданчику. Якість гри та проблематика фільму відходять на задній план;

4) частка «чарівництва» завжди має бути притаманною фільму, що претендує на статус кіноміфу.

В авторитарному суспільстві механізм створення кіноміфу завжди відповідає ідеологічним установкам режиму і більш прямолінійний.

Список використаної літератури

1. 10 киномифов, в которые верят даже самые образованные зрители (2019). Взято из <https://adme.media/tvorchestvo-kino/10-kinomifov-v-kotorye-veryat-dazhe-samye-obrazovannye-zriteli-2055065>.

2. Агафонова Н. (2008). Общая теория кино и основы анализа фильма. Минск: Тесей, 392 с.

3. Гревцев М. (2022). Бог и мое право: киномифы о Елизавете II. Взято из <https://www.kino-teatr.ru/blog/y2022/9-9/1754>.

4. Гуревич Г. (1967). Карта страны фантазий. Москва: Искусство, 176 с.

5. Дябіна В. (2012). Принципи створення і проблеми існування кіноміфів у сучасних засобах масових комунікацій: Магістерська дис. Дніпропетровськ: ДНУ, 84 с.

6. Иванова Н. (2001). Сталинский кирпич в «Знамя», № 12.

7. Кара-Мурза С. (2002). Манипуляция сознанием. Москва: ЭКСМО–Пресс, 832 с.

8. Караваев Д. (1999). Апокалипсис: мировое кино продолжает выдвигать свои версии конца света. В «Если», № 6, с. 89.

9. Кинословарь (2001): В 3 тт. СПб.: Сеанс.

10. Петрова С. (2019). «Кирилл Дыцевич: «Я никого не любил» в «Отдохни», 30 августа.

11. Лимонов Э. (2003). Контрольный выстрел. Москва: У-Фактория, 272 с.

12. Лотман Ю. (1973). Семиотика кино и проблемы киноэстетики. Таллинн: «Ээсти Раамат», 92 с.

13. Маккарти С. (2007). 60 культовых фильмов мирового кинематографа. Москва: У-Фактория, 256 с.
14. Маматова Л. (1995). Модель киномифов 30-х годов в Кино: политика и люди: Сб. Москва: «Материк», 230 с.
15. Маркулан Я. (1978). Киномелодрама. Фильм ужасов. Кино и буржуазная массовая культура. Ленинград: Искусство, 191 с.
16. Новоселецька Л. (2023). Наша відповідь Дену Брауну. Чи варто дивитися український трилер «ЕГРЕГОР» в «Фокус», 21.04.
17. Разлогов К. (1982). Боги и дьяволы в зеркале экрана. Москва: Политиздат, 224 с.
18. Романчук Л. (2012). Демонизм. Зверь Апокалипсиса. Москва: Мэйлер, 288 с.
19. Соколов М. (1998). Встреча Никиты Сергеевича с мастерами советской культуры в «Эксперт», № 3, с. 5.
20. Соколов Э. (1999). Жизнь штандартенфюрера СС Штирлица как воплощенная мечта советского человека. В «Человек», № 6, с. 27-255.
21. Разрушители легенд: телесериал (2003-2018).
22. Токмашева М. (2020). «Корона» 4 сезон: Ход королевы против Тэтчер и Дианы. Взято из: <https://www.kino-teatr.ru/kino/art/serial/5812>.
23. Толстая Т. (2002). День. Москва: Подкова, с.152-157.
24. Филиппова А. (2023). «Спенсер»: надо взвеситься – это весело. Взято из <https://www.kino-teatr.ru/kino/art/tv/6209>.
25. Юренев Р. (1964). Советская кинокомедия. Москва: Наука, 540 с.
26. Н. А. (2004). «Звездные войны» стали лучшим мужским фильмом, а «Грязные танцы» – лучшим женским. В «Мир кино», 12.04. Взято из <https://lenta.ru/news/2004/04/12/best>.
27. Шмаков Н. (2003). Вампиры против оборотней. В «Отдохни», № 45, с. 44.
28. Привалов И. (2004). «Страсти Христовы» обошли «Властелина колец». В «Подробности», 05.03. Взято из <https://шусус.ru/passion/94>.
29. Егоров В. (2003). Хотите, я покажу вам попу? В «Отдохни», № 45, с. 45.
30. Шмаленко И. (2001). Властелин колец – три в одном. В «ТВ-парк», № 4, с. 4-6.
31. Аврамова С. (2003). Счастье гувернантки. В «Отдохни», № 45, с. 12.
32. Солнцева А. (2001). Борис Акунин: «У нас может быть свой киномиф». В «Время новостей», 23 июля, с. 3-4.

References

1. 10 kinomifov, v kotorie veryat dazhe samie obrazovannie zriteli (2019) [10 movie myths that even the most educated viewers believe in]. Vzyato iz <https://adme.media/tvorchestvo-kino/10-kinomifov-v-kotorye-veryat-dazhe-samyie-obrazovannye-zriteli-2055065>.
2. Agafonova N. (2008). Obschaya teoriya kino i osnovyi analiza filma [General Film Theory and Fundamentals of Film Analysis]. Minsk: Tesey, 392 s.
3. Grevtsev M. (2022). Bog i moe pravo: kinomifyi o Elizavete II [God and my right: movie myths about Elizabeth II]. Vzyato iz <https://www.kino-teatr.ru/blog/y2022/9-9/1754>.
4. Gurevich G. (1967). Karta stranyi fantaziy [Fantasy land map]. Moskva: Iskusstvo, 176 s.

5. Dyabina V. (2012). Printsipi stvorenniya I problemi Isnuvannya kinomiflv u suchasnih zasobah masovih komunikatsiy [The principles of creation and problems of the existence of film myths in modern means of mass communication]: Magisterska dis. Dnipropetrovsk: DNU, 84 s.
6. Ivanova N. (2001). Stalinskiy kirpich [Stalin brick] in «Znamya», # 12.
7. Kara-Murza S. (2002). Manipulyatsiya soznaniem [Mind manipulation]. Moskva: EKSMO-Press, 832 s.
8. Karavaev D. (1999). Apokalipsis: mirovoe kino prodolzhaet vyidvigat svoi versii kontsa sveta [Apocalypse: world cinema continues to put forward its versions of the end of the world] in «Esli», # 6, s. 89.
9. Kinoslovar (2001) [Film Dictionary]: V 3 tt. SPb.: Seans.
10. Petrova S. (2019). «Kirill Dyitsevich: «Ya nikogo ne lyubil» [Kirill Dytsevich: “I didn’t love anyone”] in «Otdohni», 30 avgusta.
11. Limonov E. (2003). Kontrolnyiy vyistrel [Control shot]. Moskva: U-Faktoriya, 272 s.
12. Lotman Yu. (1973). Semiotika kino i problemy kinoestetiki [Semiotics of cinema and problems of cinema aesthetics]. Tallinn: «Eesti Raamat», 92 s.
13. Makkarti S. (2007). 60 kultovyih filmov mirovogo kinematografa [60 cult films of world cinema]. Moskva: U-Faktoriya, 256 s.
14. Mamatova L. (1995). Model kinomifov 30-h godov [Model of movie myths of the 30s] in Kino: politika i lyudi: Sb. Moskva: «Materik», 230 s.
15. Markulan Ya. (1978). Kinomelodrama. Film uzhasov. Kino i burzhuaznaya massovaya kultura [Film melodrama. Horror film. Cinema and bourgeois mass culture]. Leningrad: Iskusstvo, 191 s.
16. Novoseletska L. (2023). Nasha vidpovid Denu Braunu. Chi varto divitisya ukrayinskiy triler «EGREGOR» [Our response to Dan Brown. Is it worth watching the Ukrainian thriller “EGREGOR”] in «Fokus», 21.04.
17. Razlogov K. (1982). Bogi i dyavolyi v zerkale ekrana [Gods and devils in the screen mirror]. Moskva: Politizdat, 224 s.
18. Romanchuk L. (2012). Demonizm. Zver Apokalipsisa [Demonism. Beast of the Apocalypse]. Moskva: Meyler, 288 s.
19. Sokolov M. (1998). Vstrecha Nikityi Sergeevicha s masterami sovetsoy kulturyi [Meeting of Nikita Sergeevich with the masters of Soviet culture] in «Ekspert», # 3, s. 5.
20. Sokolov E. (1999). Zhizn shtandartenfyurera SS Shtirlitsa kak voploschennaya mechta sovetsoy cheloveka [The life of SS Standartenführer Stirlitz as a Soviet man's dream come true] in «Chelovek», # 6, s. 27-255.
21. Razrushiteli legend: teleserial (2003-2018) [MythBusters: TV Series].
22. Tokmasheva M. (2020). «Korona» 4 sezon: Hod korolevyi protiv Tetcher i Diany [The Crown Season 4: Queen’s Move vs. Thatcher and Diana]. Vzyato iz <https://www.kino-teatr.ru/kino/art/serial/5812>.
23. Tolstaya T. (2002). Den [Day]. Moskva: Podkova, s.152-157.
24. Filippova A. (2023). «Spenser»: nado vzvesitsya – eto veselo [“Spencer”: Weigh in – it’s fun]. Vzyato iz <https://www.kino-teatr.ru/kino/art/tv/6209>.
25. Yurenev R. (1964). Sovetskaya kinokomediya [Soviet film comedy]. Moskva: Nauka, 540 s.
26. N. A. (2004). «Zvezdnyie voyni» stali luchshim muzhskim filmom, a «Gryaznyie tantsyi» – luchshim zhenskim [“Star Wars” wins best male film, “Dirty Dancing” wins best female] in «Mir kino», 12.04. Vzyato iz <https://lenta.ru/news/2004/04/12/best>.
27. Shmakov N. (2003). Vampiryi protiv oborotney [Vampires vs werewolves] in «Otdohni», # 45, s. 44.
28. Privalov I. (2004). «Strasti Hristovyi» oboshli «Vlastelina kolets» [“Passion of the Christ” surpasses “Lord of the Rings”] in «Podrobnosti», 05.03. Vzyato iz <https://uucyc.ru/passion/94>.
29. Egorov V. (2003). Hotite, ya pokazhu vam popu? [Do you want me to show you my ass?] in «Otdohni», # 45, s. 45.

30. Shmalenko I. (2001). Vlastelin kolets – tri v odnom [Lord of the Rings – three in one] in «TV-park», # 4, s. 4-6.
31. Avramova S. (2003). Schaste guvernantki [Happiness governess] in «Otdohni», # 45, s. 12.
32. Solntseva A. (2001). Boris Akunin: «U nas mozhet byit svoy kinomif» [Boris Akunin: “We can have our own movie myth”] in «Vremya novostey», 23 iyulya, s. 3-4.

Annotation. *The definitions of the concept of cinema myth and related concepts are given, its classifications are made according to different groups (subjects, genre, ideological and national affiliation, plot, structure, etc.). The main movie myths of the 20th and 21st centuries are presented and analyzed. General trends and ways to create them are established. The mechanism of creation of cinema myths in different ideological systems (market and authoritarian), as well as the role of mass media in the process of cinema mythologisation, has been studied.*

The introduction briefly defines what justifies the phenomenon of the high mythogenicity of cinema: 1) the presentation of heroes as demiurges of some conditional world; 2) cyclization of films with the participation of the same actor; 3) legends fanned around media films.

The review of sources (Section 1 of the main text) lists researchers who dealt with the problem of creation and the conditions for the existence of the cinema myth, and briefly characterizes their work on the mythologization of cinema.

Section 2 of the main text gives key concepts on the topic, defines the kinomyth and related concepts (author's) and provides the author's classification of kinomyths into different groups (theme, genre, ideological and national affiliation, plot, structure, etc.).

Section 3 of the main text provides a history of the creation of cinema myths in the capitalist and Soviet systems, starting from the 1920s, and also gives a brief description of the main European and Soviet cinema myths. The main differences in the mechanism of creating a cinema myth in the two systems are analyzed.

Section 4 (“mechanism of cinema mythologization”) is devoted to the study of tools and methods for turning a film into a cinema myth with specific examples.

The conclusions sublimate the provisions that the authors came to as a result of the study. Namely, that in an authoritarian society, the mechanism for creating a movie myth always corresponds to the ideological guidelines of the regime. And in a market society it consists of three components: 1) the success and box office of the film; 2) the creation of legends around him with the help of the media (the mythologization of the film); 3) the charisma of the actors played in the film.

The list of used literature consists of 32 sources.

Key words: *movie myths, movie industry, movie stars, dream factory, mass media, movie mythologization.*

Статья відправлена 27.07.2023.

© Романчук Л. А., Дябина В. М., Щитов Д. М.

CONTENTS

Economy and trade

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj20-02-003> 3

STATISTICAL METHODS OF ECONOMIC ANALYSIS
IN THE ENTERPRISE MANAGEMENT SYSTEM

Kudyrko O.M., Lobacheva I.F.

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj20-02-023> 7

CRYPTOCURRENCY AS AN OBJECT OF ACCOUNTING:
PROBLEMS OF RECOGNITION

Pokynchereda V.V., Maister L.A.

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj20-02-029> 11

FORMATION OF THE MANAGEMENT STRATEGY OF
TELECOMMUNICATION SERVICES ENTERPRISES ON
THE BASIS OF DETERMINING THE VECTORS OF
MANAGEMENT OF INTEGRATIVE DEVELOPMENT

Khavrova K.S., Goloborodko A.Yu.

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj20-02-037> 21

THE HUMAN DIMENSION OF POSTINDUSTRIALISM IN
THE CONTEXT OF GLOBALIZATION PROCESSES

Atamanchuk Z., Makohin Z., Didovych I.

Education and pedagogy

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj20-02-012> 32

STUDY OF NUMBER SERIES BY ENGINEERING STUDENTS:
TYPICAL PROBLEMS AND TIPS FOR OVERCOMING THEM
(FROM OWN TEACHING EXPERIENCE)

Repeta V.K., Repeta L.A.

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj20-02-013> 38

CREATIVE POTENTIAL OF STUDENTS OF A TECHNICAL
UNIVERSITY: DEVELOPMENT OPPORTUNITIES

Makhynko V. M., Makhynko L. V., Kharkhalup M. Yu.

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj20-02-015> 45

DEVELOPMENT OF THE QUALITY ASSURANCE SYSTEM
OF HIGHER EDUCATION IN EUROPEAN COUNTRIES

Kachur O., Zahrychuk H., Garlitska N., Milian I.

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj20-02-016> 51

THE ROLE OF MATHEMATICAL LITERACY FOR FUTURE
SPECIALISTS IN THE FIELD OF SOFTWARE ENGINEERING

Vakulenko A. M.

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj20-02-017> 57

WAR AND HIGHER MEDICAL EDUCATION IN UKRAINE

Pashkovskyy V.M., Pashkovska N.V., Tsaryk I.O.

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj20-02-018> 61

PERSPECTIVES OF USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN POSTGRADUATE MEDICAL EDUCATION

Pashkovskyy V.M., Pashkovska N.V., Tsaryk I.O.

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj20-02-028> 65

STUDENT FACULTY IN COMPUTER SCIENCES AND STEM EDUCATION

Litovchenko V.A., Shykman I.I.

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj20-02-039> 69

TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS FOR THE FORMATION OF THE NATIONAL-LINGUISTIC PERSONALITY OF THE PRE-SCHOOL CHILD

Kovshar O.V.

Psychology and sociology

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj20-02-002> 76

FOSTER PARENTHOOD IN THE CONDITIONS OF WAR

Albul I.V.

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj20-02-022> 81

THE USE OF BIOGRAPHICAL KNOWLEDGE IN THE EDUCATIONAL PROCESS AS A RESOURCE FOR THE DEVELOPMENT OF SOCIAL COMPETENCE OF STUDENTS.

Oleksenko S.V.

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj20-02-036> 85

COMMUNICATIVE CULTURE AS A SUCCESS FACTOR BUSINESS COMMUNICATION IN THE MANAGEMENT SYSTEM

Cherusheva G. B.

Philology, linguistics and literary studies

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj20-02-007> 93

LEARNING FOREIGN LANGUAGES IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS BASED ON DISTANCE FORM OF EDUCATION

Yeni I. S., Parnus K. I.

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj20-02-014> 100

STUDYING THE HISTORY OF CHINESE LITERATURE IN
HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS: SPECIFICS OF
ORGANISING STUDENTS' INDEPENDENT WORK

Kryzhanovska O.O.

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj20-02-046> 105

SOME PROBLEMS OF USING ANGLICISMS IN FRENCH

Seyidova N.R.

Legal and political sciences

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj20-02-020> 110

THE CONCEPTS OF AMERICAN DREAM AND CHINESE DREAM:
COMPARATIVE ANALYSIS

Simonov M.A., Nelipa D.V.

History

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj20-02-006> 115

TO THE PROBLEM OF USE OF CONCEPTS «SUPERSTITION»
AND «DOUBLE BELIEF» IN HISTORICAL RESEARCH

Savchenko S.V.

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj20-02-025> 120

AVARS IN THE TISZA-DANUBE BASIN: SECRETS OF A
DISAPPEARED ETHNIC GROUP

Penyak P.S.

Art history and culture

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj20-02-026> 126

SONGWRITING BY STANISLAV MONIUSHKO: ITS REVIVAL
IN THE CONTEXT OF POLISH CULTURAL PROJECTS

Barvinok I., Cherusheva G. B.

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj20-02-027> 137

METHODS, PRINCIPLES AND MECHANISMS OF CREATING
A CINEMA MYTH

Romanchuk L. A., Dyabina V.M., Shchytov D.M.

Scientific publication

International periodic scientific journal

Scientific World Journal

Issue №20

Part 2

July 2023

Indexed in
INDEX COPERNICUS
high impact factor (ICV: 89.14)

Articles published in the author's edition

*Academy of Economics named after D.A. Tsenov
Bulgaria jointly with SWorld*

Signed: July 30, 2023

e-mail: editor@sworldjournal.com

site: www.sworldjournal.com

www.sworldjournal.com

www.sworldjournal.com